

TULE - Fries

Inhouden en activiteiten bij de kerndoelen van 2006

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

TULE - Friese taal

Inhouden en activiteiten bij de kerndoelen

Inhoud van de website **tule.slo.nl**

Oktober 2008

slo

nationaal
expertisecentrum
voor leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

Auteur:
Anita Oosterloo

Redactie:
Simone Schippers

Eindredactie en realisatie:
Martin Klein Tank

Projectleiding:
Gäby van der Linde - Meijerink

Besteladres:
SLO, nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling
Afdeling Verkoop
Postbus 2041, 7500 CA Enschede
Telefoon (053) 4840 664
Internet: <http://tule.slo.nl>
E-mail: tule@slo.nl

AN: 1.4312.0064

© 2008 SLO, nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling, Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Voorwoord

Op de website <http://tule.slo.nl> zijn alle kerndoelen uitgewerkt in inhoud en activiteiten. Op veler verzoek verschijnt de informatie van de website nu ook in een serie schriftelijke publicaties. Per leergebied wordt hiermee de inhoud van de website van het moment weergegeven. Deze publicatie biedt een praktisch overzicht, maar heeft ook zijn beperkingen ten opzichte van de website. De mogelijkheid direct door te klikken bij verwijzingen in de tekst en de gekoppelde video en audio fragmenten te bekijken en beluisteren zijn voorbehouden aan de website. Ook kunnen vernieuwingen en aanvullingen op de website worden doorgevoerd die niet direct in de schriftelijke publicatie zijn opgenomen. Het blijft dus aanbevolen ook de website te blijven bezoeken.

Inhoud

Verantwoording	2
Voorwoord	3
Inhoud	4
Inleiding	6
Karakteristiek van Friese taal	10
Kerdoel 17	12
Toelichting en verantwoording	12
Inhoud	13
Activiteiten en doorkijkjes	
Groep 1 en 2	14
Groep 3 en 4	18
Groep 5 en 6	22
Groep 7 en 8	26
Kerdoel 18	30
Toelichting en verantwoording	30
Inhoud	31
Activiteiten en doorkijkjes	
Groep 1 en 2	34
Groep 3 en 4	38
Groep 5 en 6	42
Groep 7 en 8	46
Kerdoel 19	50
Toelichting en verantwoording	50
Inhoud	51
Activiteiten en doorkijkjes	
Groep 1 en 2	54
Groep 3 en 4	58
Groep 5 en 6	62
Groep 7 en 8	66

Kerdoel 20	70
Toelichting en verantwoording	70
Inhoud	71
Activiteiten en doorkijkjes	
Groep 1 en 2	74
Groep 3 en 4	78
Groep 5 en 6	82
Groep 7 en 8	84
Kerdoel 21	86
Toelichting en verantwoording	86
Inhoud	88
Activiteiten en doorkijkjes	
Groep 1 en 2	90
Groep 3 en 4	92
Groep 5 en 6	96
Groep 7 en 8	102
Kerdoel 22	106
Toelichting en verantwoording	106
Inhoud	108
Activiteiten en doorkijkjes	
Groep 1 en 2	110
Groep 3 en 4	112
Groep 5 en 6	116
Groep 7 en 8	120

Inleiding

Op veel basisscholen wordt gewerkt aan het vormgeven van het onderwijs, bijvoorbeeld door verbeteren van de samenhang en afstemming tussen leergebieden. De kerndoelen voor het primair onderwijs zijn daarbij vaak leidraad. Deze kerndoelen geven de wettelijke kaders voor de kern van de onderwijsinhoud. Kerndoelen laten op hoofdlijnen zien wat belangrijk wordt gevonden om kinderen mee te geven in het primair onderwijs. De inhoud is in de kerndoelen niet heel precies omschreven. De wetgever geeft op die manier scholen de mogelijkheid om zelf invulling te geven aan de inhoud van hun onderwijs.

De kerndoelen zijn geordend in zeven domeinen: Nederlands, Engels, Friese taal, Rekenen en wiskunde, Oriëntatie op jezelf en de wereld, Kunstzinnige oriëntatie en Bewegingsonderwijs. In het project *Tussendoelen & leerlijnen* (TULE) van SLO zijn de kerndoelen van alle leergebieden uitgewerkt. Het is een handreiking aan leraren, maar ook aan studenten, leermiddelenontwikkelaars, opleiders en begeleiders, inspecteurs en anderen die bij het basisonderwijs betrokken zijn.

Met TULE biedt SLO scholen/leraren een beeld wat er onder de globale kerndoelen verstaan kan worden. Het geeft zicht op de manier waarop bij ieder kerndoel de inhouden (kennis en vaardigheden) en activiteiten (van kinderen en leraren) kunnen worden verkaveld over de groepen 1 tot en met 8. Dit maakt de doorgaande ontwikkeling van de inhoud van het onderwijsaanbod zichtbaar en hanteerbaar. De uitwerkingen in TULE laten zien hoe de inhoudsverkaveling eruit zou kunnen zien. 'Zou kunnen' zeggen we met nadruk. Immers, er zijn andere opties en overwegingen denkbaar om bij elk kerndoel de inhoud in te vullen en te verkavelen over de groepen. TULE geeft één beschrijving van de mogelijke verdeling van de kerndoelen in onderwijsinhouden over een aantal jaren.

De verkavelde inhouden met activiteiten vormen, ondanks de vele 'doorkijkjes', géén onderwijsprogramma, geen methode en geen leerplan. Het is niet meer en niet minder dan een beschrijving van een mogelijke verdeling van onderwijsinhouden over een aantal jaren. Om echt onderwijs te geven hebt u als leraar in de eerste plaats uw eigen vakkennis nodig, uw ervaring, uw inventiviteit en creativiteit, en natuurlijk ook uw leermiddelen die u helpen om een uitdagende leeromgeving voor kinderen te creëren.

Met TULE wil SLO bijdragen aan het gesprek in en tussen scholen. De voorbeelduitwerkingen zijn bedoeld als inspiratiebron. Aan de hand van deze uitwerkingen kunnen scholen zelf aan de slag met het maken van eigen, schoolspecifieke uitwerkingen.

Kerdoelen

Kerdoelen zijn globale beschrijvingen van belangrijke onderwijsinhouden. Op hoofdlijnen geven ze een omschrijving van het onderwijsaanbod. De kerndoelen bevatten geen details en geen voorbeelden. De kerndoelen geven aan wat in elk geval aan alle kinderen moet worden aangeboden in de periode waarop zij het basisonderwijs bezoeken. Scholen hebben de vrijheid zelf specifieke keuzes te maken en eigen didactische invullingen te kiezen.

Kerdoelen zijn dus streefdoelen en stellen geen eisen aan kinderen. Het zijn eisen aan leraren om kinderen in elk geval datgene aan te bieden wat in de kerndoelen beschreven staat. Een leerstofaanbod dus. Kerndoelen zijn eisen die door de overheid aan het onderwijs worden gesteld. Voor de school geldt de eis dat zij tenminste de kerndoelen bij haar onderwijsactiviteiten als aan het eind van het basisonderwijs te bereiken doelstelling hanteert. Het zijn ankerpunten die leraren houvast bieden bij het maken van inhoudelijke keuzes en uitwerkingen. In de kerndoelen is op hoofdlijnen vastgelegd wat belangrijk wordt gevonden om aan basisschoolkinderen mee te geven.

Voor kinderen is het van belang dat hun ontwikkeling ononderbroken is. Dat er geen scheidslijn is bij de overgang van de ene groep naar de andere groep of van het ene onderwijstype naar het andere. Kerndoelen dragen eraan bij dat er in de ontwikkeling van kinderen sprake is van een doorgaande lijn: een ontwikkelingslijn in het primair onderwijs zelf en een doorgaande lijn tussen primair onderwijs en voortgezet onderwijs.

Kerdoelen waarborgen een breed onderwijsaanbod voor alle kinderen. In het primair onderwijs, de fase van funderend onderwijs, geeft een breed onderwijsaanbod een brede oriëntatie en daarmee wordt voorkomen dat mogelijkheden en talenten van kinderen onderbelicht blijven.

Door kerndoelen wordt zichtbaar gemaakt waarover het onderwijs gaat. Er kan ook beter vastgesteld worden of doelen wel of niet bereikt worden. Dat vergroot kansen voor kinderen.

Concretisering van de kerndoelen

Leerlijnen

Elk kerndoel is uitgewerkt in inhoud en activiteiten. Hierbij is naast de kerndoelomschrijving de karakteristiek van het kennisgebied vertrekpunt geweest. De inhoud is vervolgens verkaveld over de leerjaren in vier groepscombinaties (1 en 2, 3 en 4, 5 en 6, 7 en 8). Zo wordt een *inhoudslijn* gevormd. De inhoud is aangevuld met activiteiten waarin aangegeven wordt wat de kinderen doen met de inhoud (*lijn van de lerende*) en wat de leraar doet met de inhoud (*onderwijslijn*).

Een leerlijn heeft als het ware drie vervlochten betekenissen:

- de inhoudslijn of leerstoflijn, waarin staat welke inhoud van een leergebied aan bod moet komen (wat is de leerstof);
- de onderwijslijn, waarin de vakdidactische aanwijzingen staan (wat doet de leerkracht);
- de lijn van de lerende, met een globaal overzicht van de leerprocessen van de leerlingen (wat doen de kinderen).

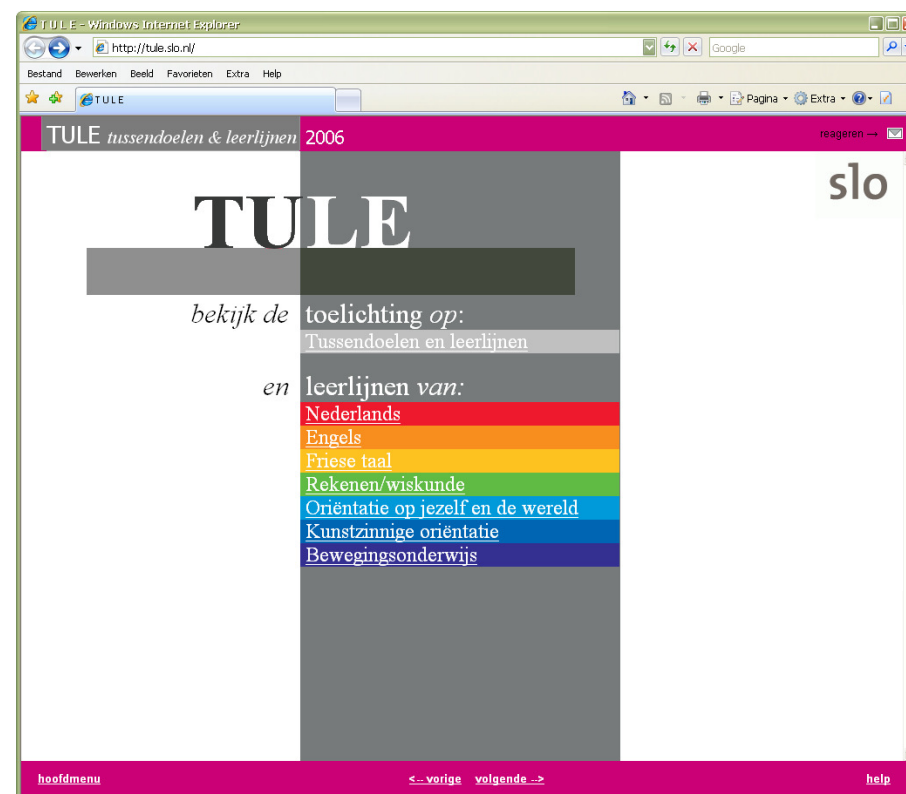
Het gaat dus om leerstof (wat geleerd wordt), om onderwijzen ('doen leren') en om het leren van de kinderen. Bij elk kerndoel vormen de op elkaar afgestemde inhoudslijn, onderwijslijn en lijn van de lerende samen een leerlijn.

Tussendoelen

In een leerlijn zijn er tussendoelen, gemarkeerde momenten op weg naar de kerndoelen. Je zou het ook 'mijlpalen' kunnen noemen, of stappen in ontwikkeling van kinderen. Tussendoelen beschrijven preciezer dan kerndoelen hoe je het onderwijsaanbod van de basisschool zo kunt organiseren dat je na acht jaar de kerndoelen hebt bereikt.

TULE beschrijft de tussendoelen op vier momenten in de basisschool: voor groep 1/2, groep 3/4, groep 5/6 en groep 7/8. Er ontstaat zo een goed beeld van de opeenvolging van de inhoud over de hele basisschool. Voor iedere groepscombinatie bestaat een tussendoel uit de combinatie van een element uit de inhoudslijn (inhouden), de lijn van de lerende (activiteiten van de kinderen) en onderwijslijn (activiteiten van de leerkracht). De beschrijving van de leerstoflijn dekt de inhoud die in het kader van het desbetreffende kerndoel in de loop van acht jaar basisonderwijs aan de orde zouden moeten komen. De beschrijvingen van de lijn van de lerende en de onderwijslijn daarentegen zijn exemplarisch. Ze geven een idee van mogelijke activiteiten van de kinderen en de leraar bij deze inhoud. Deze beschrijvingen moe-

ten een beeld oproepen van de onderwijssituatie. Per tussendoel en groepscombinatie is er ook steeds een 'doorkijkje' naar de onderwijspraktijk dat laat zien hoe dit tussendoel (de combinatie van inhoud, activiteiten van de kinderen en de activiteiten van de leerkracht) eruit zou kunnen zien. Die voorbeelden van klassensituaties zijn in TULE zichtbaar gemaakt door middel van videofragmenten, foto's of situatiebeschrijvingen in tekst.

Structuur van TULE

Elk kerndoel is in TULE als volgt uitgewerkt:

Kerndoelbeschrijving met toelichting en verantwoording

Onder de tekst van het kerndoel staat een toelichting en verantwoording. Hierin wordt het kerndoel toegelicht: *Waar gaat het over en wat zijn de sleutelbegrippen?* en wordt aangegeven waarom voor een bepaalde opzet van de uitwerking bij het kerndoel is gekozen.

Inhoud

De inhouden geven aan hoe elk kerndoel kan worden uitgewerkt. Bij de verkaveling van ieder kerndoel in inhouden is steeds eerst gekeken naar wat er precies in het kerndoel staat (zie de toelichting en verantwoording). De inhouden zijn vervolgens gepreciseerd en verkaveld over vier groepen: groep 1/2; groep 3/4; groep 5/6; groep 7/8.

Er ontstaat zo een goed beeld van de opeenvolging van de inhouden (wat leren kinderen en wat onderwijzen leraren) over de hele basisschool (*de leerstoflijn*). Het betreft hier concepten. Soms komen in alle vier de periodes dezelfde concepten aan de orde, maar meestal is er dan sprake van een toename in moeilijkheid of een toename in complexiteit. Vaak is er sprake van een toename van het aantal concepten.

Activiteiten

De beschrijving van activiteiten voor kinderen en leraren maakt inzichtelijk hoe de inhouden concreet vertaald kunnen worden naar de praktijk. Bij *Wat doen de kinderen* wordt aangegeven aan welke activiteiten van kinderen gedacht kan worden bij een inhoud (*de lerende-lijn*). Daarnaast wordt bij *Wat doet de leraar* aangegeven welke activiteiten de leraar kan uitvoeren bij de betreffende inhoud (*de onderwijslijn*).

De beschreven activiteiten zijn niet volledig, maar exemplarisch. Ze moeten een beeld oproepen, inzicht geven in wat er in de klas kan gebeuren.

Doorkijkjes

Bij de uitwerkingen van een kerndoel (in inhouden, activiteiten van kinderen en leraren) worden voor alle groepen 'doorkijkjes' geboden naar de onderwijspraktijk. In beschrijvingen met foto's en op de website ook met videofragmenten, worden praktijksituaties geschetst bij de betreffende inhouden en activiteiten.

- Een videofragment op de website wordt aangegeven met
- Een geluidsfragment op de website wordt aangegeven met
- Een werkblad of ander document op de website met

Karakteristiek van Friese taal

(Uit de beschrijving van de kerndoelen primair onderwijs)

Basisscholen in de provincie Friesland dienen onderwijs in de Friese taal op te nemen in hun aanbod op grond van artikel 4 van de Wet op het Primair Onderwijs:

'Op scholen in de provincie Friesland wordt tevens onderwijs gegeven in de Friese taal, tenzij Gedeputeerde Staten op verzoek van het bevoegd gezag ontheffing van deze verplichting hebben verleend'.

Onderwijs in het Fries heeft, evenals onderwijs in het Nederlands, een maatschappelijke functie. De maatschappelijke functie valt samen met dezelfde functie van het onderwijs in het Nederlands: de rol van taal bij het verwerven van inhouden en vaardigheden in alle leergebieden en de transfer tussen taal en 'andere vakken'. In scholen waar Fries aangeboden wordt, staat dit onderwijs daarom niet los van onderwijs in het Nederlands. Tussen beide is transfer, bijvoorbeeld: uitbreiding van de woordenschat, luister- en leesstrategieën, taalbeschouwing.

Naast een maatschappelijke functie heeft het onderwijs in het Fries een sociale en culturele functie. Kinderen worden vertrouwd met het leren zich uit te drukken in de taal die in de provincie, de regio, de plaats, de buurt en het gezin in informele en formele situaties gebruikt wordt. Daarmee nemen zij ook deel aan de cultuur van de eigen streek, voor zover die samenhangt met het gebruik van het Fries.

In het aanbod neemt mondeling taalonderwijs een belangrijke plaats in. Het zal daarbij gaan om onderwerpen waarmee de kinderen vertrouwd zijn en om relatief eenvoudige competenties als beschrijven en ordenen. Enige vaardigheid in het lezen wordt ook nagestreefd. Het gaat daarbij om voor kinderen interessante teksten waarbij leesplezier van meer gewicht is dan het oefenen van leesbegrip.

Net als in het onderwijs in het Nederlands is het verwerven van luister-, lees- en woordenschatstrategieën van belang. Die zijn voor een deel overdraagbaar uit (of naar) het onderwijs in Nederlandse taal. Behalve deze samenhang in strategieën is taalbeschouwing in brede zin een domein dat een rijke bron van geplande of incidentele lessen kan vormen: de positie van het Fries in Nederland en in de eigen provincie, verschillen en overeenkomsten tussen Fries en Nederlands in gebruik, vorm, woordenschat en dergelijke.

KERNDOEL 17

De leerlingen ontwikkelen een positieve attitude ten opzichte van het gebruik van Fries door henzelf en anderen.

Toelichting en verantwoording

Bij dit kerndoel gaat het er om dat kinderen het gebruik van Fries als een vanzelfsprekendheid ervaren. Dat geldt voor Friestalige kinderen, maar ook voor leerlingen voor wie Fries niet de eerste taal is. Ze ervaren dat Fries een volwaardig communicatiemiddel is, dat in alle situaties van het leven in Friesland gebruikt kan worden.

Inhoud

🗨️ groep 1 en 2	🗨️ groep 3 en 4	🗨️ groep 5 en 6	🗨️ groep 7 en 8
G E B R U I K			
• het is vanzelfsprekend en positief dat er Fries gesproken wordt in dagelijkse situaties • het is vanzelfsprekend en positief dat er in het Fries geschreven en gelezen wordt in dagelijkse situaties • het is vanzelfsprekend dat je zelf naar Fries luistert in dagelijkse situaties • het is vanzelfsprekend dat je zelf Fries spreekt in dagelijkse situaties • het is vanzelfsprekend dat je zelf Fries 'leest' in dagelijkse situaties	als groep 1/2 + • het is vanzelfsprekend en positief dat er Fries gesproken wordt in formelere situaties • het is vanzelfsprekend en positief dat er in het Fries geschreven en gelezen wordt in formelere situaties • het is vanzelfsprekend dat je zelf naar Fries luistert in dagelijkse situaties • het is vanzelfsprekend dat je zelf Fries leest, spreekt, schrijft in dagelijkse situaties • het is vanzelfsprekend dat je zelf naar Fries luistert in formelere situaties • het is vanzelfsprekend dat je zelf Fries leest, spreekt, schrijft in formelere situaties	als groep 3/4 + • het persoonlijk en maatschappelijk belang van het kunnen verstaan van het Fries wordt erkend • het persoonlijk en maatschappelijk belang van het kunnen spreken van het Fries wordt erkend • het persoonlijk en maatschappelijk belang van het kunnen lezen van het Fries wordt erkend • het persoonlijk en maatschappelijk belang van het kunnen schrijven van het Fries wordt erkend	als groep 5/6

Groep 1 en 2 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen horen regelmatig Fries:
 - afkomstig van klasgenoten, leraar (en ouders) tijdens omgangstaalmomenten;
 - tijdens het luisteren naar (voorlees)verhalen, poppenkast e.d.
 - tijdens het luisteren naar liedjes, versjes, gedichtjes;
 - afkomstig van leraar en klasgenoten tijdens Friese voertaalmomenten, bijvoorbeeld bij het spelen in hoeken, knutselen, bij bewegingsspelletjes, (kleine) kringactiviteiten;
 - tijdens het luisteren/kijken naar korte luisterfragmenten, schoolradio- en tv-programma's;
 - tijdens excursies.
- Bij het gebruiken van Fries maken ze ook gebruik van voor hen beschikbare ict-middelen, bijvoorbeeld de website van Tomke.
- De kinderen zijn gemotiveerd om hun taalvaardigheden in het Fries in de overige domeinen (spreken, lezen, schrijven) in te zetten als ze dat kunnen, en kunnen ze dat nog niet dan zijn ze gemotiveerd dit te willen leren.

Wat doet de leraar?

- De leraar heeft zelf een positieve attitude t.o.v. het Fries en Fries in het onderwijs en draagt dit ook uit in de klas, op school en naar buiten in contacten met bijvoorbeeld ouders.
- Zij beschikt over de noodzakelijke achtergrondkennis over meertaligheid en competenties inzake tweetalig onderwijs.
- Zij laat kinderen ervaren dat twee- of meertaligheid een verrijking is, bijvoorbeeld door ze eerst bewust te laten worden van het bestaan van meerdere talen.
- De leraar zorgt ervoor dat het Fries zichtbaar is in het lokaal, bijvoorbeeld:
 - naast Nederlandstalige ook Friestalige prentenboeken in de lees- of boekenhoek;
 - affiche(s) waarop Friestalige prentenboeken worden aangeprezen;
 - tweetalige etiketteerkaartjes bij voorwerpen op de thematafel;
 - Friestalige opschriften (of tweetalig, of drietalig), bijvoorbeeld 'jonges' en 'famkes' bij de toiletten;
 - kaarten met allerlei voorbeeldteksten in het Fries in de lees-/schrijfhoek of in de wenskast (om te feliciteren, beterschap of succes te wensen, uit te nodigen, spijt te betuigen);
 - op het nieuwsprikbord hangen bijvoorbeeld ook foto's uit de krant met onderschriften in het Fries;
 - Friestalige schrijfproducten van kinderen aan de muur of in de lees-/schrijfhoek;
 - CD's met Friestalige liedjes (in de luisterhoek), bijvoorbeeld 'Getetter yn 'e earen' (A);
 - Tomke-materialen;
 - een Fries sprekende 'taalpop'.
- Het Fries is niet alleen zichtbaar in het eigen lokaal, maar ook in de rest van de school: in de gangen, in gemeenschappelijke ruimtes, in schriftelijke informatie gericht aan ouders.
- De leraar voert positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van Fries

sprekenden op en geeft positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van situaties waarin het Fries gebruikt wordt.

- Zij zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met gesproken Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd gesproken Fries te verstaan en zelf Fries te spreken.
- Waar mogelijk verwerkt zij leesbevordering en boekpromotie in activiteiten, bijvoorbeeld:
 - met de kinderen een boekenwurm maken;
 - bij thema's niet alleen Nederlandse prentenboeken tentoonstellen, maar ook Friestalige.
- Zij besteedt ook aandacht aan de Friese Kinderboekenweek.
- Zij zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met geschreven Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd zelf Fries te 'lezen' en te 'schrijven'.
- De leraar is zich bewust van haar modelfunctie.

Groep 1 en 2 - Doorkijkje

De Tsjelke, de Bloemkelk en the Calyx

Bij het betreden van het plein springt de wapperende schoolvlag van De Tsjelke meteen in het oog. Tsjelke betekent (bloem)kelk. De naam staat symbool voor de ontplooiing van kinderen en ook voor het geven van een geborgen en veilig gevoel.

Er werken tien leraren op deze school met circa 100 leerlingen, waarvan ongeveer 95% Friestalig is. "Wanneer je voorbij zou gaan aan deze thuistaal, zou je kinderen tekort doen," vertelt directeur Hans de Haan. In 1997/1998 is de school daarom ook deel gaan nemen aan het project De trijetalige skoalle. Bij binnenkomst van de school is dit meteen zichtbaar: er hangen diverse kaartjes in drie talen. Op de deuren bijvoorbeeld zijn drie kaartjes onder elkaar geplakt: duwen, triuwe en push. En zo is er een famkeshûske en een meisjeswc. Ook in de lokalen hangen kaartjes met woorden in twee of drie talen. Op de rode kaartjes staat altijd het Nederlandse woord, op de groene kaartjes de vertaling in het Fries en op de blauwe kaartjes staat hetzelfde woord in het Engels. Deze kleuren worden zo steeds consequent voor de drie talen gebruikt.

In groep 1 t/m 6 is de verhouding tussen het gebruik van het Fries en Nederlands 50-50. In groep 7/8 komt het Engels als vak en voertaal erbij. De verhouding wordt dan 40-40-20. De drie talen worden niet alleen als vak gegeven, maar worden ook als instructietaal bij andere vakken gebruikt. Dit gebeurt bij de expressievakken, maar ook bij wereldoriëntatie en rekenen.

In groep 1/2 wisselen Friese en Nederlandse weken elkaar af. Wanneer het de Friese week is, is dat te zien aan het Friese vlaggetje. De dagen van de week zijn op kaartjes geschreven; op de ene kant in het Fries, op de andere kant in het Nederlands. In de Friese week hangen de Friese kaartjes aan de lijn. De volgende week worden de kaartjes omgedraaid. Dan zijn de Nederlandse woorden zichtbaar. Er hangen veel meer kaartjes in het lokaal met Friese woorden, o.a. line, met op de achterkant lijn en boven de computer bungelt een kaartje met kompjûter, met op de achterkant computer.

"Starten met het project in groep 1 en 2 was niet zo lastig," vertelt Hans de Haan. Het omschakelen van praten, vertellen en voorlezen in het Nederlands

naar praten, vertellen en voorlezen in het Fries bleek niet een zodanig grote stap te zijn (ook doordat de leraren het Fries goed beheersen).
(...)

De ouders zijn positief over het taalbeleid op De Tsjelke. De ervaring is dat ouders van Nederlandstalige kinderen vaak nog positiever zijn dan de Friestalige ouders. Zij vinden het leren van het Fries een verrijking voor hun kinderen. Ook in de communicatie met de ouders voert het team hun visie op meertaligheid consequent door: het mededelingenblaadje dat eens in de drie weken verschijnt, krijgen ouders afwisselend in het Nederlands en het Fries. Krijgen ze de mededelingen in het Fries, dan hangt er een Nederlandse vertaling op het bord in de hal. Krijgen ze het blaadje in het Nederlands, dan hangt er een Friese vertaling.

*Bron:
Paus, H. & Oosterloo, A. (2004) Interview bij een bezoek aan OBS. De Tsjelke, Holwerd.*

Groep 3 en 4 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen horen regelmatig Fries:
 - afkomstig van klasgenoten, leraar (en ouders) tijdens omgangstaalmomenten;
 - tijdens het luisteren naar voorgelezen of vertelde verhalen door leraar of klasgenoten;
 - tijdens het luisteren naar liedjes en gedichten;
 - afkomstig van leraar en klasgenoten tijdens Friese voertaalmomenten, bijvoorbeeld bij Fries als vak, lichamelijke oefening, wereldoriëntatie, het werken aan een project, tijdens samenwerken;
 - tijdens het luisteren/kijken naar (korte) luisterfragmenten, (school)radio- en tv-programma's, hoorspelen;
 - afkomstig van een uitgenodigde gast (bijvoorbeeld de wijkagent of een grootouder);
 - tijdens excursies.
- Bij het gebruiken van Fries maken ze ook gebruik van voor hen beschikbare ict-middelen, bijvoorbeeld Friestalige websites en e-mailen.
- De kinderen zijn gemotiveerd om hun taalvaardigheden in het Fries in de overige domeinen (spreken, lezen, schrijven) in te zetten als ze dat kunnen en kunnen ze dat nog niet, dan zijn ze gemotiveerd dit te willen leren.

Wat doet de leraar?

- De leraar heeft zelf een positieve attitude t.o.v. het Fries en Fries in het onderwijs en draagt dit ook uit in de klas, op school en naar buiten in contacten met bijvoorbeeld ouders.
- Zij beschikt over de noodzakelijke achtergrondkennis over meertaligheid en competenties inzake tweetalig onderwijs.
- Zij laat kinderen ervaren dat twee- of meertaligheid een verrijking is, bijvoorbeeld door hier met ze over te praten, ze hierover een tekst te laten lezen, ze een interview over dit onderwerp te laten beluisteren, een tv-programma of fragment op dvd te laten bekijken of via taalbeschouwingsopdrachten.
- Zij zorgt ervoor dat het Fries zichtbaar is in het lokaal:
 - naast Nederlandstalige ook Friestalige (prenten)boeken en dichtbundels in de lees- of boekenhoek;
 - dagen van de week, weekrooster, (verjaardags)kalender e.d. tweetalig (bijvoorbeeld op voor- en achterkant; om te draaien naar gelang de taal die op dat moment gesproken wordt);
 - het uitzendschema van de Friese schoolradio- en tv-programma's op het prikbord;
 - belangrijke afspraken (regels) in het Fries of in twee of drie talen aan de muur of op een zichtbare plaats;
 - een abc-muur in het Fries;
 - poster(s) met een gedicht in het Fries (eventueel door kinderen zelf gemaakt);
 - een weerkalender met symbolen en woorden;
 - een korte handleiding in een aantal regels bij bijvoorbeeld de computer;
 - schrijfproducten van kinderen aan de muur of in de lees-/schrijfhoek;
 - Friestalg materiaal voor wereldoriëntatie.
(kijk voor ideeën ook bij groep 1/2)
- Het Fries is niet alleen zichtbaar in het eigen lokaal, maar ook in de rest van de school: in de gangen, in gemeenschappelijke ruimtes, in schriftelijke informatie gericht aan ouders.

- De leraar voert positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van Fries sprekenden op en geeft positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van situaties waarin het Fries gebruikt wordt.
- Zij zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met gesproken Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd gesproken Fries te verstaan en zelf Fries te spreken.
- Waar mogelijk verwerkt zij leesbevordering en boekpromotie in activiteiten, bijvoorbeeld:
 - met de kinderen een top-tien van Friestalige boeken maken.
- Zij besteedt ook aandacht aan de Friese Kinderboekenweek.
- Zij zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met geschreven Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd zelf Fries te lezen en te schrijven.
-
- De leraar is zich bewust van haar modelfunctie.

Groep 3 en 4 - Doorkijkje

De Tsjelke, de Bloemkelk en the Calyx

Bij het betreden van het plein springt de wapperende schoolvlag van De Tsjelke meteen in het oog. Tsjelke betekent (bloem)kelk. De naam staat symbool voor de ontplooiing van kinderen en ook voor het geven van een geborgen en veilig gevoel.

Er werken tien leraren op deze school met circa 100 leerlingen, waarvan ongeveer 95% Friestalig is. "Wanneer je voorbij zou gaan aan deze thuistaal, zou je kinderen tekort doen," vertelt directeur Hans de Haan. In 1997/1998 is de school daarom ook deel gaan nemen aan het project De trijetalige skoalle. Bij binnenkomst van de school is dit meteen zichtbaar: er hangen diverse kaartjes in drie talen. Op de deuren bijvoorbeeld zijn drie kaartjes onder elkaar geplakt: duwen, triuwe en push. En zo is er een famkeshûske en een meisjeswc. Ook in de lokalen hangen kaartjes met woorden in twee of drie talen. Op de rode kaartjes staat altijd het Nederlandse woord, op de groene kaartjes de vertaling in het Fries en op de blauwe kaartjes staat hetzelfde woord in het Engels. Deze kleuren worden zo steeds consequent voor de drie talen gebruikt.

In groep 1 t/m 6 is de verhouding tussen het gebruik van het Fries en het Nederlands 50-50. In groep 7/8 komt het Engels als vak en voertaal erbij. De verhouding wordt dan 40-40-20. De drie talen worden niet alleen als vak gegeven, maar worden ook als instructietaal bij andere vakken gebruikt. Dit gebeurt bij de expressievakken, maar ook bij wereldoriëntatie en rekenen.

In groep 1/2 wisselen Friese en Nederlandse weken elkaar af. Wanneer het de Friese week is, is dat te zien aan het Friese vlaggetje. (...)

"Starten met het project in groep 1 en 2 was niet zo lastig," vertelt Hans de Haan. Het omschakelen van praten, vertellen en voorlezen in het Nederlands naar praten, vertellen en voorlezen in het Fries bleek niet een zodanig grote stap te zijn (ook doordat de leraren het Fries goed beheersen). In groep 3 werd het iets lastiger. De werkwijze van de ene week Fries en de andere week Nederlands kon hier niet volgehouden worden. Veel van de beschikbare onderwijstijd is nodig voor het leren lezen. Het team van De Tsjelke heeft er bewust voor gekozen het leren lezen in het Nederlands te doen, aan de hand van de methode de Leeslijn. Uit de praktijk bleek namelijk dat kinderen die in het Nederlands hadden leren lezen, het lezen in het Fries snel oppikten. Een andere overweging had te maken met mogelijkheden voor remediëring: bij de Nederlandse leesmethoden was wel remediërend materiaal aanwezig, bij de Friese niet.

Bij een dergelijke leesles uit een Nederlandstalige methode kan het best voorkomen dat het Fries de voertaal is. De kinderen leren de (schrijf)letters en de klanken van het Nederlandse woord dag en krijgen daar uitleg en opdrachten van de leraar in het Fries bij: "Hinke, yn hokker wurdsje sjochsto de d ek?" of "En de a, wist ek in wurdsje wêrst de a ek hearst?" Kinderen krijgen in het Fries de opdracht de Nederlandse g uit te spreken en om de schrijffletter op het bord na te schrijven. "En no mei de wiisfinger yn 'e loft, skriuw mar mei." Omdat het leren lezen veel tijd vraagt, is het in groep 3 lastig de verhouding van 50-50 te halen. Daar wordt geen probleem van gemaakt: "We willen daar niet krampachtig mee omgaan."

Dat geldt ook voor de omgang met Nederlandstalige kinderen. Wanneer zij - tijdens een Fries voertaalmoment - blokkeren, mogen zij in het Nederlands zeggen wat ze wilden zeggen. In het team zijn daar afspraken over gemaakt. De leraar reageert dan eerst in het Nederlands, maar herhaalt daarna wel in het Fries wat het kind had willen zeggen. Zo kunnen kinderen nog wel horen hoe ze het hadden kunnen zeggen. In groep 4 gebeurt dat bijvoorbeeld tijdens de Friestalige rekenles (uit Pluspunt). Kinderen krijgen de opdracht een getal

onder de honderd op te schrijven en moeten dan aangeven uit hoeveel eenheden en tientallen dat getal bestaat. "Ik begrijp het niet," zegt een jongen in het Nederlands. De leraar loopt even naar hem toe, geeft eerst uitleg in het Nederlands en herhaalt die daarna in het Fries.

Gebeurde het leren lezen in groep 3 in het Nederlands, het begrijpend lezen gebeurt vanaf groep 4 ook in het Fries. Het team gebruikt daarvoor de map Leesstrategieën (waarin ook Friestalige teksten zijn opgenomen) en de map Begrypend harkjen en lêzen (voor groep 1 t/m 8). De kinderen leren daarbij leeswijzers gebruiken, die door het team zelf zijn gemaakt. Een dergelijke leeswijzer hangt ook vergroot in het lokaal van groep 4. De exemplaren die de kinderen gebruiken, zijn tweetalig. De leraren willen graag dat kinderen deze kaart ook buiten de leesles, uit zichzelf gebruiken. Spontaan doen ze dat echter niet: "We moeten ze er wel steeds op wijzen, maar dan gebruiken ze ze wel."

Kinderen gebruiken die leeswijzer dan bijvoorbeeld tijdens het lezen van teksten uit De grote reis. Ook wereldoriëntatie komt in beide talen aan de orde en vanaf groep 7 zelfs in drie talen. Tijdens de Friese voertaalmomenten gebruikt het team dan lesmateriaal dat door Taalsintrum Frysk ontwikkeld is. De methode De grote reis wordt dus niet helemaal doorgewerkt. Het team heeft gekeken welke onderdelen uit deze methode kunnen vervallen ten gunste van het Friestalige lesmateriaal. Deze keuze wordt vooral bepaald door de onderwerpen die in de verschillende materialen voorkomen.

(...)

De ouders zijn positief over het taalbeleid op De Tsjelke. De ervaring is dat ouders van Nederlandstalige kinderen vaak nog positiever zijn dan de Friestalige ouders. Zij vinden het leren van het Fries een verrijking voor hun kinderen. Ook in de communicatie met de ouders voert het team hun visie op meertaligheid consequent door: het mededelingenblaadje dat eens in de drie weken verschijnt, krijgen ouders afwisselend in het Nederlands en het Fries. Krijgen ze de mededelingen in het Fries, dan hangt er een Nederlandse vertaling op het bord in de hal. Krijgen ze het blaadje in het Nederlands, dan hangt er een Friese vertaling.

*Bron:
Paus, H. & Oosterloo, A. (2004) Interview bij een bezoek aan OBS. De Tsjelke, Holwerd.*

Groep 5 en 6 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen horen regelmatig Fries:
 - afkomstig van klasgenoten, leraar (en ouders) tijdens omgangstaalmomenten;
 - tijdens het luisteren naar voorgelezen of vertelde verhalen door leraar of klasgenoten;
 - tijdens het luisteren naar liedjes en gedichten;
 - afkomstig van leraar en klasgenoten tijdens Friese voertaalmomenten, bijvoorbeeld bij Fries als vak, wereldoriëntatie, handvaardigheid, verslag doen van activiteiten, presentaties, samenwerken, overleggen;
 - tijdens het luisteren/kijken naar (korte) luisterfragmenten, (school)radio en -tv, het kijken naar filmpjes/films;
 - afkomstig van een uitgenodigde gast (bijvoorbeeld een schrijver van Friese kinderboeken, een beeldend kunstenaar);
 - tijdens excursies.
- Bij het gebruiken van Fries maken ze ook gebruik van voor hen beschikbare ict-middelen, bijvoorbeeld Friestalige websites en e-mailen.
- De kinderen zijn gemotiveerd om hun taalvaardigheden in het Fries in de overige domeinen (spreken, lezen, schrijven) in te zetten als ze dat kunnen en kunnen ze dat nog niet, dan zijn ze gemotiveerd dit te willen leren.

Wat doet de leraar?

- De leraar heeft zelf een positieve attitude t.o.v. het Fries en Fries in het onderwijs en draagt dit ook uit in de klas, op school en naar buiten in contacten met bijvoorbeeld ouders.
- Zij beschikt over de noodzakelijke achtergrondkennis over meertaligheid en competenties inzake tweetalig onderwijs.
- Zij laat kinderen ervaren dat twee- of meertaligheid een verrijking is, bijvoorbeeld door hier met ze over te praten, ze hierover een tekst te laten lezen, ze een interview over dit onderwerp te laten beluisteren, een tv-programma of fragment op dvd te laten bekijken of via taalbeschouwingsopdrachten.
- Zij zorgt ervoor dat het Fries zichtbaar is in het lokaal:
 - naast Nederlandstalige ook Friestalige (prenten)boeken en dichtbundels, informatieve boeken en het tijdschrift Switsj;
 - cd's met Friestalige muziek, bijvoorbeeld 'Getetter yn 'earen' (B);
 - Friestalige berichten uit de krant op het prikbord;
 - affiches, posters;
 - de Kaart fan Fryslân.
 (kijk voor ideeën ook bij groep 3/4)
- Het Fries is niet alleen zichtbaar in het eigen lokaal, maar ook in de rest van de school: in de gangen, in gemeenschappelijke ruimtes, in schriftelijke informatie gericht aan ouders.
- De leraar voert positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van Fries sprekenden op en geeft positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van situaties waarin het Fries gebruikt wordt.
- Zij zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met gesproken Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd gesproken Fries te verstaan en zelf Fries te spreken.
- Waar mogelijk verwerkt zij leesbevordering en boekpromotie in activiteiten, bijvoorbeeld:
 - met de kinderen een top-tien van Friestalige boeken maken;
 - een auteur van Friestalige kinderboeken op school uitnodigen.
- Zij besteedt ook aandacht aan de Friese Kinderboekenweek.

- De leraar zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met geschreven Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd zelf Fries te lezen en te schrijven.
- Zij laat kinderen ervaren dat het Fries in allerlei domeinen gebruikt wordt, zowel in informele als in formelere situaties in het dagelijks leven.
- De leraar is zich bewust van haar modelfunctie.

Groep 5 en 6 - Doorkijkje

De Tsjelke, de Bloemenkelk en the Calyx

Bij het betreden van het plein springt de wapperende schoolvlag van De Tsjelke meteen in het oog. Tsjelke betekent (bloem)kelk. De naam staat symbool voor de ontplooiing van kinderen en ook voor het geven van een geborgen en veilig gevoel.

Er werken tien leraren op deze school met circa 100 leerlingen, waarvan ongeveer 95% Friestalig is. "Wanneer je voorbij zou gaan aan deze thuistaal, zou je kinderen tekort doen," vertelt directeur Hans de Haan. In 1997/1998 is de school daarom ook deel gaan nemen aan het project De trijetalige skoalle. Bij binnenkomst van de school is dit meteen zichtbaar: er hangen diverse kaartjes in drie talen. Op de deuren bijvoorbeeld zijn drie kaartjes onder elkaar geplakt: duwen, triuwe en push. En zo is er een famkeshûske en een meisjeswc. Ook in de lokalen hangen kaartjes met woorden in twee of drie talen. Op de rode kaartjes staat altijd het Nederlandse woord, op de groene kaartjes de vertaling in het Fries en op de blauwe kaartjes staat hetzelfde woord in het Engels. Deze kleuren worden zo steeds consequent voor de drie talen gebruikt.

In groep 1 t/m 6 is de verhouding tussen het gebruik van het Fries en het Nederlands 50-50. In groep 7/8 komt het Engels als vak en voertaal erbij. De verhouding wordt dan 40-40-20. De drie talen worden niet alleen als vak gegeven, maar worden ook als instructietaal bij andere vakken gebruikt. Dit gebeurt bij de expressievakken, maar ook bij wereldoriëntatie en rekenen.

Friese en Nederlandse weken wisselen elkaar af. Wanneer het de Friese week is, is dat te zien aan het Friese vlaggetje. (...)

Gebeurde het leren lezen in groep 3 in het Nederlands, het begrijpend lezen gebeurt vanaf groep 4 ook in het Fries. Het team gebruikt daarvoor de map Leesstrategieën (waarin ook Friestalige teksten zijn opgenomen) en de map Begrypend harkjen en lêzen (voor groep 1 t/m 8). De kinderen leren daarbij leeswijzers gebruiken, die door het team zelf zijn gemaakt. Een dergelijke leeswijzer hangt ook vergroot in het lokaal. De exemplaren die de kinderen gebruiken, zijn tweetalig. De leraren willen graag dat kinderen deze kaart ook buiten de leesles, uit zichzelf gebruiken. Spontaan doen ze dat echter niet: "We moeten ze er wel steeds op wijzen, maar dan gebruiken ze ze wel."

Kinderen gebruiken die leeswijzer dan bijvoorbeeld tijdens het lezen van teksten uit De grote reis. Ook wereldoriëntatie komt in beide talen aan de orde, en vanaf groep 7 zelfs in drie talen. Tijdens de Friese voertaalmomenten gebruikt het team dan lesmateriaal dat door Taalsintrum Frysk ontwikkeld is. De methode De grote reis wordt dus niet helemaal doorgewerkt. Het team heeft gekeken welke onderdelen uit deze methode kunnen vervallen ten gunste van het Friestalige lesmateriaal. Deze keuze wordt vooral bepaald door de onderwerpen die in de verschillende materialen voorkomen.

(...)

De ouders zijn positief over het taalbeleid op De Tsjelke. De ervaring is dat ouders van Nederlandstalige kinderen vaak nog positiever zijn dan de Friestalige ouders. Zij vinden het leren van het Fries een verrijking voor hun kinderen. Ook in de communicatie met de ouders voert het team hun visie op meertaligheid consequent door: het mededelingenblaadje dat eens in de drie weken verschijnt, krijgen ouders afwisselend in het Nederlands en het Fries. Krijgen ze de mededelingen in het Fries, dan hangt er een Nederlandse vertaling op het bord in de hal. Krijgen ze het blaadje in het Nederlands, dan hangt er een Friese vertaling.

Bron:

Paus, H. & Oosterloo, A. (2004) Interview bij een bezoek aan OBS. De Tsjelke, Holwerd.

Groep 7 en 8 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen horen regelmatig Fries:
 - afkomstig van klasgenoten, leraar (en ouders) tijdens omgangstaalmomenten;
 - tijdens het luisteren naar voorgelezen of vertelde verhalen door leraar of klasgenoten;
 - tijdens het luisteren naar liedjes, popmuziek, gedichten, raps;
 - afkomstig van leraar en klasgenoten tijdens Friese voertaalmomenten, bijvoorbeeld bij Fries als vak, wereldoriëntatie, rekenen, presentaties, discussies;
 - tijdens het luisteren/kijken naar (korte) luisterfragmenten, (school)radio en -tv, het kijken naar filmpjes/films;
 - afkomstig van een uitgenodigde gast (bijvoorbeeld iemand die iets over zijn beroep of werk komt vertellen, een Friese sporter);
 - tijdens excursies.
- Bij het gebruiken van Fries maken ze ook gebruik van voor hen beschikbare ict-middelen, bijvoorbeeld Friestalige websites, e-mailen.
- De kinderen zijn gemotiveerd om hun taalvaardigheden in het Fries in de overige domeinen (spreken, lezen, schrijven) in te zetten als ze dat kunnen. Kunnen ze dat nog niet dan zijn ze gemotiveerd dit te willen leren.

Wat doet de leraar?

- De leraar heeft zelf een positieve attitude t.o.v. het Fries en Fries in het onderwijs en draagt dit ook uit in de klas, op school en naar buiten in contacten met bijvoorbeeld ouders.
- Zij beschikt over de noodzakelijke achtergrondkennis over meertaligheid en competenties inzake tweetalig onderwijs.
- Zij laat kinderen ervaren dat twee- of meertaligheid een verrijking is, bijvoorbeeld door hier met ze over te praten, ze hierover een tekst te laten lezen, ze een interview over dit onderwerp te laten beluisteren, een tv-programma of fragment op dvd te laten bekijken of via taalbeschouwingsopdrachten.
- Zij zorgt ervoor dat het Fries zichtbaar is in het lokaal:
 - naast Nederlandstalige ook Friestalige (prenten)boeken en dichtbundels, informatieve boeken en het tijdschrift Switsj;
 - cd's met Friestalige muziek, bijvoorbeeld 'Getetter yn 'earen' (B);
 - Friestalige berichten uit de krant op het prikbord;
 - affiches, posters;
 - de Kaart fan Fryslân.
 (kijk voor ideeën ook bij groep 5/6)
- Het Fries is niet alleen zichtbaar in het eigen lokaal, maar ook in de rest van de school: in de gangen, in gemeenschappelijke ruimtes, in schriftelijke informatie gericht aan ouders.
- De leraar voert positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van Fries sprekenden op en geeft positieve, eigentijdse, aansprekende voorbeelden van situaties waarin het Fries gebruikt wordt.
- Zij zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met gesproken Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd gesproken Fries te verstaan en zelf Fries te spreken.
- Waar mogelijk verwerkt zij leesbevordering en boekpromotie in activiteiten, bijvoorbeeld:
 - met de kinderen een top-tien van Friestalige boeken maken;
 - een auteur van Friestalige kinderboeken op school uitnodigen.
-

- Zij besteedt ook aandacht aan de Friese Kinderboekenweek.
- De leraar zorgt ervoor dat kinderen veelvuldig en gevarieerd in aanraking komen met geschreven Fries. Zij creëert betekenisvolle situaties waarin kinderen worden uitgedaagd zelf Fries te lezen en te schrijven.
- Zij laat kinderen ervaren dat het Fries in allerlei domeinen gebruikt wordt, zowel in informele als in formelere situaties in het dagelijks leven.
- De leraar is zich bewust van haar modelfunctie.

Groep 7 en 8 - Doorkijkje

De Tsjelke, de Bloemenkelk en the Calyx

Bij het betreden van het plein springt de wapperende schoolvlag van De Tsjelke meteen in het oog. Tsjelke betekent (bloem)kelk. De naam staat symbool voor de ontplooiing van kinderen en ook voor het geven van een geborgen en veilig gevoel.

Er werken tien leraren op deze school met circa 100 leerlingen, waarvan ongeveer 95% Friestalig is. "Wanneer je voorbij zou gaan aan deze thuistaal, zou je kinderen tekort doen," vertelt directeur Hans de Haan. In 1997/1998 is de school daarom ook deel gaan nemen aan het project De trijetalige skoalle. Bij binnenkomst van de school is dit meteen zichtbaar: er hangen diverse kaartjes in drie talen. Op de deuren bijvoorbeeld zijn drie kaartjes onder elkaar geplakt: duwen, triuwe en push. En zo is er een famkeshûske en een meisjeswc. Ook in de lokalen hangen kaartjes met woorden in twee of drie talen. Op de rode kaartjes staat altijd het Nederlandse woord, op de groene kaartjes de vertaling in het Fries en op de blauwe kaartjes staat hetzelfde woord in het Engels. Deze kleuren worden zo steeds consequent voor de drie talen gebruikt.

In groep 1 t/m 6 is de verhouding tussen het gebruik van het Fries en het Nederlands 50-50. In groep 7/8 komt het Engels als vak en voertaal erbij. De verhouding wordt dan 40-40-20. De drie talen worden niet alleen als vak gegeven, maar worden ook als instructietaal bij andere vakken gebruikt. Dit gebeurt bij de expressievakken, maar ook bij wereldoriëntatie en rekenen.

Friese en Nederlandse weken wisselen elkaar af. Wanneer het de Friese week is, is dat te zien aan het Friese vlaggetje. (...)

Gebeurde het leren lezen in groep 3 in het Nederlands, het begrijpend lezen gebeurt vanaf groep 4 ook in het Fries. Het team gebruikt daarvoor de map Leesstrategieën (waarin ook Friestalige teksten zijn opgenomen) en de map Begrypend harkjen en lêzen (voor groep 1 t/m 8). De kinderen leren daarbij leeswijzers gebruiken, die door het team zelf zijn gemaakt. Een dergelijke leeswijzer hangt ook vergroot in het lokaal. De exemplaren die de kinderen gebruiken, zijn tweetalig. De leraren willen graag dat kinderen deze kaart ook buiten de leesles, uit zichzelf gebruiken. Spontaan doen ze dat echter niet: "We moeten ze er wel steeds op wijzen, maar dan gebruiken ze ze wel."

Kinderen gebruiken die leeswijzer dan bijvoorbeeld tijdens het lezen van teksten uit De grote reis. Ook wereldoriëntatie komt in beide talen aan de orde en vanaf groep 7 zelfs in drie talen. Tijdens de Friese voertaalmomenten gebruikt het team dan lesmateriaal dat door Taalsintrum Frysk ontwikkeld is. De methode De grote reis wordt dus niet helemaal doorgewerkt. Het team heeft gekeken welke onderdelen uit deze methode kunnen vervallen ten gunste van het Friestalige lesmateriaal. Deze keuze wordt vooral bepaald door de onderwerpen die in de verschillende materialen voorkomen.

(...)

De ouders zijn positief over het taalbeleid op De Tsjelke. De ervaring is dat ouders van Nederlandstalige kinderen vaak nog positiever zijn dan de Friestalige ouders. Zij vinden het leren van het Fries een verrijking voor hun kinderen. Ook in de communicatie met de ouders voert het team hun visie op meertaligheid consequent door: het mededelingenblaadje dat eens in de drie weken verschijnt, krijgen ouders afwisselend in het Nederlands en het Fries. Krijgen ze de mededelingen in het Fries, dan hangt er een Nederlandse vertaling op het bord in de hal. Krijgen ze het blaadje in het Nederlands, dan hangt er een Friese vertaling.

Bron:

Paus, H. & Oosterloo, A. (2004) Interview bij een bezoek aan OBS. De Tsjelke, Holwerd.

KERNDOEL 18

De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken Fries. Het gaat om teksten die informatie geven, plezier verschaffen, meningen of aanwijzingen bevatten over voor hen bekende onderwerpen.

Toelichting en verantwoording

Bij dit kerndoel gaat het erom dat leerlingen in verschillende luistersituaties leren luisteren naar verschillende soorten teksten (verhalende, informatieve, instructieve en betogende). Bij die luistersituaties kan het gaan om luisteren naar monologen of om luisteren tijdens gesprekken (dialogen of polylogen).

Van belang bij dit kerndoel is dat de afstand tussen onderwerp en luisteraar niet te groot wordt.

Bij het luisteren gaat het erom dat ze:

- hun voorkennis inzetten bij het luisteren;
- verschillende soorten teksten herkennen en onderscheiden en dat inzicht benutten bij het luisteren;
- de structuur van teksten benutten bij het luisteren (en daarbij gebruikmaken van signaalwoorden die structuren herkenbaar maken);
- zich ervan bewust worden dat je verschillende luisterdoelen kunt hebben;
- een luisterdoel bepalen en de manier van luisteren aanpassen aan het luisterdoel, hun aandacht richten;
- op basis van hun luisterdoel de belangrijkste of de gewenste informatie uit een mondelinge tekst halen;
- gebruikmaken van de context tijdens het luisteren (afbeeldingen, voorwerpen, maar ook gebaren, mimiek, intonatie);
- voorspellingen maken en deze al luisterend controleren;
- vertrouwd raken met specifiek Friese klanken en klankcombinaties, specifiek Friese woorden, zinsvorming en manieren van uitdrukken.

Inhoud

🗣️ groep 1 en 2	🗣️ groep 3 en 4	🗣️ groep 5 en 6	🗣️ groep 7 en 8
G E B R U I K - taalaanbod			
taalaanbod is afkomstig van de leraren, van klasgenoten, van mensen buiten de school en van audiovisuele informatiebronnen zoals cd, cd-rom, (school)radio en -tv en internet	als groep 1/2	als groep 3/4	als groep 5/6
G E B R U I K - monologen			
- eenvoudige, korte monologen, (interactief) voorgelezen teksten - dialogen - gesprekken in kleine groep en grote groep (met leraar)	- korte monologen, (interactief) voorgelezen teksten - dialogen - gesprekken in kleine groep zonder leraar (leer)gesprekken in kleine en grote groep met leraar	als groep 3/4 + langere monologen, (interactief) voorgelezen teksten	als groep 5/6 + - complexere monologen waarbij lengte er niet toe doet (geldt voor gevorderden), (interactief) voorgelezen teksten - voor beginnende taalleerders van het Fries zijn de teksten minder lang en complex
G E B R U I K - teksten			
- verhalende en informatieve teksten - korte instructieve teksten komen ook voor, in de vorm van (gedrags)aanwijzingen bijvoorbeeld - informatieve teksten komen af en toe voor	als groep 1/2 + de instructieve teksten zijn vooral (gedrags)aanwijzingen en instructies (bij het leren lezen en rekenen bv.)	als groep 3/4 + - vooral informatieve, verhalende en instructieve teksten - ook betogende teksten	als groep 5/6 + luisteren naar verhalende en instructieve teksten komt ook voor

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
G E B R U I K - luisteren			
• luisterdoelen hebben vooral betrekking op zich ontspannen/amuseren en erachter komen hoe iets te doen of te maken (geïnstreerd worden) • zo nu en dan gaat het om het verwerven van informatie	als groep 1/2	als groep 3/4 + • zich op de hoogte stellen van mening(en) / zich een mening vormen en overtuigd of overgehaald worden	als groep 5/6
G E B R U I K - taaluitingen			
• de taaluitingen in de luisterteksten doen een beroep op het begrijpen van zowel eenvoudige als complexe cognitieve taal-functies; ze zijn contextafhankelijk: hier en nu	als groep 1/2 + • ze zijn redelijk contextafhankelijk: hier en nu, nabije omgeving en nabije toekomst/verleden	als groep 3/4 + • ze zijn niet altijd contextafhankelijk: ze kunnen ook betrekking hebben op omgeving, verleden en toekomst die minder nabij is	als groep 5/6 + • ze zijn niet contextafhankelijk: ze kunnen ook betrekking hebben op omgeving, verleden en toekomst die ver is
V O R M			
• alle teksten hebben/krijgen veel visuele en auditieve ondersteuning (d.m.v. platen, voorwerpen, gebaren, mimiek, stemgebruik, intonatie)	als groep 1/2 + • geldt voor de meeste teksten	• bij abstracte onderwerpen visuele ondersteuning • voor gevorderden is auditieve en visuele ondersteuning vanuit de context niet meer altijd nodig, voor beginners wel	als groep 5/6
• de langere teksten hebben een eenvoudige structuur; ze zijn voornamelijk chronologisch opgebouwd en bevatten herhalingen	• de langere teksten hebben zowel eenvoudige als complexe structuren, bijvoorbeeld chronologische en vraag-antwoordstructuren	• de teksten hebben zowel eenvoudige als complexe structuren, bijvoorbeeld chronologische en vraag-antwoordstructuren, vergelijkings-, tegenstellings- en voorbeeldstructuren en oorzaak-gevolg- en middel-doelrelaties	als groep 5/6 + • ook redengevende, voorwaardelijke en concessieve tekststructuren en probleemoplossingsrelaties
• zinnen zijn kort en eenvoudig	• zinnen zijn niet te lang, eenvoudig, meestal enkelvoudig	• zinnen zijn langer; samengestelde zinnen komen ook voor	• voor gevorderde taalleerders van het Fries doet de zinslengte er niet toe; samengestelde zinnen komen vaak voor; voor beginners zijn de zinnen niet te lang

📖 groep 1 en 2	📖 groep 3 en 4	📖 groep 5 en 6	📖 groep 7 en 8
INHOUD			
de onderwerpen van de teksten zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu, zijn contextgebonden en concreet, vooral rond concrete voorwerpen of handelingen; de afstand tussen onderwerp en luisteraar is klein	de onderwerpen van de teksten zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu of over nabije omgeving, nabije toekomst/verleden; de verschijnselen en concepten worden al wat complexer en abstracter; de afstand tussen onderwerp en luisteraar is klein	de onderwerpen worden minder contextgebonden; ze hebben ook betrekking op verleden en toekomst en op omgeving die minder nabij is; er komen steeds meer complexe en abstracte onderwerpen voor (bv. bij de zaakvakken of tijdens reflectiemomenten); de afstand tussen onderwerp en luisteraar wordt groter	de onderwerpen zijn lang niet altijd contextgebonden; het gaat vaak om abstracte onderwerpen; de afstand tussen luisteraar en onderwerp breidt zich verder uit
AANPAK			
onder aansturing van de leraar luisterstrategieën inzetten	met hulp van de leraar luisterstrategieën inzetten	onder aanmoediging van de leraar luisterstrategieën inzetten, eventueel met hulp	zoveel mogelijk zelfstandig luisterstrategieën inzetten
<u>voorspellen</u> is vooral op macro- en mesoniveau. Voorspellingen op microniveau zijn ook mogelijk in geval van bijvoorbeeld zinnen/uitspraken die steeds terugkeren in een verhaal	voorspellen is vooral op macro- en mesoniveau. Op macroniveau gaat het om voorspellingen over de tekstsoort en het onderwerp. Op mesoniveau gaat het om het benutten van inzicht in tekststructuren bij het voorspellen, met name de chronologische volgorde. Voorspellingen op microniveau zijn ook mogelijk in geval van bijvoorbeeld zinnen/uitspraken die steeds terugkeren in een verhaal	voorspellen is vooral op macro- en microniveau. Op mesoniveau gaat het vooral om het benutten van relaties in een tekst bij het voorspellen die vrij expliciet gemaakt worden (vraag-antwoord, tegenstelling, middel-doel, oorzaak-gevolg). Voorspellingen op microniveau zijn ook mogelijk, bijvoorbeeld wanneer kinderen onduidelijk uitgesproken woorden, woord- of zinsdelen zelf aanvullen	voorspellen is vooral op meso- en microniveau. Bij voorspellen op mesoniveau gaat het om het benutten van inzicht in relaties in een tekst (redengevende, concessieve en voorwaardelijke structuren, probleem-oplossing) die al dan niet expliciet gemaakt worden. Voorspellingen op microniveau zijn ook mogelijk, bijvoorbeeld wanneer kinderen onduidelijk uitgesproken woorden, woord- of zinsdelen zelf aanvullen

Groep 1 en 2 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen luisteren naar taalaanbod via audiovisuele bronnen, bijvoorbeeld naar liedjes en versjes op cd of naar gesprekken op radio en tv en internet.
- Ze luisteren naar monologen, bijvoorbeeld naar een klasgenoot die een persoonlijk verhaal vertelt of verslag uitbrengt of naar de leraar die een mededeling doet of interactief een verhaal voorleest.
- Ze luisteren naar elkaar en naar de leraar tijdens gesprekken, bijvoorbeeld in de kleine kring, bij het spelen in hoeken of tijdens ontdekactiviteiten. In deze gesprekken wisselen ze de rol van luisteraar af met die van spreker.
- De kinderen laten middels de volgende gedragingen blijken dat ze (proberen te) begrijpen wat er gezegd is:
 - ze stellen vragen en geven reacties voor, tijdens en na het luisteren;
 - ze geven antwoord op vragen;
 - ze doen voorspellingen over het vervolg van de tekst;
 - ze trekken conclusies naar aanleiding van het voorgelezen of vertelde;
 - ze proberen bij het luisteren gebruik te maken van de context om te begrijpen wat er bedoeld wordt: ze kijken goed naar wat er bijvoorbeeld allemaal op de platen in een prentenboek staat, ze letten op hoe de spreker kijkt, praat en gebaart;
 - ze spelen of vertellen een verhaal na;
 - ze volgen (gedrags)aanwijzingen op (ze ruimen bv. spullen op wanneer hen dat gezegd wordt, ze bouwen iets met constructiemateriaal volgens aanwijzingen, ze doen mee aan bewegingsspelletjes volgens de regels).
- De kinderen stellen met hulp van de leraar eigen leervragen op. Samen gaan ze in gesprekken op zoek naar antwoorden. Ze zoeken in interactie met anderen naar kennis en worden daarin ondersteund door de leraar. De kinderen denken zelf actief na, praten, luisteren naar anderen en leren van elkaar.
- Ze raadplegen diverse soorten bronnen om antwoorden op hun vragen te krijgen:
 - eigen ervaringen;
 - gast in de klas;

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor begrijpelijk taalaanbod en geeft adequate feedback. Daarnaast schept zij ruimte voor de inbreng van leerlingen en stimuleert zij actieve deelname van kinderen in klassikale gesprekken, dialogen en gesprekken in kleine groepjes.
- Zij werkt met verschillende groepeeringsvormen: leraar met de grote groep en met een kleine groep; kinderen onderling in kleine groepen, vooral tweetallen; en leraar-leerling momenten. Zij zorgt voor een goede balans tussen die groepeeringsvormen.
- Zij creëert momenten waarop kinderen luisteren naar monologen van elkaar en van zichzelf, bv. door poppenkastspel of het vertellen en interactief voorlezen van verhalen. Zij zorgt ook voor korte luisterteksten, bv. in de vorm van Friestalige liedjes, versjes of gedichten. Tevens zorgt zij voor momenten waarop kinderen luisteren naar gesprekken op radio en tv.
- Zij zorgt voor voldoende momenten waarop kinderen actief luisteren naar elkaar en met elkaar praten, bijvoorbeeld tijdens gesprekken in de kleine kring.
- De leraar zorgt ervoor dat de kinderen actief luisteren door ze te begeleiden bij het inzetten van luisterstrategieën, door:
 - voorkennis te activeren (of aan te brengen)
Zij vraagt bijvoorbeeld naar eigen ervaringen van kinderen of vertelt over een eigen ervaring, zij neemt een voorwerp mee en bespreekt dat met de kinderen, zij laat een plaat zien;
 - interpretatiekaders te expliciteren
Zij zegt bijvoorbeeld: We hebben nu gepraat over bang zijn in het donker. Het verhaal dat ik ga voorlezen gaat ook over bang zijn in het donker. Het gaat over een hond, die bang is in het donker. Daardoor kan zij niet slapen. (Zij expliciteert hier de tekstsoort (verhaal) en het thematisch kader (bang zijn in het donker));
 - het luisterdoel duidelijk te maken
Zij vraagt bijvoorbeeld: Wie zou er op de kop van de mol gepoept hebben? Luister maar... Of bij een informatief prentenboek: Zullen we eens in dit boek kijken of er een antwoord op onze vraag staat? Dan komen we het misschien wel aan de weet. (Zij geeft kinderen wel de ruimte om

- audiovisuele bronnen;
- internet;
- schriftelijke bronnen: foto's, platen, tekeningen.

- zelf luisterdoelen te bepalen; zij maakt ze dan wel expliciet);
- vragenderwijs of hardop denkend het opbouwen, controleren en bijstellen van verwachtingen te stimuleren
Zij vraagt bij het bespreken van het kft bijvoorbeeld: Waar zal het over gaan? of Wat zou er met ... gebeuren, denk je? Tijdens het voorlezen van het verhaal vraagt zij zich bijvoorbeeld af: Wat zou ... nu gaan doen? Zij laat de kinderen reageren of voorspelt zelf hardop. Of zij vraagt: Wat zou jij nu doen? Tijdens het verhaal komt zij ook terug op voorspellingen, bijvoorbeeld: Hé, dat ging heel anders dan wij gedacht hadden. Of: Hadden wij dat ook zo gedacht? Het gaat vooral om globale voorspellingen (waar gaat het verhaal over, hoe gaat het verder e.d.). Bij het voorspellen kan zij gebruik maken van pictogrammen (wie, wat, waar en probleem, oplossing). Wanneer bepaalde zinnen of uitspraken steeds terugkomen, vraagt zij ook naar gedetailleerde voorspellingen. Bij het prentenboek 'Over de mol die wil weten etc.' laat zij de kinderen bijvoorbeeld de standaardzinnen aanvullen die de verschillende dieren als antwoord op een vraag van de mol geven; of bij herhaald voorlezen laat zij de geluiden van de verschillende uitwerpselen aanvullen;
- met de kinderen op het luisteren te reflecteren
Zij stelt geen begripscontrolevragen, maar komt terug op eerder besproken zaken. Zij vraagt bijvoorbeeld bij het informatieve prentenboek: Hebben we nu een antwoord op onze vraag gevonden? Hoe zouden we nog verder kunnen zoeken?

- De leraar zorgt voor veel contextuele ondersteuning, bijvoorbeeld door: de platen uit een prentenboek te tonen en de kinderen essentiële aanwijzingen op de platen te laten ontdekken, met de kinderen een verteltafel te maken, een vertelkastje te gebruiken, (verduidelijkende) voorwerpen bij het voorlezen en vertellen te gebruiken en door ondersteunende gebaren te maken, een duidelijke mimiek en passend stemgebruik te hanteren.
- Zij richt de dialogen op spreken en luisteren door de kinderen op elkaar te laten reageren en door de opdracht die het tweetal krijgt zo te maken dat elk kind nog moet weten wat de ander vertelde, bv. "Vertel niet wat je zelf hebt verteld, maar wat de ander jou vertelde".
- Zij ondersteunt de kinderen door ze te leren hoe ze actief naar elkaar kunnen luisteren en op elkaar kunnen reageren. Zij bespreekt wat voor reacties je kunt geven en doet dit voor. Zij wisselt met de kinderen ervaringen uit in nabesprekingen en gaat in op wat voor vragen leerlingen aan elkaar gesteld hebben.
- Zij staat model: zij laat zien hoe je naar elkaar luistert en op elkaar rea-

geert. Zij maakt in een gesprek bijvoorbeeld een opmerking als "Kun je wat duidelijker praten, want ik kan je niet goed verstaan".

- Zij observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgactiviteiten voor leerlingen te kunnen ontwerpen.
- Bij korte luisterteksten, zoals het geven van (gedrags)aanwijzingen, zorgt zij ervoor dat deze concreet zijn en dat zij er korte, enkelvoudige zinnen voor gebruikt. Zij vat op functionele momenten samen wat er gezegd is, bijvoorbeeld bij langere teksten of als een bijdrage aan een gesprek niet helder genoeg is.

Groep 1 en 2 - Doorkijkje

Vissen met pake

Janny heeft een vis gevangen. Dat vertelt ze in de kring. Ze was met pake wezen vissen bij het meer. Juf Lia vraagt wie dat ook wel eens heeft gedaan. Ron vertelt dat hij een keer een heel dikke snoek gevangen heeft. En Sjoerd vertelt over een oude schoen aan zijn haak. Juf Lia stelt voor om twee hoeken te maken: een boven waterhoek en een onder waterhoek.

De kinderen mogen allerlei dingen meenemen die met water te maken hebben. Zo ontstaan er geleidelijk twee verschillende werelden. De kinderen nemen ook boeken over het onderwerp mee. Juf Lia zoekt boeken uit de (school)bibliotheek. Ze vertelt verhalen (met het vertelkastje), ze bekijkt platen met de kinderen en ze leest voor. De verhalen worden niet alleen verteld, maar ook uitgebeeld: in de kring leest juf Lia een verhaal voor over een jongen die met een hengel en een meisje dat met een schepnetje vist. De kinderen doen de bewegingen na.

*Bron:
(2005). Taaldidaktyk foar basisskoallen yn Fryslan. Leeuwarden: CEDIN.
(p. 71-72) (vertaald)*

Groep 3 en 4 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen luisteren naar taalaanbod via audiovisuele bronnen, bijvoorbeeld naar liedjes en versjes op cd of naar gesprekken op radio en tv en internet.
- Ze luisteren naar monologen, bijvoorbeeld naar een klasgenoot die een persoonlijk verhaal vertelt of verslag uitbrengt of naar de leraar die een mededeling doet of interactief een verhaal voorleest.
- Ze luisteren naar elkaar en naar de leraar tijdens gesprekken. In deze gesprekken wisselen ze de rol van luisteraar af met die van spreker.
- Ze voeren naast dialogen ook gesprekken in groepjes van 3 of 4 kinderen. Ze raken vertrouwd met verschillende rollen in groepsgesprekken zoals gespreksleider, deelnemer, waarnemer, informatiegever, informatievrager.
- De kinderen laten middels de volgende gedragingen blijken dat ze (proberen te) begrijpen wat er gezegd is:
 - ze stellen vragen en geven reacties voor, tijdens en na het luisteren;
 - ze geven antwoord op vragen;
 - ze doen voorspellingen over het vervolg van de tekst;
 - ze trekken conclusies naar aanleiding van het voorgelezen of vertelde;
 - ze proberen bij het luisteren gebruik te maken van de context om te begrijpen wat er bedoeld wordt: ze kijken goed naar wat er bijvoorbeeld allemaal op de platen in een prentenboek staat, ze letten op hoe de spreker kijkt, praat en gebaart;
 - ze spelen of vertellen een verhaal na;
 - ze volgen (gedrags)aanwijzingen op (ze ruimen bv. spullen op wanneer hen dat gezegd wordt, ze bouwen iets met constructiemateriaal volgens aanwijzingen, ze doen mee aan bewegingsspelletjes volgens de regels);
 - ze reageren adequaat op gegeven instructie (bijvoorbeeld bij reken- en leesactiviteiten);
 - ze maken iets n.a.v. of op basis van wat ze gehoord hebben, bijvoorbeeld een tekening;
 - ze luisteren op verschillende manieren, afhankelijk van hun luisterdoel en voorkennis. Ze luisteren globaal en precies. Tijdens het luisteren zijn ze er voornamelijk op gericht de rode draad vast te houden.
- De kinderen stellen met hulp van de leraar eigen leervragen op. Samen

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor begrijpelijk taalaanbod en geeft adequate feedback. Daarnaast schept zij ruimte voor de inbreng van leerlingen en stimuleert zij actieve deelname van kinderen in klassikale gesprekken, dialogen en gesprekken in kleine groepjes.
- Zij werkt met verschillende groeperingsvormen: leraar met de grote groep en met een kleine groep; kinderen onderling in kleine groepen, vooral tweetallen; en leraar-leerling momenten. Zij zorgt voor een goede balans tussen die groeperingsvormen.
- Zij creëert momenten waarop kinderen luisteren naar monologen van elkaar en van zichzelf, bv. door poppenkastspel of het vertellen en interactief voorlezen van verhalen. Zij zorgt ook voor korte luisterteksten, bv. in de vorm van Friestalige liedjes, versjes of gedichten. Tevens zorgt zij voor momenten waarop kinderen luisteren naar gesprekken op radio en tv.
- Zij zorgt voor voldoende momenten waarop kinderen actief luisteren naar elkaar en met elkaar praten, bijvoorbeeld tijdens gesprekken in groepjes.
- De leraar bouwt dialogen uit naar gesprekken in drietallen en later naar viertallen. Zij kan dit opbouwen door kinderen eerst gesprekken te laten voeren met tijd- en volgordeafspraken. Afhankelijk van de opdracht geeft zij de kinderen een specifieke taak of rol.
- Zij werkt met de klassikale gesprekken steeds meer toe naar onderzoeksactiviteiten waarin de kinderen opzoeken en onderzoeken.
- De leraar maakt kinderen bewust van het feit dat je met verschillende doelen kunt luisteren (om je te ontspannen/amuseren, om informatie te verwerven en om erachter te komen hoe je iets doet/maakt), dat sprekers ook die verschillende doelen kunnen hebben en dat er dus verschillende soorten teksten zijn om naar te luisteren (verhalende, informatieve en instructieve).
- Zij zorgt ervoor dat de kinderen actief luisteren door ze te begeleiden bij het inzetten van luisterstrategieën, door:
 - voorkennis te activeren (of aan te brengen) (zie ook groep 1/2);
 - interpretatiekaders te expliciteren.

gaan ze in gesprekken op zoek naar antwoorden. Ze zoeken in interactie met anderen naar kennis en worden daarin ondersteund door de leraar. De kinderen denken zelf actief na, praten, luisteren naar anderen en leren van elkaar.

- Ze nemen actief deel aan leergesprekken.
- Ze raadplegen diverse soorten bronnen om antwoorden op hun vragen te krijgen:
 - eigen ervaringen;
 - gast in de klas;
 - audiovisuele bronnen;
 - internet;
 - schriftelijke bronnen: foto's, platen, tekeningen.

Zij zegt bijvoorbeeld: We hebben nu deze kijkdoos gezien. Nu gaan jullie zelf een kijkdoos maken, een kijkdoos die past bij het enge verhaal dat ik heb voorgelezen. Ik ga straks vertellen hoe je dat doet. Luister maar goed wat je eerst moet doen en wat daarna. (Zij expliciteert hier het thematisch kader (kijkdoos bij een eng verhaal), de tekstsoort (instructieve tekst) en de tekststructuur (opeenvolgingen, chronologische volgorde);

- samen met de kinderen het luisterdoel te bepalen
Zij zegt bijvoorbeeld: Je gaat straks luisteren naar een radioprogramma over Ajax. Wat zou je hierover graag meer willen weten? (...) Als je straks gaat luisteren, let er dan op of je ook antwoorden op je vragen hoort;
- vragenderwijs of hardop denkend het opbouwen, controleren en bijstellen van verwachtingen te stimuleren (zie ook groep 1/2);
- kinderen te wijzen op signaalwoorden die een chronologische opbouw herkenbaar maken ('eerst', 'daarna') en op vraagwoorden en intonatie die een vraag herkenbaar maken
Zij noemt dit bijvoorbeeld vooraf als iets waarop kinderen kunnen gaan letten tijdens het luisteren en wanneer zij zelf de spreker is, spreekt zij deze woorden met meer nadruk uit;
- met kinderen op het luisteren te reflecteren
Zij stelt niet uitsluitend begripscontrolevragen, maar gaat met de kinderen bijvoorbeeld in op de vraag of ze hun luisterdoel bereikt hebben.

- De leraar zorgt voor veel contextuele ondersteuning, bijvoorbeeld door: de platen uit een prentenboek te tonen en de kinderen essentiële aanwijzingen op de platen te laten ontdekken, bij uitleg en instructie concrete materialen te gebruiken en de instructie daarmee handelend te verwoorden en door ondersteunende gebaren te maken, een duidelijke mimiek en passend stemgebruik te hanteren. Belangrijke (signaal)woorden spreekt zij met nadruk uit. Bijvoorbeeld eerst, daarna.
- Zij richt de dialogen op spreken en luisteren door de kinderen op elkaar te laten reageren en door de opdracht die het tweetal krijgt zo te maken dat elk kind nog moet weten wat de ander vertelde, bv. "Vertel niet wat je zelf hebt verteld, maar wat de ander jou vertelde".
- Zij ondersteunt de kinderen door ze te leren hoe ze actief naar elkaar kunnen luisteren en op elkaar kunnen reageren. Zij bespreekt wat voor reacties je kunt geven en doet dit voor. Zij wisselt met de kinderen ervaringen uit in nabesprekingen en gaat in op wat voor vragen leerlingen aan elkaar gesteld hebben.

- Zij staat model: zij laat zien hoe je naar elkaar luistert en op elkaar reageert. Zij maakt in een gesprek bijvoorbeeld een opmerking als "Kun je wat duidelijker praten, want ik kan je niet goed verstaan".
- De leraar observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgactiviteiten voor leerlingen te kunnen ontwerpen.
- Zij zorgt ervoor dat zij concreet is, dat haar zinnen niet te lang zijn, dat ze eenvoudig zijn en dat zij meestal enkelvoudige zinnen gebruikt.

Groep 3 en 4 - Doorkijkje

Wat een ramp

Meester Peter heeft een videoband van het Friese tv-programma 'Wat in ramp' (Wat een ramp). Voordat de kinderen gaan kijken, verdeelt Peter de klas in groepjes. Zo is er bijvoorbeeld een politiegroepje, een brandweergroepje en een ambulancegroepje. De kinderen krijgen de opdracht tijdens het kijken goed op hun 'doelgroep' te letten, omdat ze de ramp straks na gaan spelen.

Na afloop speelt elk groepje de ramp die bij het groepje past na.

*Bron:
(2005). Taaldidaktyk foar basisskoalen yn Fryslan. Leeuwarden: CEDIN.
(vertaald).*

Groep 5 en 6 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen luisteren naar taalaanbod via audiovisuele bronnen, bijvoorbeeld naar liedjes en versjes op cd of naar gesprekken op radio en tv en internet.
- Ze luisteren naar monologen, bijvoorbeeld naar een klasgenoot die een persoonlijk verhaal vertelt of verslag uitbrengt of naar de leraar die een mededeling doet, uitleg geeft of interactief een verhaal voorleest.
- Ze luisteren naar elkaar en naar de leraar tijdens gesprekken. In deze gesprekken wisselen ze de rol van luisteraar af met die van spreker.
- Ze voeren naast dialogen ook gesprekken in groepjes van 3 of 4 kinderen. Ze raken vertrouwd met verschillende rollen in groepsgesprekken zoals gespreksleider, deelnemer, waarnemer, informatiegever, informatievrager.
- De kinderen laten middels de volgende gedragingen blijken dat ze (proberen te) begrijpen wat er gezegd is:
 - ze stellen vragen en geven reacties voor, tijdens en na het luisteren;
 - ze geven antwoord op vragen;
 - ze doen voorspellingen over het vervolg van de tekst;
 - ze trekken conclusies naar aanleiding van het voorgelezen of vertelde;
 - ze proberen bij het luisteren gebruik te maken van de context om te begrijpen wat er bedoeld wordt: ze kijken goed naar het begeleidend beeldmateriaal, ze letten op hoe de spreker kijkt, praat en gebaart;
 - ze spelen of vertellen een verhaal na;
 - ze volgen (gedragsaanwijzingen op (ze ruimen bv. spullen op wanneer hen dat gezegd wordt, ze bouwen iets met constructiemateriaal volgens aanwijzingen, ze doen mee aan bewegingsspelletjes volgens de regels);
 - ze reageren adequaat op gegeven instructie (bijvoorbeeld bij reken- en leesactiviteiten);
 - ze maken iets n.a.v. of op basis van wat ze gehoord hebben, bijvoorbeeld een tekening;
 - ze vatten wat ze gehoord hebben samen;
 - wat ze gehoord hebben zet hen aan tot andere activiteiten, bijvoorbeeld schriftelijk of mondeling reageren op een oproep, zich ergens voor opgeven of aanmelden, meer informatie vragen/zoeken om een bepaald probleem op te lossen;

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor begrijpelijk taalaanbod en geeft adequate feedback. Daarnaast schept zij ruimte voor de inbreng van leerlingen en stimuleert zij actieve deelname van kinderen in klassikale gesprekken, dialogen en gesprekken in kleine groepjes.
- Zij werkt met verschillende groepeeringsvormen: leraar met de grote groep en met een kleine groep; kinderen onderling in kleine groepen, vooral tweetallen; en leraar-leerling momenten. Zij zorgt voor een goede balans tussen die groepeeringsvormen.
- Zij creëert momenten waarop kinderen luisteren naar monologen van elkaar en van zichzelf, bv. door verslag uitbrengen, vertellen en interactief voorlezen van verhalen. Zij zorgt ook voor korte luisterteksten, bv. in de vorm van Friestalige liedjes, versjes of gedichten. Tevens zorgt zij voor momenten waarop kinderen luisteren naar gesprekken op radio en tv.
- Zij zorgt voor voldoende momenten waarop kinderen actief luisteren naar elkaar en met elkaar praten, bijvoorbeeld tijdens gesprekken in groepjes. Afhankelijk van de opdracht geeft zij kinderen in gesprekken in drietallen of viertallen een specifieke taak of rol.
- De leraar werkt met de klassikale gesprekken steeds meer toe naar onderzoeksactiviteiten waarin de kinderen opzoeken en onderzoeken.
- De leraar bouwt samen met de kinderen kennis op en geeft de kinderen de ruimte om mee te praten en uit te wisselen, vooral tijdens de zaakvakken.
- Zij leert kinderen om een vraaggesprek (interview) te voeren om informatie te verkrijgen.
- De leraar roept, indien nodig, in herinnering dat je met verschillende doelen kunt luisteren (om je te ontspannen/amuseren, om informatie te verwerven en om erachter te komen hoe je iets doet/maakt), zij maakt kinderen bewust van het feit dat je ook kunt luisteren om je op de hoogte te stellen van meningen of om een mening te vormen en om overtuigd te worden, dat sprekers ook die verschillende doelen kunnen hebben en dat er dus verschillende soorten teksten zijn om naar te luisteren (verhalende, informatieve, instructieve en betogende).

- ze luisteren op verschillende manieren, afhankelijk van hun luisterdoel en voorkennis. Ze luisteren globaal, precies en selectief. Ze worden zich meer bewust van hun voorkennis en hun kennis over tekstsoorten en gebruiken die bij het bepalen van hun luisterdoelen en bij het luisteren.
- De kinderen stellen met hulp van de leraar eigen leervragen op. Samen gaan ze in gesprekken op zoek naar antwoorden. Ze zoeken in interactie met anderen naar kennis en worden daarin ondersteund door de leraar. De kinderen denken zelf actief na, praten, luisteren naar anderen en leren van elkaar.
- Ze nemen actief deel aan leergesprekken.
- Ze verwerven informatie door actief te luisteren en te reageren en kennis uit te wisselen in leergesprekken, bijvoorbeeld tijdens de zaakvakken.
- De kinderen raadplegen diverse soorten bronnen om antwoorden op hun vragen te krijgen:
 - eigen ervaringen;
 - gast in de klas;
 - audiovisuele bronnen;
 - internet;
 - schriftelijke bronnen: foto's, platen, tekeningen.
- Zij moedigt de kinderen aan tot actief luisteren en begeleidt hen daarbij, indien nodig, door:
 - kinderen bewust te maken van hun voorkennis (en dat ze die kunnen gebruiken bij het luisteren);
 - ze te wijzen op de mogelijke interpretatiekaders (thema, tekstsoort, tekststructuur);
 - ze een luisterdoel te laten bepalen;
 - ze te wijzen op signaalwoorden die tekstrelaties (zie bij Inhoud) herkenbaar maken;
 - ze te laten reflecteren op het luisteren.
- De leraar zorgt voor visuele ondersteuning bij abstracte onderwerpen. Zij biedt de beginnende taalleerders veel contextuele ondersteuning, bijvoorbeeld door: begeleidend beeldmateriaal te tonen en de kinderen essentiële aanwijzingen te laten ontdekken, bij uitleg en instructie concrete materialen te gebruiken en de instructie daarmee handelend te verwoorden en door ondersteunende gebaren te maken, een duidelijke mimiek en passend stemgebruik te hanteren. Belangrijke signaalwoorden spreekt zij met nadruk uit. Bijvoorbeeld eerst, daarna. De gevorderden biedt zij dit niet, in mindere mate of minder nadrukkelijk.
- Zij observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgactiviteiten voor leerlingen te kunnen ontwerpen.
- Zij gebruikt voor gevorderde taalleerders langere en complexere zinnen. Voor beginners houdt zij haar zinnen eenvoudig en gebruikt zij meestal enkelvoudige zinnen.

Groep 5 en 6 - Doorkijkje

Nieuwe huizen in de buurt

Vlabbij school wordt een oud bedrijsgebouw afgebroken. De grond op die plek is vervuld en wordt afgevoerd. Er wordt nieuwe grond opgebracht en door een heimachine worden lange heipalen in de grond geslagen. Er worden nieuwe huizen gebouwd.

De kinderen komen dagelijks langs dit terrein en ze blijven geregeld staan kijken. Het onderwerp komt ook aan de orde in de klas. Het is een aanleiding voor verschillende taalactiviteiten. De verschillende bouwfasen worden besproken en vastgelegd op een grote tekening. Twee kinderen voeren een gesprek met een paar mensen van de bouw, ze nemen het op. Ze laten hun interview horen aan de groep.

*Bron:
(2005). Taalidaktyk foar basisskoalen yn Fryslan. Leeuwarden: CEDIN.
(p. 71-72) (vertaald)*

Groep 7 en 8 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen luisteren naar taalaanbod via audiovisuele bronnen, bijvoorbeeld naar liedjes en versjes op cd of naar gesprekken (discussies bijvoorbeeld) op radio en tv en internet.
- Ze luisteren naar monologen, bijvoorbeeld naar een klasgenoot die een persoonlijk verhaal vertelt of verslag uitbrengt of naar de leraar die een mededeling doet, uitleg geeft of interactief een verhaal voorleest.
- Ze luisteren naar elkaar en naar de leraar tijdens gesprekken, bijvoorbeeld tijdens discussies. In deze gesprekken wisselen ze de rol van luisteraar af met die van spreker.
- Ze voeren naast dialogen ook gesprekken in groepjes van 3 of 4 kinderen. Ze raken vertrouwd met verschillende rollen in groepsgesprekken zoals gespreksleider, deelnemer, waarnemer, informatiegever, informatievrager.
- De kinderen laten middels de volgende gedragingen blijken dat ze (proberen te) begrijpen wat er gezegd is:
 - ze stellen vragen en geven reacties voor, tijdens en na het luisteren;
 - ze geven antwoord op vragen;
 - ze doen voorspellingen over het vervolg van de tekst;
 - ze trekken conclusies naar aanleiding van het voorgelezene of vertelde;
 - ze proberen bij het luisteren gebruik te maken van de context om te begrijpen wat er bedoeld wordt: ze kijken goed naar begeleidend beeldmateriaal, ze letten op hoe de spreker kijkt, praat en gebaart;
 - ze spelen of vertellen een verhaal na;
 - ze volgen (gedrags)aanwijzingen op (ze ruimen bv. spullen op wanneer hen dat gezegd wordt, ze bouwen iets met constructiemateriaal volgens aanwijzingen, ze doen mee aan bewegingsspelletjes volgens de regels);
 - ze reageren adequaat op gegeven instructie (bijvoorbeeld bij reken- en leesactiviteiten);
 - ze maken iets n.a.v. of op basis van wat ze gehoord hebben, bijvoorbeeld een tekening;
 - ze vatten wat ze gehoord hebben samen;
 - wat ze gehoord hebben zet hen aan tot andere activiteiten, bijvoorbeeld schriftelijk of mondeling reageren op een oproep, zich ergens voor opgeven of aanmelden, meer informatie vragen/zoeken om een bepaald

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor begrijpelijk taalaanbod en geeft adequate feedback. Daarnaast schept zij ruimte voor de inbreng van leerlingen en stimuleert zij actieve deelname van kinderen in klassikale gesprekken, dialogen en gesprekken in kleine groepjes.
- Zij werkt met verschillende groepeeringsvormen: leraar met de grote groep en met een kleine groep; kinderen onderling in kleine groepen, vooral tweetallen; en leraar-leerling momenten. Zij zorgt voor een goede balans tussen die groepeeringsvormen.
- Zij creëert momenten waarop kinderen luisteren naar monologen van elkaar en van zichzelf, bv. door verslag uitbrengen of het vertellen en interactief voorlezen van verhalen. Zij zorgt ook voor korte luisterteksten, bv. in de vorm van Friestalige liedjes, versjes of gedichten. Tevens zorgt zij voor momenten waarop kinderen luisteren naar gesprekken op radio en tv.
- De leraar zorgt voor voldoende momenten waarop kinderen actief luisteren naar elkaar en met elkaar praten, bijvoorbeeld tijdens gesprekken klassikaal of in groepjes. Afhankelijk van de opdracht geeft zij kinderen in gesprekken in drietallen of viertallen of meer een specifieke taak of rol.
- Zij werkt met de klassikale gesprekken steeds meer toe naar onderzoeksactiviteiten waarin de kinderen opzoeken en onderzoeken.
- De leraar bouwt samen met de kinderen kennis op en geeft de kinderen de ruimte om mee te praten en uit te wisselen, vooral tijdens de zaakvakken.
- Zij leert kinderen om een vraaggesprek (interview) te voeren om informatie te verkrijgen.
- De leraar roept, indien nodig, in herinnering dat je met verschillende doelen kunt luisteren (om je te ontspannen/amuseren, om informatie te verwerven en om erachter te komen hoe je iets doet/maakt), zij maakt kinderen bewust van het feit dat je ook kunt luisteren om je op de hoogte te stellen van meningen of om een mening te vormen en om overtuigd te worden, dat sprekers ook die verschillende doelen kunnen hebben en dat er dus verschillende soorten teksten zijn om naar te luisteren (verhalende, informatieve, instructieve en betogende).

probleem op te lossen, het uitwisselen van meningen en het bediscussiëren van onderwerpen, het aanzetten van anderen tot actie;

- ze maken aantekeningen;
 - ze vatten samen wat ze gehoord hebben (bijvoorbeeld mondeling, of schriftelijk in steekwoorden of schematisch in bijvoorbeeld een tekening of (pijl)diagram);
 - ze luisteren op verschillende manieren, afhankelijk van hun luisterdoel en voorkennis. Ze luisteren globaal, precies, selectief en kritisch. Ze zijn zich bewust van hun voorkennis en hun kennis over tekstsoorten en gebruiken die bij het bepalen van hun luisterdoelen en bij het luisteren.
- De kinderen stellen met hulp van de leraar eigen leervragen op. Samen gaan ze in gesprekken op zoek naar antwoorden. Ze zoeken in interactie met anderen naar kennis en worden daarin ondersteund door de leraar. De kinderen denken zelf actief na, praten, luisteren naar anderen en leren van elkaar.
 - Ze nemen actief deel aan leergesprekken.
 - Ze verwerven informatie door actief te luisteren en te reageren en kennis uit te wisselen in leergesprekken, bijvoorbeeld tijdens de zaakvakken.
 - De kinderen raadplegen diverse soorten bronnen om antwoorden op hun vragen te krijgen:
 - eigen ervaringen;
 - gast in de klas;
 - audiovisuele bronnen;
 - internet;
 - schriftelijke bronnen: foto's, platen, tekeningen.
- Zij moedigt de kinderen aan tot actief luisteren en begeleidt ze daarbij, indien nodig door:
 - kinderen bewust te maken van hun voorkennis (en dat ze die kunnen gebruiken bij het luisteren);
 - ze te wijzen op de mogelijke interpretatiekaders (thema, tekstsoort, tekststructuur);
 - ze een luisterdoel te laten bepalen;
 - ze te wijzen op signaalwoorden die tekstrelaties (zie bij Inhoud) herkenbaar maken;
 - ze te laten reflecteren op het luisteren.
 - De leraar zorgt voor visuele ondersteuning bij abstracte onderwerpen; als contextuele ondersteuning kunnen ook tabellen en grafieken dienen.
 - Zij biedt de beginnende taalleerders veel contextuele ondersteuning, bijvoorbeeld door: begeleidend beeldmateriaal te tonen en de kinderen essentiële aanwijzingen te laten ontdekken, bij uitleg en instructie concrete materialen te gebruiken en de instructie daarmee handelend te verwoorden en door ondersteunende gebaren te maken, een duidelijke mimiek en passend stemgebruik te hanteren. Belangrijke signaalwoorden spreekt zij met nadruk uit. Bijvoorbeeld eerst, daarna. De gevorderden biedt zij dit niet, in mindere mate of minder nadrukkelijk.
 - De leraar observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgactiviteiten voor leerlingen te kunnen ontwerpen.
 - Zij gebruikt voor gevorderde taalleerders langere en complexere zinnen. Voor beginners houdt zij haar zinnen eenvoudig.

Groep 7 en 8 - Doorkijkje

Een Bonkerak (geraamte)

De kinderen van groep 7 luisteren naar een hoorspel dat op cd staat en gemaakt is door de Fryske Skoalleradio (Friese schoolradio). Het is een verhaal uit de serie Bonkerak, een serie volksverhalen.

De groep is ongeveer voor de helft Friestalig. De kinderen luisteren gespannen; het verhaal nadert zijn ontknoping. En op dat moment zet juffrouw Tineke het verhaal stop.

Ze geeft de opdracht in tweetallen te bedenken hoe zij verwachten dat het af zal lopen. Er wordt overlegd, gediscussieerd...

Wie zit er het dichtst bij?

Tineke laat de cd verder spelen.

*Bron:
Oosterloo, A. & Paus, H. (red.)
(2005). Fries aan bod. Leerplan Fries
voor het Primair Onderwijs. Enschede: SLO.*

KERNDOEL 19

De leerlingen leren zich naar inhoud en vorm in het Fries uit te drukken in situaties uit hun dagelijks leven waarin zij informatie vragen of geven over een onderwerp waarmee zij vertrouwd zijn.

Toelichting en verantwoording

Belangrijk bij dit kerndoel is het verlagen van de spreekdrempel, zodat leerlingen zich mondeling durven uiten in het Fries.

Het gaat om spreken in gesprekken en om monologen, waarbij leerlingen mondeling hun bedoeling over kunnen brengen en daarbij aandacht hebben voor:

- doel en publiek;
- opbouw;
- woordenschat: passende woorden;
- houding, intonatie en mimiek om hun mondelinge tekst te ondersteunen (en bij gevorderde taalleerders van het Fries ook);
- levendig taalgebruik;
- juiste uitspraak;
- grammaticaal correcte zinnen en woorden (woordvormen, zinsbouw).

Om mondelinge taalontwikkeling verder te brengen dan alleen de dagelijkse taalvaardigheid, is het van belang dat er aandacht voor cognitief complexere taalfuncties is.

Inhoud

🗣️ groep 1 en 2	🗣️ groep 3 en 4	🗣️ groep 5 en 6	🗣️ groep 7 en 8
G E B R U I K			
spreekdoelen hebben vooral betrekking op ontspanning/amuseren en ook op informeren en instrueren, in informele situaties	spreekdoelen hebben vooral betrekking op ontspanning/amuseren, informeren en instrueren, vooral in informele situaties en soms in vertrouwde formelere situaties	spreekdoelen hebben vooral betrekking op informeren en instrueren en ook nog wel op ontspanning/amuseren; spreekdoelen kunnen ook betrekking hebben op overtuigen en overhalen; in informele en formele situaties	spreekdoelen hebben vooral betrekking op informeren, instrueren, overtuigen en overhalen, in informele en formelere situaties
bij het spreken worden zowel eenvoudige als complexe cognitieve taalfuncties gebruikt; ze zijn contextafhankelijk: hier en nu	bij het spreken worden zowel eenvoudige als complexe cognitieve taalfuncties gebruikt; ze zijn redelijk contextafhankelijk: hier en nu, nabije omgeving en nabije toekomst/verleden	bij het spreken worden zowel eenvoudige als complexe cognitieve taalfuncties gebruikt; ze zijn niet altijd contextafhankelijk: ze kunnen ook betrekking hebben op omgeving, verleden en toekomst die minder nabij is	bij het spreken worden zowel eenvoudige als complexe cognitieve taalfuncties gebruikt; ze zijn niet contextafhankelijk: ze kunnen ook betrekking hebben op omgeving, verleden en toekomst die ver is
gespreksregels hebben vooral betrekking op niet voor de beurt spreken	als groep 1/2 + - bij het onderwerp blijven - niet door elkaar praten	als groep 3/4 + - ingaan op bijdragen van anderen - aandacht vasthouden	als groep 5/6 + - beurtverdeling - voortgang bewaken
V O R M			
- monologen: vooral het vertellen van een persoonlijk verhaal - gesprekken: - dialogen: korte dialoogjes tussen twee leerlingen en tussen leerling en leraar, gesimuleerde telefoongesprekken - polylogen: in kleine groep met of zonder leraar erbij en in grote groep	als groep 1/2 + gesprekken: deelnemen aan klassikale leergesprekken, gesprekken met onbekenden en niet-gesimuleerde telefoongesprekken	als groep 3/4 + - langere monologen: persoonlijke verhalen, presentaties - gesprekken: discussies, gesprekken met openbare instanties	als groep 5/6 + een groepsgesprek en discussie leiden

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
vooral expressief: korte, verhalende teksten; korte instructieve teksten komen voor (aan elkaar uitleggen van spelletjes bijvoorbeeld); korte informatieve teksten komen ook voor (onder andere in de vorm van uitwisselingsgesprekken of vragen om informatie)	verhalend (persoonlijke verhalen bijvoorbeeld), informatief en instructief	vooral informatief (presentaties, mondelinge verslagen en vragen om informatie bijvoorbeeld) en instructief; betogend en verhalend komt ook voor (bijvoorbeeld bij drama)	vooral informatief, instructief en betogend (bijvoorbeeld een boekpresentatie waarbij een onderbouwde waardering gegeven wordt, of bij discussies); verhalend komt ook nog voor (bijvoorbeeld bij drama)
- zinnen zijn kort, meestal enkelvoudig, grammaticaal eenvoudig, kunnen vormen structuurfouten bevatten - bij beginnende taalleerders van het Fries kan de uitspraak incorrect zijn; bij kinderen voor wie het Fries de/een thuistaal is, is de uitspraak meestal correct	- zinnen worden langer, naast enkelvoudige ook samengestelde zinnen, qua structuur complexer, kunnen vorm- en structurfouten bevatten - bij beginnende taalleerders van het Fries kan de uitspraak incorrect zijn; bij kinderen voor wie het Fries de/een thuistaal is, is de uitspraak meestal correct	- zinnen kunnen lang zijn, naast enkelvoudige ook samengestelde zinnen, qua structuur complexer - zinnen kunnen bij beginnende taalleerders van het Fries vorm- en structurfouten bevatten, deze komen bij gevorderden niet veel meer voor - bij beginners kan de uitspraak incorrect zijn; bij kinderen voor wie het Fries de/een thuistaal is, is de uitspraak correct	als groep 5/6
spreektechniek heeft vooral betrekking op verstaanbare uitspraak	als groep 1/2 + intonatie	als groep 3/4 + dictie en articulatie	als groep 5/6 + - klankkleur - relatie spreektechniek en situatie
I N H O U D			
de onderwerpen van de teksten zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu, zijn contextgebonden en concreet, vooral rond concrete voorwerpen of handelingen; de afstand tussen onderwerp en spreker is klein	de onderwerpen van de teksten zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu of over nabije omgeving, nabije toekomst/verleden; de verschijnselen en concepten worden al wat complexer en abstracter; de afstand tussen onderwerp en spreker is klein	de onderwerpen worden minder contextgebonden; ze hebben ook betrekking op verleden en toekomst en op omgeving die minder nabij is; er komen steeds meer complexe en abstracte onderwerpen voor (bijv. bij de zaakvakken of tijdens reflectiemomenten); de afstand tussen onderwerp en spreker wordt groter	de onderwerpen zijn lang niet altijd contextgebonden; het gaat vaak om abstracte onderwerpen; de afstand tussen spreker en onderwerp breidt zich verder uit

🗨️ groep 1 en 2	🗨️ groep 3 en 4	🗨️ groep 5 en 6	🗨️ groep 7 en 8
A A N P A K			
• het inzetten van spreekstrategieën wordt geïnitieerd en sterk begeleid door de leraar. Accent ligt op verzamelen van informatie, bepalen van de inhoud en globaal structuur aanbrengen in de tekst	• het inzetten van spreekstrategieën wordt begeleid door de leraar. Accent ligt op oriënteren op inhoud en doel, plannen (informatie verzamelen, selecteren en ordenen), reflecteren (vooral op inhoud en functie)	• het inzetten van spreekstrategieën wordt aangemoedigd door de leraar en waar nodig door hem begeleid. Accent ligt op het oriënteren op inhoud, doel en publiek, plannen (informatie verzamelen, selecteren en ordenen), reflecteren (vooral op doel, functie en inhoud)	als groep 5/6 + • accent ligt op oriënteren op inhoud, doel en publiek, plannen en reflecteren (op doel, inhoud, functie en vorm)

Groep 1 en 2 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen voeren alledaagse communicatieve functies uit, zoals groeten, bedanken, vragen om hulp of om informatie, gevoelens uitdrukken.
- Ze maken kennis met school als institutionele communicatieve situatie, bijvoorbeeld doordat ze: objecten aanduiden, antwoord geven op informatievragen, vertellen over een belevenis, vertellen over wat ze gaan doen en later over de manier waarop ze iets gedaan hebben, een mening geven.
- Ze houden (korte) monologen:
 - ze vertellen een persoonlijk verhaal op basis van eigen ervaringen en belevenissen;
 - ze vertellen over een voorgelezen prentenboek;
 - ze vertellen een verhaal na, bijvoorbeeld met de verteltafel;
 - ze leggen iets uit, bijvoorbeeld een spelletje;
 - ze voeren dialogen met de leraar (bijvoorbeeld tijdens omgangstaalmomenten, over eigen ervaringen, tijdens het uitvoeren van taken, naar aanleiding van gemaakt werk, of met een klasgenoot tijdens spelen/werken (in hoeken) of tijdens samenwerkingsactiviteiten; kan ook tijdens gesimuleerde telefoongesprekken, bijvoorbeeld in de huishoek. Ze voeren ook dialogen met een medeleerling in opdracht van de leraar).
- De kinderen nemen deel aan polylogen: gesprekken in de kleine kring en klassikale gesprekken, bijvoorbeeld:
 - wanneer de leraar interactief voorleest;
 - wanneer de leraar met hen een voorwerp of praatplaat bekijkt en bespreekt;
 - wanneer de activiteiten voor de dag of week worden doorgenomen;
 - tijdens rollenspel en fantasienspel.
- De kinderen nemen actief deel aan gesprekken; dit uit zich in de volgende gedragingen:
 - ze nemen de gelegenheid te baat om zelf iets te zeggen;
 - ze gaan door omdat er naar hen geluisterd wordt;
 - ze nemen beurten op eigen initiatief en breiden beurten uit;
 - ze geven (uitgebreide) antwoorden op open vragen;

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een veilig en stimulerend klimaat waarin kinderen in het Fries durven communiceren en graag willen communiceren in het Fries (zie ook Nederlands, kerndoel 1).
- Zij probeert de spreekdrempel te verlagen door bijvoorbeeld:
 - poppen te gebruiken (een klassikale pop als 'taalontlokker', als 'maatje', als rustgever (om voor te lezen in de leeshoek bijvoorbeeld), vinger-, sok- of stokpoppen, poppenkast, met het achterliggende idee dat kinderen zich door poppen beter durven te uiten;
 - drama (kinderen spelen iemand anders, kunnen zich achter diegene verschuilen);
 - de 'rappegaaimeoade' (zie Doorkijkje);
 - gezamenlijk Friestalige liedjes te zingen;
 - groepsgesprekken in kleine groepjes te voeren i.p.v. met alle kinderen.
- De leraar zorgt ervoor dat kinderen voldoende gelegenheid tot taalproductie krijgen, door:
 - organisatorische acties als het organiseren van een verhalenvertelcyclus, de groepssamenstelling in het oog te houden, voorwaarden te scheppen voor samenwerken en samen spelen (bijvoorbeeld materialen aanreiken die kinderen met elkaar in contact brengen, taken voor activiteiten te ontwerpen, waarin mondelinge uitwisseling noodzakelijk en functioneel is);
 - (samen met de kinderen) geschikte onderwerpen of materialen aan te dragen om (in de kleine kring) over te praten;
 - zelf mee te spelen en daarbij taal uitlokken;
 - kinderen te stimuleren hun plannen onder woorden te brengen (ze aanmoedigen te vertellen wat ze willen gaan doen).
- De leraar schept ruimte voor actieve deelname van kinderen aan gesprekken door:
 - stiltes te laten vallen;
 - verbale en non-verbale luisterresponsen te geven;
 - niet 'achter elkaar' vragen te stellen en zelf minder te praten;
 - zo nodig open en uitnodigende vragen te stellen;

- ze reageren uit eigen beweging (uitgebreid) op beweringen van anderen;
- ze bereiden het vertellen van een (persoonlijk) verhaal voor door bijvoorbeeld foto's waarbij ze iets willen vertellen in de goede volgorde te leggen en erover na te denken wat ze bij elke foto willen vertellen, of door pictogrammen (wie, wat, waar, probleem, oplossing) te gebruiken bij het (na)vertellen van een verhaal.

- af en toe een prikkelende uitspraak te doen.
- Zij stimuleert de kwaliteit van de inhoud van wat kinderen zeggen door:
 - door te gaan op de inhoud van wat het kind zegt;
 - er samen met het kind achter te komen wat het bedoelt;
 - het kind aan te zetten tot nadenken en het gebruik van complexere cognitieve taalfuncties zoals vergelijken, redeneren, concluderen.
- Zij organiseert drama-activiteiten.
- De leraar begeleidt het inzetten van spreekstrategieën door:
 - samen met de kinderen het onderwerp waarover ze gaan spreken te verkennen;
 - ze te helpen bij het structureren van hun tekst door bijvoorbeeld pictogrammen (voor wie, waar, wat) aan te reiken die ondersteunend en structurerend werken, of door platen, foto's te gebruiken.
- Zij geeft adequate feedback op taaluitingen van kinderen:
 - –herhalen in correcte vorm en uitbreiden;
 - –inbreng van het kind ordenen en af en toe samenvatten.
- Tijdens Friese voertaalmomenten herhaalt zij taaluitingen die in het Nederlands zijn geproduceerd in het Fries, reageert inhoudelijk op de taaluiting en nodigt de leerling vervolgens uit te reageren.
- Zij stimuleert de kinderen om gespreksregels toe te passen zoals 'de ander laten uitpraten'.
- Zij is zich bewust van haar modelfunctie; dit uit zich bijvoorbeeld door:
 - zelf het goede voorbeeld te geven en een ander aan te kijken bij het praten;
 - voor te doen hoe zij een 'persoonlijk verhaal' vertelt op basis van eigen ervaringen en belevenissen.
- Zij observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgactiviteiten te kunnen ontwerpen.

Groep 1 en 2 - Doorkijkje

De Rappegaai-metoade

De rappegaai-metoade helpt niet-Friestalige kinderen bij het leren van het Fries. Het blijkt dat deze kinderen het Fries vaak wel passief beheersen, maar dat ze het niet actief gebruiken. De drempel om Fries te spreken is voor hen vaak nog te hoog.

De leraar leest of vertelt een verhaal dat veel mogelijkheden biedt om uit te beelden. Zij leest of vertelt het verhaal zin voor zin en beeldt de zin uit. De kinderen staan in een kring. Ze zeggen elke zin na en imiteren daarbij de leraar.

Bijvoorbeeld:

'Lekker sliep!' ropt bear Boeloe op 'e televizje. Us mem seit: 'En no op bêd.' Ik sit op 'e grûn. Ik doch de fiter los. Sa, earst de linkers-koech út. En dan de rjochter. De linkersok út. De rjochter goai ik lekker fier fourt. Ik gean stean. No de trui oer de holle. Dy hingje ik oer de stoel. It blûske doch ik fansels ek út. Hup! Op 'e stoel. Sa, ek op 'e stoel. En dan no de broek noch. Oeps! Dêr fal ik hast om.

*Bron:
(2005). Taal didaktyk foar basisskoalen yn Fryslan. Leeuwarden: CEDIN (p. 98-99) (gedeeltelijk vertaald).*

Groep 3 en 4 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen voeren alledaagse communicatieve functies uit als in groep 1/2 en hanteren daarbij aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden, zoals beleefd verzoeken om informatie of hulp.
- Ze voeren communicatieve functies uit in institutionele communicatieve situaties, met name school, bijvoorbeeld: begrijpelijk vragen stellen en antwoord geven in de context van leerstofoverdracht.
- De kinderen houden (korte) monologen:
 - ze vertellen een persoonlijk verhaal;
 - ze vertellen over een (voor)gelezen boek;
 - ze vertellen een verhaal na;
 - ze houden een (korte) presentatie over een eigen onderwerp, bijvoorbeeld hun hobby of huisdier.
- Ze voeren dialogen met de leraar of met een klasgenoot tijdens spelen/werken (in hoeken) of tijdens samenwerkingsactiviteiten; kan ook tijdens gesimuleerde telefoongesprekken, bijvoorbeeld in de huishoek. Ze voeren ook dialogen met een medeleerling in opdracht van de leraar:
 - tijdens het uitvoeren van taken (elkaar iets uitleggen bijvoorbeeld);
 - naar aanleiding van gemaakt werk;
 - dialogen met iemand van buiten de klas of school; kan ook tijdens telefoongesprekken.
- De kinderen nemen deel aan polylogen: gesprekken in de kleine kring en klassikale gesprekken, bijvoorbeeld:
 - wanneer de leraar interactief voorleest;
 - wanneer de leraar met hen een voorwerp of praatplaat bekijkt en bespreekt;
 - wanneer de activiteiten voor de dag of week worden doorgenomen;
 - tijdens rollenspel en fantasiespel;
 - tijdens groepswork;
 - bij vertelrondes als onderdeel van taalvorming;
 - bij leergesprekken;
 - bij drama.

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een veilig en stimulerend klimaat waarin kinderen in het Fries durven communiceren en graag willen communiceren in het Fries (zie ook Nederlands, kerndoel 1).
- Zij probeert de spreekdrempel te verlagen door bijvoorbeeld:
 - drama (kinderen spelen iemand anders, kunnen zich achter diegene verschuilen);
 - gezamenlijk Friestalige liedjes te zingen;
 - groeps gesprekken in kleine groepjes te voeren i.p.v. met alle kinderen.
- De leraar zorgt ervoor dat kinderen voldoende gelegenheid tot taalproductie krijgen, door:
 - organisatorische acties als het organiseren van een verhalenvertelcyclus, de groepssamenstelling in het oog te houden, voorwaarden te scheppen voor samenwerken en samen spelen (bijvoorbeeld materialen aanreiken die kinderen met elkaar in contact brengen, taken voor activiteiten te ontwerpen, waarin mondelinge uitwisseling noodzakelijk en functioneel is);
 - (samen met de kinderen) geschikte onderwerpen of materialen aan te dragen om (in de kleine kring) over te praten;
 - zelf mee te spelen en daarbij taal uitlokken;
 - kinderen te stimuleren hun plannen onder woorden te brengen (ze aanmoedigen te vertellen wat ze willen gaan doen).
- Zij schept ruimte voor actieve deelname van kinderen aan gesprekken door:
 - stiltes te laten vallen;
 - verbale en non-verbale luisterresponsen te geven;
 - niet 'achter elkaar' vragen te stellen en zelf minder te praten;
 - zo nodig open en uitnodigende vragen te stellen;
 - af en toe een prikkelende uitspraak te doen.
- Zij stimuleert de kwaliteit van de inhoud van wat kinderen zeggen door:
 - door te gaan op de inhoud van wat het kind zegt;
 - er samen met het kind achter te komen wat het bedoelt;
 - het kind aan te zetten tot nadenken en het gebruik van complexere cognitieve taalfuncties zoals vergelijken, redeneren, concluderen.

- Ze nemen actief deel aan gesprekken; dit uit zich in de volgende gedragingen:
 - ze nemen de gelegenheid te baat om zelf iets te zeggen;
 - ze gaan door omdat er naar hen geluisterd wordt;
 - ze nemen beurten op eigen initiatief en breiden beurten uit;
 - ze geven (uitgebreide) antwoorden op open vragen;
 - ze reageren uit eigen beweging (uitgebreid) op beweringen van anderen;
 - ze letten op de gespreksregels die aan de orde zijn;
 - ze letten er op dat hun bijdragen passen bij het onderwerp dat aan de orde is.
- De kinderen bereiden een presentatie voor waarbij ze:
 - het onderwerp bepalen;
 - bedenken wat ze met de presentatie willen bereiken;
 - geschikte informatie bij hun onderwerp verzamelen;
 - zinvolle bronmaterialen selecteren en de informatie daaruit;
 - aantekeningen maken m.b.v. steekwoorden en andere geheugensteun-
tjes;
 - de informatie ordenen.
- Ze houden een korte, voorbereide presentatie/voordracht voor een groep klasgenoten over een onderwerp dat hen interesseert, met als doel informatie verschaffen.
- Zij organiseert drama-activiteiten.
- De leraar begeleidt kinderen bij het inzetten van spreekstrategieën door:
 - samen met hen het onderwerp waarover ze gaan spreken te verkennen;
 - ze zich te laten oriënteren op het doel dat ze willen bereiken;
 - ze te helpen de inhoud daarop af te stemmen (de informatie verzamelen, selecteren en ordenen);
 - ze te helpen bij het structureren van hun tekst;
 - met ze te reflecteren, vooral op inhoud en functie.
- Zij geeft adequate feedback op taaluitingen van kinderen:
 - herhalen in correcte vorm en uitbreiden;
 - inbreng van het kind ordenen en af en toe samenvatten.
- Tijdens Friese voertaalmomenten herhaalt zij taaluitingen die in het Nederlands zijn geproduceerd in het Fries, reageert inhoudelijk op de taaluiting en nodig de leerling vervolgens uit te reageren.
- De leraar stimuleert de kinderen om gespreksregels toe te passen zoals 'de ander laten uitpraten'.
- Zij stelt met de kinderen gespreksregels op zoals 'bij het onderwerp blijven' en 'niet door elkaar praten'.
- Zij bespreekt aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden.
- Zij benoemt gesprekspatronen en ook non-verbale communicatie die zich in een gesprek voordoen en praat hierover met de kinderen.
- Zij is zich bewust van haar modelfunctie; dit uit zich bijvoorbeeld door:
 - zelf het goede voorbeeld te geven en een ander aan te kijken bij het praten;
 - voor te doen hoe zij een 'persoonlijk verhaal' vertelt op basis van eigen ervaringen en belevenissen;
 - door zelf het goede voorbeeld te geven met betrekking tot de opgestelde gespreksregels;
 - voor te doen hoe zij een presentatie voorbereidt.
- Zij observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgvormen te kunnen ontwerpen.

Groep 3 en 4 - Doorkijkje

Gedroogde bloemen

Juf Geke zit met vijf kinderen aan een tafel. Op tafel ligt een map met gedroogde bloemen van planten. De kinderen hebben deze bloemetjes meegenomen en onder een bloemenpers gelegd. De map ligt open bij gedroogd speenkruid.

Tom: "Dat hat Peter meinmommen. It is in opdroege plantsje."

Joke: "It is platdrukt."

Juf: "Dat is sa, de plantepers hat it plantsje plat makke."

Marrit: "Wat hat it rare woartels."

Arjen: "Se binne bol."

Juf: "Ja, dat binne woartelknoltsjes. Wêrom hat in bûtergieltsje dat?"

Jorn: "Om te groeien."

Arjen: "Dêr sit iten yn."

Juf: "Fynsto dat ek, Tom?"

(...)

(de bledside is omslein)

Marrit: "Wer in platte blom."

Joke: "In bûterblom. Dy hat ek giele blomkes."

(...)

*Bron:
(2005). Taaldidaktyk foar basisskoalen yn Fryslân. Leeuwarden: CEDIN
(p. 174) (gedeeltelijk vertaald).*

Groep 5 en 6 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen voeren alledaagse communicatieve functies uit als in groep 1/2 en 3/4 en hanteren daarbij aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden, zoals beleefd verzoeken om informatie of hulp.
- Ze voeren communicatieve functies uit in institutionele communicatieve situaties, met name school,
- bijvoorbeeld: begrijpelijke vragen stellen en antwoord geven in de context van leerstofoverdracht.
- De kinderen participeren actief in alle vormen van communicatie die van belang zijn voor het leren op school, zoals: klassikale leerstofoverdracht, kritisch luisteren en reageren op leerstof, individuele leergesprekken, samenwerken in een groepje, gesprekken in de kleine en grote kring, reageren op commentaar op eigen gespreksbijdragen.
- Institutionele communicatieve situaties zijn naast school ook openbare instanties: ze vragen bijvoorbeeld (telefonisch) om informatie of om een dienst bij openbare instanties.
- De kinderen houden monologen:
 - ze vertellen (persoonlijke) verhalen;
 - ze vertellen over een gelezen boek, verhaal, gedicht of over verzamelde, gelezen informatie;
 - ze vertellen een verhaal na;
 - ze doen (korte) mededelingen aan de klas;
 - ze doen een (korte) aankondiging;
 - ze houden een presentatie;
 - ze doen verslag van activiteiten;
 - ze dragen een (eenvoudig) gedicht voor.
- De kinderen voeren dialogen met de leraar of met een klasgenoot tijdens spelen/werken (in hoeken) of tijdens samenwerkingsactiviteiten; kan ook tijdens gesimuleerde telefoongesprekken, bijvoorbeeld in de huishoek. Ze voeren ook dialogen met een medeleerling in opdracht van de leraar:
 - tijdens het uitvoeren van taken (elkaar iets uitleggen bijvoorbeeld);
 - naar aanleiding van gemaakt werk;

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een veilig en stimulerend klimaat waarin kinderen in het Fries durven communiceren en graag willen communiceren in het Fries (zie ook Nederlands, kerndoel 1).
- Zij probeert de spreekdrempel te verlagen door bijvoorbeeld:
 - drama (kinderen spelen iemand anders, kunnen zich achter diegene verschuilen);
 - gezamenlijk Friestalige liedjes te zingen;
 - groepsgesprekken in kleine groepjes te voeren i.p.v. met alle kinderen;
 - kinderen poppenkast voor jongere kinderen te laten spelen.
- Zij zorgt ervoor dat kinderen voldoende gelegenheid tot taalproductie krijgen, door:
 - organisatorische acties als het organiseren van een verhalenvertelcyclus, de groepssamenstelling in het oog te houden, voorwaarden te scheppen voor samenwerken en samen spelen (bijvoorbeeld materialen aanreiken die kinderen met elkaar in contact brengen, taken voor activiteiten te ontwerpen waarin mondelinge uitwisseling noodzakelijk en functioneel is;
 - (samen met de kinderen) geschikte onderwerpen of materialen aan te dragen om (in de kleine kring) over te praten;
 - zelf mee te spelen en daarbij taal uitlokken;
 - kinderen te stimuleren hun plannen onder woorden te brengen (ze aanmoedigen te vertellen wat ze willen gaan doen).
- De leraar schept ruimte voor actieve deelname van kinderen aan gesprekken door:
 - stiltes te laten vallen;
 - verbale en non-verbale luisterresponsen te geven;
 - niet 'achter elkaar' vragen te stellen en zelf minder te praten;
 - zo nodig open en uitnodigende vragen te stellen;
 - af en toe een prikkelende uitspraak te doen.
- Zij stimuleert de kwaliteit van de inhoud van wat kinderen zeggen door:
 - door te gaan op de inhoud van wat het kind zegt;
 - er samen met het kind achter te komen wat het bedoelt;
 - het kind aan te zetten tot nadenken en het gebruik van complexere cog-

- dialogen met iemand van buiten de klas of school; kan ook tijdens telefoongesprekken;
 - tijdens samenwerken (bijvoorbeeld elkaar uitleggen, overleggen, feedback geven, adviseren, voorstellen doen, oplossingen bespreken).
- De kinderen nemen deel aan polylogen: gesprekken in de kleine kring en klassikale gesprekken, bijvoorbeeld:
- wanneer de leraar interactief voorleest;
 - wanneer de leraar met hen een voorwerp of praatplaat bekijkt en bespreekt;
 - wanneer de activiteiten voor de dag of week worden doorgenomen;
 - tijdens rollenspel en fantasiespel;
 - tijdens groepswork;
 - bij vertelrondes als onderdeel van taalvorming;
 - bij leergesprekken;
 - bij drama;
 - bij discussies.
- Ze nemen actief deel aan gesprekken; dit uit zich in de volgende gedragingen:
- ze nemen de gelegenheid te baat om zelf iets te zeggen;
 - ze gaan door omdat er naar hen geluisterd wordt;
 - ze nemen beurten op eigen initiatief en breiden beurten uit;
 - ze geven (uitgebreide) antwoorden op open vragen;
 - ze reageren uit eigen beweging (uitgebreid) op beweringen van anderen;
 - ze letten op de gespreksregels die aan de orde zijn;
 - ze letten er op dat hun bijdragen passen bij het onderwerp dat aan de orde is;
 - ze evalueren het hanteren van gespreksregels;
 - ze letten erop dat hun bijdragen inhoudelijk aansluiten bij de vorige spreker.
- De kinderen bereiden een presentatie voor waarbij ze:
- het onderwerp bepalen;
 - bedenken wat ze met de presentatie willen bereiken;
 - geschikte informatie bij hun onderwerp verzamelen;
 - zinvolle bronmaterialen selecteren en de informatie daaruit;
 - aantekeningen maken m.b.v. steekwoorden en andere geheugensteuntes;
 - de informatie ordenen;
 - rekening houden met de voorkennis van het publiek;

- nitieve taalfuncties zoals vergelijken, redeneren, concluderen.
- Zij organiseert drama-activiteiten.
- De leraar moedigt de kinderen aan tot het inzetten van spreekstrategieën en begeleidt hen daarbij indien nodig door:
- ze te laten oriënteren op onderwerp en doel;
 - ze bewust te laten worden van het publiek en ze na te laten denken over hoe ze hun spreken daar op af kunnen stemmen;
 - ze hun inhoud hier op af te laten stemmen (informatie verzamelen, selecteren, ordenen);
 - ze te wijzen op signaalwoorden waarmee je de structuur van je tekst duidelijk en herkenbaar kunt maken;
 - ze te laten reflecteren op het luisteren (op doel, functie en inhoud).
- Zij geeft adequate feedback op taaluitingen van kinderen:
- herhalen in correcte vorm en uitbreiden;
 - inbreng van het kind ordenen en af en toe samenvatten.
- Tijdens Friese voertaalmomenten herhaalt zij taaluitingen die in het Nederlands zijn geproduceerd in het Fries, reageert inhoudelijk op de taaluiting en nodigt de leerling vervolgens uit te reageren.
- De leraar stimuleert de kinderen om gespreksregels toe te passen zoals 'de ander laten uitpraten'.
- Zij stelt met de kinderen gespreksregels op zoals 'bij het onderwerp blijven' en 'niet door elkaar praten'.
- Zij bespreekt aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden.
- Zij benoemt gesprekspatronen en ook non-verbale communicatie die zich in een gesprek voordoen en praat hierover met de kinderen.
- Zij stimuleert kinderen in te gaan op bijdragen van anderen.
- Zij komt hier regelmatig terug op de gespreksregels waarbij de regels worden geëvalueerd en bijgesteld/uitgebreid.
- Zij stimuleert dat kinderen gepaste aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden gebruiken.
- Zij stimuleert kinderen na te denken over het taalgebruik in verschillende contexten.
- Zij is zich bewust van haar modelfunctie; dit uit zich bijvoorbeeld door:
- zelf het goede voorbeeld te geven en een ander aan te kijken bij het praten;
 - voor te doen hoe zij een 'persoonlijk verhaal' vertelt op basis van eigen ervaringen en belevenissen;
 - door zelf het goede voorbeeld te geven met betrekking tot de opgestelde gespreksregels;

TULE - FRIESE TAAL

- belangrijke punten op een rijtje zetten;
 - hulpmiddelen gebruiken: plaatjes, foto's, voorwerpen, het bord, overheadprojector, PowerPoint;
 - oefenen: in een oefensituatie met een paar leerlingen of alleen met de leraar (met daarbij aandacht voor doel, functie en inhoud).
- Ze houden op een verstaanbare en begrijpelijke wijze een korte, voorbereide presentatie/voordracht voor een groep klasgenoten, met als doel informatie te verschaffen, waarbij ze:
- spreken met het juiste volume en in een afwisselend tempo;
 - hun presentatie met non-verbale communicatie ondersteunen: houding, mimiek, gebaren;
 - lange zinnen afwisselen met korte;
 - een logische opbouw hanteren, duidelijk en zo volledig mogelijk zijn;
 - interactie hebben met het publiek: oogcontact en vasthouden van de aandacht bv. door het stellen van korte vragen.

KERND OEL 19: GROEP 5 EN 6 - ACTIVITEITEN | 64

- voor te doen hoe zij een presentatie voorbereidt.
- Zij observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgactiviteiten te kunnen ontwerpen.

Groep 7 en 8 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen voeren alledaagse communicatieve functies uit als in de vorige groepen. Ze hanteren daarbij aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden, zoals beleefd verzoeken om informatie of hulp.
- Ze voeren communicatieve functies uit in institutionele communicatieve situaties, met name school, bijvoorbeeld: begrijpelijke vragen stellen en antwoord geven in de context van leerstofoverdracht.
- De kinderen participeren actief in alle vormen van communicatie die van belang zijn voor het leren op school, zoals: klassikale leerstofoverdracht, kritisch luisteren en reageren op leerstof, individuele leergesprekken, samenwerken in een groepje, gesprekken in de kleine en grote kring, reageren op commentaar op eigen gespreksbijdragen.
- Institutionele communicatieve situaties zijn naast school ook openbare instanties: ze vragen bijvoorbeeld (telefonisch) om informatie of om een dienst bij openbare instanties.
- De kinderen voeren, eventueel met hulp, (telefoon)gesprekken met openbare instanties in functionele of gesimuleerde situaties, waarbij ze: vragen om informatie, de geldende beleefdheidsconventies in acht nemen, een situatie uiteenzetten, een klacht indienen, gegevens verstrekken, overeenstemming bereiken bij onenigheid.
- Ze houden monologen:
 - ze vertellen (persoonlijke) verhalen;
 - ze vertellen over een gelezen boek, verhaal, gedicht of over verzamelde, gelezen informatie;
 - ze vertellen een verhaal na;
 - ze doen (korte) mededelingen aan de klas;
 - ze doen een (korte) aankondiging;
 - ze houden een presentatie;
 - ze doen verslag van activiteiten;
 - ze dragen een (eenvoudig) gedicht voor;
 - ze houden een voordracht (bijvoorbeeld gedicht, rap);
 - ze houden een betoog waarin ze hun mening, onderbouwd met argumenten, geven (bijvoorbeeld over een gelezen boek, een tv-programma,

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een veilig en stimulerend klimaat waarin kinderen in het Fries durven communiceren en graag willen communiceren in het Fries (zie ook Nederlands, kerndoel 1).
- Zij probeert de spreekdrempel te verlagen door bijvoorbeeld:
 - drama (kinderen spelen iemand anders, kunnen zich achter diegene verschuilen);
 - gezamenlijk Friestalige liedjes te zingen;
 - groepsgesprekken in kleine groepjes te voeren i.p.v. met alle kinderen;
 - kinderen poppenkast voor jongere kinderen te laten spelen;
 - kinderen kleuters voor te laten lezen nadat ze zich hierop hebben voorbereid.
- Zij zorgt ervoor dat kinderen voldoende gelegenheid tot taalproductie krijgen, door:
 - organisatorische acties als het organiseren van een verhalenvertelcyclus, de groepssamenstelling in het oog te houden, voorwaarden te scheppen voor samenwerken en samen spelen (bijvoorbeeld materialen aanreiken die kinderen met elkaar in contact brengen, taken voor activiteiten te ontwerpen, waarin mondelinge uitwisseling noodzakelijk en functioneel is);
 - (samen met de kinderen) geschikte onderwerpen of materialen aan te dragen om (in de kleine kring) over te praten;
 - zelf mee te spelen en daarbij taal uitlokken;
 - kinderen te stimuleren hun plannen onder woorden te brengen (ze aanmoedigen te vertellen wat ze willen gaan doen).
- De leraar schept ruimte voor actieve deelname van kinderen aan gesprekken door:
 - stiltes te laten vallen;
 - verbale en non-verbale luisterresponsen te geven;
 - niet 'achter elkaar' vragen te stellen en zelf minder te praten;
 - zo nodig open en uitnodigende vragen te stellen;
 - af en toe een prikkelende uitspraak te doen.
- Zij stimuleert de kwaliteit van de inhoud van wat kinderen zeggen door:
 - door te gaan op de inhoud van wat het kind zegt;

een actuele gebeurtenis).

- De kinderen voeren dialogen met de leraar of met een klasgenoot tijdens spelen/werken (in hoeken) of tijdens samenwerkingsactiviteiten; kan ook tijdens gesimuleerde telefoongesprekken, bijvoorbeeld in de huishoek. Ze voeren ook dialogen met een medeleerling in opdracht van de leraar:
 - tijdens het uitvoeren van taken (elkaar iets uitleggen bijvoorbeeld);
 - naar aanleiding van gemaakt werk;
 - dialogen met iemand van buiten de klas of school; kan ook tijdens telefoongesprekken;
 - tijdens samenwerken (bijvoorbeeld elkaar uitleggen, overleggen, feedback geven, adviseren, voorstellen doen, oplossingen bespreken).
- Ze nemen deel aan polylogen: gesprekken in de kleine kring en klassikale gesprekken, bijvoorbeeld:
 - wanneer de leraar interactief voorleest;
 - wanneer de leraar met hen een voorwerp of praatplaat bekijkt en bespreekt;
 - wanneer de activiteiten voor de dag of week worden doorgenomen;
 - tijdens rollenspel en fantasienspel;
 - tijdens groepswork;
 - bij vertelrondes als onderdeel van taalvorming;
 - bij leergesprekken;
 - bij drama;
 - bij discussies;
 - bij rollenspel (formele situaties).
- De kinderen nemen actief deel aan gesprekken; dit uit zich in de volgende gedragingen:
 - ze nemen de gelegenheid te baat om zelf iets te zeggen;
 - ze gaan door omdat er naar hen geluisterd wordt;
 - ze nemen beurtten op eigen initiatief en breiden beurtten uit;
 - ze geven (uitgebreide) antwoorden op open vragen;
 - ze reageren uit eigen beweging (uitgebreid) op beweringen van anderen;
 - ze letten op de gespreksregels die aan de orde zijn;
 - ze letten er op dat hun bijdragen passen bij het onderwerp dat aan de orde is;
 - ze evalueren het hanteren van gespreksregels;
 - ze letten erop dat hun bijdragen inhoudelijk aansluiten bij de vorige spreker;
 - ze letten op de beurtverdeling;

- er samen met het kind achter te komen wat het bedoelt;
- het kind aan te zetten tot nadenken en het gebruik van complexere cognitieve taalfuncties zoals vergelijken, redeneren, concluderen.
- Zij organiseert drama-activiteiten.
- De leraar moedigt kinderen aan tot het inzetten van spreekstrategieën en begeleidt ze daarbij, indien nodig, door met hen in te gaan op:
 - oriënteren op inhoud, doel en publiek;
 - plannen (informatie verzamelen, selecteren en ordenen);
 - formuleren, signaalwoorden gebruiken om structuur duidelijk en herkenbaar te maken, eventueel ondersteunend visueel materiaal gebruiken;
 - reflecteren op doel, inhoud, functie en vorm.
- Zij geeft adequate feedback op taaluitingen van kinderen:
 - herhalen in correcte vorm en uitbreiden;
 - inbreng van het kind ordenen en af en toe samenvatten.
- Tijdens Friese voertaalmomenten herhaalt zij taaluitingen die in het Nederlands zijn geproduceerd in het Fries, reageert inhoudelijk op de taaluiting en nodigt de leerling vervolgens uit te reageren.
- Zij stimuleert de kinderen om gespreksregels toe te passen zoals 'de ander laten uitpraten'.
- Zij stelt met de kinderen gespreksregels op zoals 'bij het onderwerp blijven' en 'niet door elkaar praten'.
- Zij bespreekt aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden.
- De leraar benoemt gesprekspatronen en ook non-verbale communicatie die zich in een gesprek voordoen en praat hierover met de kinderen.
- Zij stimuleert kinderen in te gaan op bijdragen van anderen.
- Zij komt hier regelmatig terug op de gespreksregels waarbij de regels worden geëvalueerd en bijgesteld/uitgebreid.
- Zij stimuleert dat kinderen gepaste aanspreekvormen voor bekenden en onbekenden gebruiken.
- Zij stimuleert kinderen na te denken over het taalgebruik in verschillende contexten.
- Zij praat met de kinderen over interculturele verschillen in taalgebruik.
- De leraar is zich bewust van haar modelfunctie; dit uit zich bijvoorbeeld door:
 - zelf het goede voorbeeld te geven en een ander aan te kijken bij het praten;
 - voor te doen hoe zij een 'persoonlijk verhaal' vertelt op basis van eigen ervaringen en belevenissen;

- ze bewaken de voortgang.
- Ze bereiden een presentatie voor waarbij ze:
 - het onderwerp bepalen;
 - bedenken wat ze met de presentatie willen bereiken;
 - geschikte informatie bij hun onderwerp verzamelen;
 - zinvolle bronmaterialen selecteren en de informatie daaruit;
 - aantekeningen maken m.b.v. steekwoorden en andere geheugensteun-tjes;
 - de informatie ordenen;
 - rekening houden met de voorkennis van het publiek;
 - belangrijke punten op een rijtje zetten;
 - hulpmiddelen gebruiken: plaatjes, foto's, voorwerpen, het bord, over-headprojector, PowerPoint;
 - oefenen: in een oefensituatie met een paar leerlingen of alleen met de leraar (met daarbij aandacht voor doel, functie en inhoud);
 - proberen aan te sluiten bij de belangstelling van het publiek;
 - de inhoud en organisatie van de presentatie baseren op relevantie en impact;
 - oefenen: in een oefensituatie met een paar leerlingen of alleen met de leraar (met daarbij aandacht voor doel, functie, inhoud en vorm).
- De kinderen houden op een verstaanbare en begrijpelijke wijze een voorbe-reide presentatie/voordracht voor een groep klasgenoten, met als doel in-formatie verschaffen, waarbij ze:
 - oogcontact hebben met het publiek;
 - hun persoonlijke visie op het onderwerp tot uitdrukking brengen;
 - expressief en op een persoonlijke manier presenteren;
 - vragen beantwoorden van het publiek.

- door zelf het goede voorbeeld te geven met betrekking tot de opgestelde gespreksregels;
- voor te doen hoe zij een presentatie voorbereidt.
- Zij observeert en registreert het mondelinge taalgedrag van leerlingen, om op basis daarvan vervolgactiviteiten te kunnen ontwerpen.

Groep 7 en 8 - Doorkijkje

Jonges binne better yn sport

Een les wereldoriëntatie met Fries als voertaal. Het gaat om een inleiding op het thema Sport.

De kinderen in de groep van meester Jelle bekijken een collage met sporters en allerlei verschillende sportattributen.

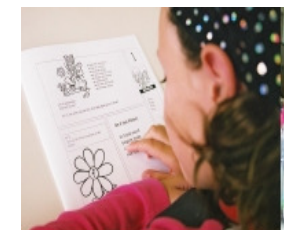
In tweetallen buigen ze zich over een aantal vragen:

1. Heart alles wat der te sjen is by sport?
2. Is der ferskil tusken jonges- en famkessport?
3. Binne jonges better yn sport as famkes?

De vragen worden vervolgens klassikaal besproken. Er volgt een levendige discussie. Hierna start meester Jelle een videoband van de Fryske Skoalletelevyzje (Friese schooltv) met een programma over sport. De kinderen krijgen de opdracht mee te luisteren en te letten op de drie vragen die ze besproken hebben. Verandert hun mening na dit programma? Of vinden ze meer argumenten om hun mening te onderbouwen?

KERNDOEL 20

De leerlingen leren informatie te verwerven uit teksten in het Fries in frequent voorkomende teksttypen (zoals artikelen in jeugdrubrieken, liedjes, verhalen).

Toelichting en verantwoording

Bij dit kerndoel gaat het erom dat leerlingen verschillende soorten teksten lezen, zowel verhalende als informatieve, instructieve en betogende teksten. 'Informatie verwerven' wordt in de uitwerking van dit kerndoel ruim geïnterpreteerd, zodat ook het lezen van verhalende teksten aan bod kan komen.

Leerlingen passen voor, tijdens en na het lezen van een tekst strategieën toe om de tekst te begrijpen, zoals: het leesdoel bepalen, activeren en gebruiken van de eigen kennis over de inhoud van een tekst en kennis van tekstsoorten en tekststructuren, het leggen of afleiden van verbanden of relaties tussen woorden, zinnen en alinea's, het voorspellen en controleren van voorspellingen, het maken van voorstellingen, het zelf stellen en beantwoorden van vragen en het reflecteren (op inhoud en proces). Met behulp van leesstrategieën kunnen leerlingen zich een effectieve, flexibele aanpak van het lezen eigen maken.

Studerend lezen is te beschouwen als een activiteit waarbij de tekst opnieuw aan de orde wordt gesteld. Het lezen is dan niet meer gericht op begrip, maar op doelen die in het verlengde liggen van tekstbegrip en die van belang zijn voor de ontwikkeling van studievaardigheden. In de eerste plaats is studerend lezen gericht op het onthouden of overzichtelijk presenteren van de gelezen en begrepen informatie. In de tweede plaats gaat het ook om het vergelijken van gelezen informatie uit verschillende bronnen, om het selecteren van schriftelijke informatie voor bepaalde studiedoeleinden en om het kritisch beoordelen van informatie.

Bij dit kerndoel gaat het er ook om dat kinderen vertrouwd raken met specifiek Friese klinkers en hun notatiewijze en lettercombinaties, specifiek Friese woord- en zinsvorming en manieren van uitdrukken.

Van belang is dat de afstand tussen onderwerp en lezer niet te groot wordt.

Inhoud

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
G E B R U I K - aanbod van teksten			
• vooral verhalende teksten: prentenboeken, zelfgemaakte digitale prentenboeken met foto's van de logeerknuffel bv., bundels met versjes, liedjes, gedichten • informatieve prentenboeken komen ook voor • informatief beeldmateriaal zoals (bouw)tekeningen, schema's, foto's, video's, cd-roms • instructieve teksten met illustraties/foto's, bv. in de vorm van (kinder)kookboeken • pictogrammen, opschriften, labels • informatieve en instructieve teksten in tijdschriften, folders, kranten, schoolkrant • teksten van kinderen zelf, bv. lijstjes, teksten bij tekeningen, briefjes	• vooral verhalende teksten: prentenboeken, boeken die kinderen zelf kunnen lezen (met verhalen, eenvoudige versjes, gedichten) • informatieve boekjes, informatieve prentenboeken, korte informatieve teksten in tijdschriften, kranten • informatieve en instructieve teksten uit de lees- en taalmethode en lesmateriaal voor de zaakvakken • beeldmateriaal en achtergrondinformatie op cd-roms, dvd's of internet • instructieve teksten, bijvoorbeeld recepten, gebruiksaanwijzingen, uitleg bij opdrachten • naslagwerken, waaronder in ieder geval een Fries woordenboek • opschriften, labels, pictogrammen • teksten van kinderen zelf, bv. lijstjes, briefjes, verhaaltjes, gedichten, teksten in de schoolkrant, korte informatieve teksten bv. in het eigen woordenboek	• meer informatieve teksten en ook instructieve (en betogende) teksten in boeken, tijdschriften, kranten, folders en op internet • informatieve en instructieve teksten uit de lees- en taalmethode, in lesmateriaal voor de zaakvakken • naslagwerken, waaronder in ieder geval een Fries woordenboek, internet • verhalende teksten blijven een rol spelen: verhalen in boeken, in tijdschriften, gedichten, liedteksten • opschriften • teksten van kinderen zelf	• informatieve, instructieve en betogende teksten in boeken, tijdschriften, folders en op internet • betogende teksten, bv. boekbesprekingen, ingezonden brieven, reclame, oproepen op poster of in tijdschrift • naslagwerken, waaronder in ieder geval een Fries woordenboek en internet • verhalende teksten blijven een rol spelen: verhalen in boeken, in tijdschriften, gedichten, liedteksten • opschriften • teksten van kinderen zelf

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
G E B R U I K - leesdoelen			
- leesdoelen hebben vooral betrekking op zich ontspannen/amuseren; zo nu en dan gaat het om informatie verwerven - functies van geschreven taal ervaren: - geschreven teksten zoals briefjes, brieven, boeken en tijdschriften hebben een communicatief doel - symbolen zoals logo's en pictogrammen verwijzen naar taalhandelingen - geschreven taal heeft een permanent karakter - tekenen en tekens produceren bieden mogelijkheden tot communicatie - onderscheid tussen 'lezen' en 'schrijven'	- leesdoelen hebben vooral betrekking op zich ontspannen/amuseren en ook op informatie verwerven; lezen om erachter te komen hoe iets te doen of te maken (geïnstueerd worden) komt ook voor - functies van geschreven taal ervaren: - geschreven teksten zoals briefjes, brieven, boeken en tijdschriften hebben een communicatief doel - symbolen zoals logo's en pictogrammen verwijzen naar taalhandelingen - geschreven taal heeft een permanent karakter - tekenen en tekens produceren bieden mogelijkheden tot communicatie - onderscheid tussen 'lezen' en 'schrijven'	leesdoelen hebben betrekking op informatie verwerven, zich ontspannen/amuseren en geïnstrueerd worden; zich op de hoogte stellen van meningen/zich een mening vormen en overtuigd worden zijn leesdoelen die ook voorkomen	leesdoelen hebben betrekking op informatie verwerven, zich ontspannen/amuseren, geïnstrueerd worden en zich op de hoogte stellen van meningen/zich een mening vormen en overtuigd worden
I N H O U D			
de onderwerpen van de teksten zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu, zijn contextgebonden en meestal concreet	de onderwerpen van de teksten zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu of over nabije omgeving, nabije toekomst/verleden; de onderwerpen zijn concreet, maar soms ook abstract	de onderwerpen van de teksten worden minder contextgebonden; ze hebben ook betrekking op verleden en toekomst en op de omgeving die minder nabij is; er komen regelmatig abstracte onderwerpen voor	de onderwerpen van de teksten zijn niet altijd contextgebonden; het gaat regelmatig om abstracte onderwerpen
V O R M			
de teksten bevatten veel visuele ondersteuning; de verhalende teksten hebben een heldere structuur (vaak chronologisch) met herhalingen	de teksten bevatten voldoende visuele ondersteuning voor beginnende taalleerders van het Fries; ze hebben een eenvoudige structuur (bijvoorbeeld een chronologische opbouw en/of bevatten vraag-antwoordepeenvolgingen)	als groep 3/4 + - vergelijking-, tegenstellings- en/of voorbeeldstructuren en/of middel-doel- en oorzaak-gevolgrelaties - de teksten worden langer	als groep 5/6 + redengevende, voorwaardelijke (als ... dan) structuren en/of probleemoplossingsrelaties

☞ groep 1 en 2	☞ groep 3 en 4	☞ groep 5 en 6	☞ groep 7 en 8
• zinnen zijn kort en eenvoudig	• zinnen zijn niet te lang, eenvoudig (grammaticaal niet complex), meestal enkelvoudig	• zinnen zijn langer; samengestelde en grammaticaal complexere zinnen komen ook voor	• voor gevorderde taalleerders van het Fries doet de zinslengte er niet toe • langere, samengestelde en grammaticaal complexere zinnen komen regelmatig voor • voor beginnende taalleerders van het Fries zijn de zinnen niet te lang
A A N P A K			
• op initiatief en onder aansturing van de leraar leesstrategieën inzetten • boekoriëntatie (samenhang illustraties en tekst, leesrichting, opbouw van het boek)	• onder begeleiding van de leraar inzetten van leesstrategieën • onder begeleiding van de leraar kennismaken met mogelijkheden voor informatieverwerving: alfabetische volgorde, functie en opzet van verschillende informatiebronnen zoals woordenboeken (op cd-rom of in boekvorm), jeugdtijdschriften, schoolkranten en internet	• inzetten van leesstrategieën wordt aangemoedigd door de leraar en waar nodig door haar begeleid • onder begeleiding van de leraar inzetten van technieken en strategieën voor informatieverwerving	als groep 5/6 + • inzetten van technieken en strategieën voor informatieverwerving, waar nodig onder begeleiding van de leraar • bij informatieverwerving ook aandacht voor: betekenis en functie van verschillende informatiebronnen zoals grote woordenboeken, week- en dagbladen, tijdschriften en internet
• bij het opbouwen van verwachtingen gaat het vooral om verwachtingen op macro- en mesoniveau; voorspellen op microniveau is ook mogelijk in geval van bijvoorbeeld zinnen/uitspraken die steeds terugkomen in een verhaal	• bij het opbouwen van verwachtingen gaat het vooral om verwachtingen op macro- en mesoniveau. Bij verwachtingen op mesoniveau gaat het vooral om het benutten van inzicht in de chronologische volgorde in een tekst. Verwachtingen op macroniveau hebben vooral betrekking op het thema en de tekstsoort. Verwachtingen op microniveau zijn ook mogelijk, net als in groep 1/2, in geval van bijvoorbeeld woorden, woordgroepen, zinnen die steeds terugkeren in een tekst	• bij het opbouwen van verwachtingen gaat het om verwachtingen op macroniveau en vooral om verwachtingen op mesoniveau. Bij verwachtingen op mesoniveau gaat het vooral om het benutten van inzicht in relaties in een tekst (tegenstelling, vraag-antwoord, middel-doel, oorzaak-gevolg) die vrij expliciet gemaakt worden. Verwachtingen op microniveau zijn ook mogelijk, in geval van frequent gebruikte of bekende en volgens herkenbare patronen opgebouwde woorden, woordgroepen, zinnen, uitspraken	• bij het opbouwen van verwachtingen gaat het om verwachtingen op macroniveau en vooral om verwachtingen op mesoniveau. Bij verwachtingen op mesoniveau gaat het vooral om het benutten van inzicht in relaties in een tekst (zie 5/6 + redengevende en voorwaardelijke structuren, probleemoplossing) die al dan niet expliciet gemaakt worden. Verwachtingen op microniveau zijn ook mogelijk, in geval van frequent gebruikte of bekende en volgens herkenbare patronen opgebouwde woorden, woordgroepen, zinnen, uitspraken

Groep 1 en 2 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen ontdekken dat er ook in het Fries verschillende soorten boeken zijn, bijvoorbeeld door uit te zoeken welke soorten boeken er zijn en wat kenmerkend is voor een bepaald genre.
- Ze ontwerpen voor ieder genre een pictogram en sorteren zo alle boeken uit de klas.
- Uit het gedrag van de kinderen blijkt dat ze zich oriënteren op boeken (teksten):
 - ze begrijpen dat tekst en illustraties samen een inhoud overdragen;
 - ze weten dat boeken van voor naar achter worden gelezen, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts;
 - ze weten dat teksten een opbouw hebben;
 - ze voorspellen aan de hand van de omslag van een boek de inhoud;
 - ze weten dat je vragen over een boek kunt stellen.
- Uit de manier waarop ze omgaan met verschillende soorten teksten, blijkt dat ze weten dat geschreven taal verschillende functies kan hebben:
 - ze weten wanneer er sprake is van 'lezen';
 - ze weten dat geschreven taal een communicatief doel heeft (ze hebben door waar teksten voor kunnen dienen).
- Ze worden zich ervan bewust dat je met verschillende doelen kunt lezen, en vinden teksten die bij die doelen passen. Bijvoorbeeld: ze lezen prentenboeken voor aan een knuffel of klasgenoot.
- De kinderen gebruiken instructieve teksten/foto's/illustraties om iets te kunnen bouwen of maken. Ze gebruiken bijvoorbeeld een (bouw)tekening als voorbeeld voor constructiewerk.
- Ze gebruiken boeken en teksten in hun spel in de hoeken (bv. een kookboek in de huishoek).
- Ze zoeken op school en thuis allerlei informatie over een bepaald onderwerp en leggen die bij elkaar. Ze zoeken de informatie in de vorm van plaatjes, foto's, tekeningen in tijdschriften, informatieve boeken en op cd-roms.
- Uit hun gedrag blijkt ook dat ze voorgelezen teksten (proberen te) begrijpen:

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een rijke Friestalige geletterde omgeving.
- Zij creëert bewust regelmatig momenten waarop kinderen in aanraking komen met Friestalige teksten, door zelf interactief voor te lezen en door kinderen gelegenheid te geven zelf allerlei teksten te bekijken en te 'lezen'.
- Zij brengt kinderen in aanraking met verschillende doelen van lezen: om je te ontspannen/amuseren, informatie te verwerven, geïnstrueerd te worden.
- De leraar zet kinderen aan tot het inzetten van leesstrategieën, tijdens interactief voorlezen van informatieve prentenboeken (zie ook luisterstrategieën bij kerndoel 1); daarbij maakt zij kinderen erop attent dat:
 - illustraties en tekst samen je iets vertellen, duidelijk maken;
 - boeken worden gelezen van voor naar achter, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts;
 - boeken een opbouw hebben;
 - je aan de hand van de omslag van een boek de inhoud van het boek al enigszins kunt voorspellen;
 - je vragen over een boek kunt stellen.
- De leraar past de informatie uit een instructieve of informatieve tekst echt toe, door bijvoorbeeld met de kinderen een recept uit een kookboek te maken.
- Zij stimuleert dat kinderen bij het actuele thema in de groep zelf informatie zoeken.
- Zij voert taalspelactiviteiten met de kinderen uit om bij kinderen het taalbewustzijn en de letterkennis te stimuleren. Op een speelse manier maakt zij kinderen attent op bepaalde kenmerken van gesproken taal en de relatie tussen gesproken en geschreven taal.

-
- ze begrijpen de taal van boeken en zijn in staat om conclusies te trekken;
 - ze doen voorspellingen, stellen vragen;
 - ze vertellen voor hen belangrijke informatie uit het boek of uit de tekst na (met behulp van eventuele illustraties bij de tekst) en/of ze spelen het na.
- Ze doen activiteiten op het gebied van taalbewustzijn en letterkennis (taalspelactiviteiten). Zo verzamelen ze bijvoorbeeld woorden voor de tweetalige (of Friestalige) ABC-muur, en maken ze een alfabetboek.

Groep 1 en 2 - Doorkijkje

Het vertelkastje

In groep 1/2 van juf Anke zitten de kinderen in een paar halve cirkels voor het vertelkastje. Anke heeft het vertelkastje op een tafel neergezet en zelf zit ze ernaast. Ze vertelt in het Fries het verhaal bij de platen die ze een voor een door het kastje schuift. Kinderen die het Fries nog lastig vinden, hebben zo steun van de platen bij het begrijpen van het verhaal.

Anke: "Dêr swimt Fedde fisk en hy sjocht goed om him hinne. Wat sjocht er allegear?"

Bern: "In sinnebril! In hoed! De lytse fisken! It gers!"

Anke: "Ja, hy sjocht de wetterplanten, de kiste en de stiennen. Mar Fedde tinkt oan wat oars. Hy hat honger. Wêr kin ik wat te iten fine? tinkt er. Myn mage rattelet derfan. Hawwe jim dat ek wol? Wat ite jimme dan?"

Bern: "Griente, jirpels, patat!"

Anke: "Mar dêr hat Fedde hielendal gjin sin oan. Hy mei graach lek-kere wjirms of slakjes of aaikes fan in kikkert of... Dan sjocht er nei ûnderen. Hee, tinkt er. Wat soe dêr yn dat kistke sitte? Hy swimt derhinne. Wat tinke jimme? Wat soe der yn dy kiste sitte?"

Bern: "Jild, goud, sulver, ..."

Anke: "Jawis, dat kin der allegear yn sitte. Mar wis binne wy der net fan. Hoe kinne wy dat te witten komme?"

Bern: "Dan moatst de kiste iepen meitsje."

Anke: "Ja, dat moat Fedde fisk dwaan! Fedde, swim der mar hinne."

Anke: "Ha, tinkt Fedde fisk, soe ik dat ite kinne? Hy swimt derhinne en docht de bek iepen. Wat tinke jimme. Soe Fedde dat lekker fine?"

Bern: "Nee!"

Anke: "Wêrom net?"

Bern: "Earmbannen en sa kinst net ite! Nee, dat is net lekker."

Anke: "Wat mei Fedde wol?"

Bern: "Wjirms ..."

Anke: "Fedde fisk begjint ek net fuort te iten. Syn fiske-eagen sjogge dy skitter-

jende dingen. It sjocht der sa moai út. Soe it lekker wêze? Hy besjocht it no-chris better. Dy giele kraal, wat glimt dy moai. En dy reade dan, dy is sa read as bloed. Mar dy wite dêre, dy skitteret it aldermoaiste. Hy slacht nochris mei de sturt hinne en wer, docht de bek wider iepen en hapt. Mar as Fedde sa'n skitterjende stien yn de bek hat, dan tinkt er: wat is dat stientsje hurd, it is leau 'k ek net sa lekker."

Anke: "Wat fynt Fedde lekker?"

Bern: "In wjirm, bôle ..."

Anke: "Ja, dat is wier. En wat docht Fedde? Hy spuit dy glimmende stien wer út, mar dûkt al yn de kiste. Even letter swimt er mei in snoer pearels om de nekke fierder. Syn mage rattelet noch altyd. Wat moat er dwaan?"

Bern: "Fierder sykje ..."

Anke: "Hiel grutsk swimt Fedde mei pearels om de nekke. Sjoch ik der net moai út? tinkt er. Wat fine jimme derfan? Heart sa'n ketting mei pearels by Fedde fisk?"

Bern: "Jawol! It liket wol moai!"

Anke: "Ja, dat is wier. It liket wol moai. Fedde is sa in bysûndere fisk. Hy sjocht grutsk om him hinne. En wat sjocht er dan?"

Bern: "Dat dêre!"

Anke: "Wat is dat?"

Bern: "Angel! Bôle!"

Anke: "Ja, it is in stikje bôle. Der is ien oan it angeljen. Dy bôle hat Fedde fisk wol sin oan. De mage rattelet noch hieltyd. Mar as Fedde de bôle opyt, wat bart der dan?"

Bern: "Seare bek."

Anke: "Ja, dat is wier. Dan kriget Fedde in seare bek. Want dy bôle sit oan in heak. As er tahapt, wurdt er fongen. Sille wy fedde wars-kôgje?"

Bern: "Ja! Fedde net ite! Net oankomme!"

Ensafuorthinne.

*Bron:
(2005). Taaldidaktyk foar basisskoalen yn Fryslan. Leeuwarden: CEDIN.
Oosterloo, A. en Paus. H. (2005). Fries aan bod. Leerplan Fries voor het Primair Onderwijs. Enschede: SLO.*

Groep 3 en 4 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen realiseren zich dat er ook in het Fries verschillende soorten boeken zijn, bijvoorbeeld door:
 - (samen met de leraar) de boekenkast (opnieuw) in te richten, met behulp van pictogrammen;
 - bij de verschillende genres een boekentop-drie van Friese boeken te maken en in het lokaal te hangen.
- Ze ontdekken dat er verschillende soorten teksten zijn (verhalende, informatieve en instructieve).
- Uit het gedrag van de kinderen blijkt dat ze de elementaire leeshandeling onder de knie krijgen/hebben.
- Ze (her)kennen de letters, ook de letters met de accenten die in het Fries voorkomen (â, ê, û, ô, ú) en van het Nederlands afwijkende lettercombinaties (bijvoorbeeld oai, iu).
- Ze lezen zelfstandig korte Friestalige verhalende en informatieve teksten en korte instructieve teksten als recepten en (spel)regels.
- De kinderen worden zich ervan bewust dat je met verschillende doelen kunt lezen en vinden teksten die bij die doelen passen. Bijvoorbeeld:
 - ze bedenken leervragen waar ze graag een antwoord op willen. Vervolgens zoeken ze samen met de leraar geschikte boeken en teksten, op school en thuis. Ook zoeken ze op cd-roms/dvd's en op internet;
 - ze lezen in informatieve boeken en naslagwerken en bekijken illustraties.
- Uit hun gedrag blijkt dat ze (proberen te) begrijpen wat ze lezen:
 - ze bepalen het thema van de tekst, ze activeren hun voorkennis over dat thema en zetten die in tijdens het lezen (ze maken hierbij gebruik van eigen ervaringen, titel en illustraties);
 - ze activeren hun kennis over tekstsoorten en zetten die in tijdens het lezen (ook hierbij maken ze gebruik van titel en illustraties);
 - ze herkennen signaalwoorden die kenmerkend zijn voor genoemde structuren (zie Inhoud), activeren deze kennis en zetten die in bij het lezen;
 - ze bouwen verwachtingen op over de tekst, controleren deze verwach-

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt ervoor dat er een rijk en divers aanbod is aan soorten Friestalige teksten en informatiebronnen in de klas.
- Zij creëert bewust regelmatig momenten waarop kinderen zelf Friestalige teksten lezen:
 - tijdens het vak Fries;
 - tijdens de zaakvakken (m.n. in groep 4);
 - tijdens 'vrij lezen';
 - tijdens spelen/werken in hoeken (o.a. in de leeshoek).
- Zij construeert betekenisvolle situaties waarbinnen kinderen aan eigen leervragen werken.
- Zij maakt kinderen bewust van het feit dat je met verschillende doelen kunt lezen: om je te ontspannen/amuseren, om informatie te verwerven en om geïnstrueerd te worden; dat schrijvers ook die verschillende doelen kunnen hebben en dat er dus verschillende soorten teksten zijn om te lezen (verhalende, informatieve en instructieve).
- Aansluitend bij de manier waarop de leraar dat bij het leren lezen in het Nederlands doet, zorgt zij ervoor dat kinderen ook bij het lezen in het Fries de elementaire leeshandeling onder de knie krijgen. Daarbij heeft zij ook aandacht voor letters met accenten die afwijken van het Nederlands (â, ê, û, ô, ú) en voor van het Nederlands afwijkende lettercombinaties (bijvoorbeeld oai, iu).
- De leraar zorgt ervoor dat kinderen actief lezen: zij zet kinderen aan tot het inzetten van leesstrategieën en begeleidt ze daarbij door:
 - voorkennis te activeren (of aan te brengen);
 - interpretatiekaders te expliciteren
 Zij zegt bijvoorbeeld: We hebben gepraat over speelgoed, speelgoed waar je vroeger mee speelde en nu. Nu gaan jullie een tekst lezen. Je komt in die tekst meer aan de weet over speelgoed van vroeger: waarmee speelden kinderen honderd jaar geleden? En over speelgoed van nu (zij expliciteert hier het thematisch kader (speelgoed) de tekstsoort (informatieve tekst) en de tekststructuur (chronologische volgorde));
 - samen met de kinderen het leesdoel te bepalen

-
- tingen en stellen ze eventueel bij;
 - ze bepalen een leesdoel en gaan bij het lezen na of ze dat bereiken.
- Ze gebruiken technieken en strategieën om informatie te verwerven:
- de volgorde van de letters in het alfabet gebruiken om een Fries woordenboek te raadplegen bijvoorbeeld.

Zij zegt bijvoorbeeld: Je gaat straks een tekst lezen over het Otterpark. Wat zou je hierover graag meer willen weten? (...) Als je straks gaat lezen, let er dan op of je ook antwoorden op je vragen vindt;

- vragenderwijs of hardop denkend het opbouwen, controleren en bijstellen van verwachtingen te stimuleren;
- kinderen te wijzen op signaalwoorden die een chronologische opbouw herkenbaar maken (bijvoorbeeld eerst, daarna) en op vraagwoorden en het vraagteken die een vraag herkenbaar maken

Zij noemt dit bijvoorbeeld vooraf als iets waarop kinderen kunnen gaan letten tijdens het lezen;

- met kinderen op het leesproces te reflecteren
- Zij stelt niet uitsluitend begripscontrolevragen, maar gaat met kinderen bijvoorbeeld in op de vraag of ze hun leesdoel bereikt hebben, of het verhaal ging zoals ze gedacht hadden.

- De leraar laat de kinderen kennismaken met verschillende informatiebronnen en laat de kinderen ontdekken hoe de verschillende bronnen eruit zien, welke functie ze hebben en welke informatie ze bevatten. Zij laat ook ontdekken hoe de informatie in verschillende informatiebronnen is geordend, bijvoorbeeld dat de informatie in woordenboeken, telefoonboeken en trefwoordenregisters alfabetisch is geordend.
- De leraar leert de kinderen het alfabet.

Groep 3 en 4 - Doorkijkje

Lezen om iets te kunnen maken

In de groepen 3 en 4 wordt door de kinderen volop van alles gemaakt. Constructies van Lego en bepaalde gebruiksvoorwerpen en spelattributen maken vinden ze vaak interessant. Dit construeren van een specifiek product met behulp van een handleiding en/of werktekening is een enorme stimulans voor heel precies lezen. Je moet het echt goed snappen, anders gaat het fout. We noemen dit 'zo-moet-het' teksten of 'sa-moat-it' teksten en als kinderen ze lezen worden ze uitgenodigd heel nauwgezet te achterhalen wat er staat, terug te lezen en zichzelf te controleren. In de knutselhoek en in de hoek waar met lego geconstrueerd kan worden zijn de kinderen over het algemeen zeer gemotiveerd dit type leesactiviteit uit te voeren.

Werken met technisch Lego in groep 3

In de constructiehoek staan enkele mooi beplakte schoenendozen met technisch Lego. In elke doos zitten voldoende elementen om twee of drie objecten te kunnen maken, bijvoorbeeld een robot, een auto en een vliegtuig. In de doos zit ook een schriftje met daarin een Friestalige handleiding, voorzien van illustraties, waarin de kinderen kunnen lezen op welke manier ze te werk moeten gaan om die objecten in elkaar te zetten.

Kerstfeest in groep 4

Het is december en in groep 4 is een ruime knutselhoek ingericht waar de kinderen kunnen werken aan hun decemberfeestversieringen. Er zijn mooie, feestelijke materialen om van alles te maken. Voor in de klas, voor de boom, voor thuis, voor de kerstmaaltijd. Er zijn vrije keuzemogelijkheden, maar ook verplichte activiteiten. Daarvoor is het nodig dat de kinderen een 'sa-moat-it' tekstkaart lezen om de opdracht goed voor elkaar te krijgen.

*Bron:
Gebaseerd op: Knijpstra, H. e.a.
(1997). Met jou kan ik lezen en schrijven. Assen: Van Gorcum.*

Groep 5 en 6 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen realiseren zich dat er ook in het Fries verschillende soorten teksten zijn (verhalende, informatieve, instructieve en ook betogende).
- Ze lezen zelfstandig allerlei soorten Friestalige teksten: verhalende, informatieve en instructieve teksten en ook betogende teksten, in boeken, lesmateriaal, tijdschriften (Switsj bijvoorbeeld), schoolkrant, kranten, op Friestalige internetsites.
- Ze zijn zich ervan bewust dat je met verschillende doelen kunt lezen en vinden teksten die bij die doelen passen. Bijvoorbeeld:
 - ze zoeken informatie op in verschillende bronnen;
 - ze bedenken leervragen waar ze graag een antwoord op willen. Vervolgens zoeken ze in het documentatiecentrum of in de schoolbibliotheek naar geschikte bronnen, waaronder ook cd-roms en dvd's. Ze gebruiken de computer om op efficiënte wijze boeken of andere materialen te zoeken;
 - ze zoeken systematisch informatie op internet via zoektermen.
- Uit hun gedrag blijkt dat de kinderen (proberen te) begrijpen wat ze lezen:
 - ze bepalen het thema van de tekst, ze activeren hun voorkennis over dat thema en zetten die in tijdens het lezen (ze maken hierbij gebruik van eigen ervaringen, lay-out, titel, kopjes, illustraties);
 - ze activeren hun kennis over tekstsoorten en zetten die in tijdens het lezen;
 - ze herkennen signaalwoorden die kenmerkend zijn voor de genoemde structuren (zie Inhoud), activeren deze en zetten die in bij het lezen;
 - ze bouwen verwachtingen op over de tekst, controleren deze voorspellingen en stellen ze eventueel bij;
 - ze maken inferenties; ze leiden informatie af uit schema's en tabellen;
 - ze bepalen een leesdoel en gaan bij het lezen na of ze dat bereiken;
 - ze lezen op verschillende manieren, afhankelijk van hun leesdoel en voorkennis; ze lezen globaal, precies en selectief.
- De kinderen gebruiken technieken en strategieën om informatie te verwer-

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt ervoor dat er een rijk en divers aanbod is aan soorten Friestalige teksten en informatiebronnen in de klas.
- Zij creëert bewust regelmatig momenten waarop kinderen zelf Friestalige teksten lezen:
 - tijdens het vak Fries;
 - tijdens de zaakvakken;
 - tijdens ict-lessen/-activiteiten;
 - tijdens 'vrij lezen';
 - tijdens werken aan thema's, projecten e.d.
- Zij construeert betekenisvolle situaties waarbinnen de kinderen aan eigen leervragen werken.
- Zij roept indien nodig in herinnering dat je met verschillende doelen kunt lezen: om je te ontspannen/amuseren, om informatie te verwerven en om geïnstrueerd te worden, dat schrijvers ook die verschillende doelen kunnen hebben en dat er dus verschillende soorten teksten zijn om te lezen (verhalende, informatieve en instructieve).
- Zij maakt kinderen bewust van het feit dat je ook kunt lezen om je op de hoogte te stellen van meningen of om een mening te vormen en om overtuigd of overgehaald te worden, dat schrijvers ook die doelen kunnen hebben en dat er dus betogende teksten zijn om te lezen.
- De leraar zorgt er voor dat kinderen actief lezen: zij moedigt ze aan tot het inzetten van leesstrategieën en begeleidt ze daarbij indien nodig, door:
 - kinderen bewust te maken van hun voorkennis (en dat ze die kunnen gebruiken bij het lezen);
 - ze te wijzen op de mogelijke interpretatiekaders (met name thema, tekstsoort, tekststructuur);
 - ze een leesdoel te laten bepalen;
 - ze te wijzen op signaalwoorden die de tekstrelaties hierboven genoemd herkenbaar maken;
 - ze te laten reflecteren op het leesproces en de inhoud van de tekst.
- De leraar leert de kinderen de weg in het documentatiecentrum en de

ven:

- zoekend lezen met behulp van het alfabet;
- globale tekststructuur (en inhoudsopgaven) benutten om zoekend te lezen in teksten.

schoolbibliotheek, zodat de kinderen hier met behulp van een trefwoordenlijst en computer zelf boeken of cd-roms/dvd's kunnen zoeken.

- Zij biedt instructie in het omgaan met informatiebronnen als een woordenboek of een informatief boek met een index (aanleren van zoekstrategieën) en geleide toepassing van die strategieën.
- Zij geeft instructie in het gebruik van internet.
- Zij geeft instructie in het interpreteren van schema's en tabellen.

Groep 5 en 6 - Doorkijkje

Vertel wat je hebt gelezen

Verskillende informatieve teksten worden in een bak gedaan. Dit zijn korte teksten. Ieder kind mag uit de bak een tekst grabbelen.

Lies pakt de Friestalige tekst "Hoe sweeft in loftballon?". Nadat ze de tekst gelezen heeft moet ze aan iemand anders kunnen uitleggen hoe een luchtballon zweeft.

Groep 7 en 8 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen realiseren zich dat er ook in het Fries verschillende soorten teksten zijn (verhalende, informatieve, instructieve en betogende).
- Ze lezen zelfstandig allerlei soorten Friestalige teksten: verhalende, informatieve teksten, instructieve teksten en betogende teksten, in boeken, lesmateriaal, tijdschriften (Switsj bijvoorbeeld), schoolkrant, kranten, op Friestalige internetsites.
- Ze zijn zich ervan bewust dat je met verschillende doelen kunt lezen en vinden teksten die bij die doelen passen. Bijvoorbeeld:
 - ze bedenken bijvoorbeeld leervragen waar ze graag een antwoord op willen. Vervolgens zoeken ze in het documentatiecentrum of in de schoolbibliotheek naar geschikte bronnen, waaronder ook cd-roms en dvd's. Ze gebruiken de computer om op efficiënte wijze boeken of andere materialen te zoeken;
 - ze zoeken systematisch informatie op internet via zoektermen.
- Uit het gedrag van de kinderen blijkt dat ze (proberen te) begrijpen wat ze lezen:
 - ze bepalen het thema en de teneur van de tekst, ze activeren hun voorkennis over dat thema en zetten die in tijdens het lezen (ze maken hierbij gebruik van eigen ervaringen, tekstdrager, auteur, lay-out, titel, kopjes, illustraties, schema's, tabellen);
 - ze activeren hun kennis over tekstsoorten en zetten die in tijdens het lezen;
 - ze herkennen signaalwoorden die kenmerkend zijn voor de genoemde structuren (zie Inhoud), activeren deze en zetten die in bij het lezen;
 - ze bouwen verwachtingen op over de tekst, controleren deze voorspellingen en stellen ze eventueel bij;
 - ze maken inferenties;
 - ze bepalen een leesdoel en gaan bij het lezen na of ze dat bereiken;
 - ze lezen op verschillende manieren, afhankelijk van hun leesdoel en voorkennis; ze lezen globaal, precies, selectief en kritisch.
- De kinderen gebruiken technieken en strategieën om informatie te verwerken:

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt er voor dat er een rijk en divers aanbod is aan soorten Friestalige teksten en informatiebronnen in de klas.
- Zij creëert bewust regelmatig momenten waarop kinderen zelf Friestalige teksten lezen:
 - tijdens het vak Fries;
 - tijdens de zaakvakken;
 - tijdens ict-lessen/-activiteiten;
 - tijdens 'vrij lezen';
 - tijdens werken aan thema's, projecten e.d.
- Zij construeert betekenisvolle situaties waarbinnen kinderen aan eigen leervragen werken.
- Zij roept indien nodig in herinnering dat je met verschillende doelen kunt lezen: om je te ontspannen/amuseren, om informatie te verwerven, om geïnstrueerd te worden, om je op de hoogte te stellen van meningen of om een mening te vormen en om overtuigd of overgehaald te worden, dat schrijvers ook die verschillende doelen kunnen hebben en dat er dus verschillende soorten teksten zijn om te lezen (verhalende, informatieve, instructieve en betogende).
- De leraar zorgt er voor dat kinderen actief lezen: zij moedigt ze aan tot het inzetten van leesstrategieën en begeleidt ze daarbij indien nodig, door:
 - kinderen bewust te maken van hun voorkennis (en dat ze die kunnen gebruiken bij het lezen);
 - ze te wijzen op de mogelijke interpretatiekaders (met name thema, tekstsoort, tekststructuur);
 - ze een leesdoel te laten bepalen;
 - ze te wijzen op signaalwoorden die de tekstrelaties hierboven genoemd herkenbaar maken;
 - ze te laten reflecteren op het leesproces en de inhoud van de tekst.
- De leraar stimuleert dat kinderen reflecteren op het gebruik van leesstrategieën.
- Zij besteedt aandacht aan de functie en opzet van meer complexe informatiebronnen, zoals grote woordenboeken, week- en dagbladen, tijdschriften

- zoekend lezen met behulp van het alfabet;
- globale tekststructuur (en inhoudsopgaven) benutten om zoekend te lezen in teksten en andere bronnen selecteren voor gestelde leesdoelen;
- relevante informatie zoeken en gebruiken;
- informatie uit verschillende teksten en afkomstig uit verschillende typen bronnen met elkaar vergelijken.

- en vooral het internet.
- Zij leert de kinderen de weg te vinden in de openbare bibliotheek en leert ze op welke manier de boeken en media daar zijn geordend.

Groep 7 en 8 - Doorkijkje

In wyksluting mei in Frysk liet

(www.taalsintrum.nl)

Op een volledig Nederlandstalige school is het vak Fries een ondergeschoven kindje.

Vijf meisjes uit groep 7 mogen de weeksluiting verzorgen en omdat drie van hen op paardrijden zitten wordt het onderwerp 'de pony'. Ze overleggen wat ze willen gaan presenteren, en ook hoe.

"Een toneelstukje wordt altijd al gedaan", zegt Karin. "Een interview", zegt Berber, "Ik ga vragen stellen over jouw pony." "Ja, dat kan, maar niet te lang. Het moet niet op een spreekbeurt gaan lijken." "Zullen we een liedje laten horen?" stelt Irene voor. "Ja, maar dan moet de tekst er wel bij, want anders versta je niet alles."

Het werk wordt verdeeld. Karin en Inge bereiden de interviewvragen voor. Berber gaat op zoek naar een lied. En Machtelt en Irene gaan op zoek in het documentatiecentrum en op internet.

Als ze weer bij elkaar komen om de resultaten te bekijken heeft Berber een lied over de pony gevonden: op de CD 'Sjongspektakel'. Er is ook een tekst bij. Samen proberen ze de tekst te lezen om te kijken of ze het bij hun presentatie vinden passen. Vervelend dat de tekst in het Fries is, vindt Irene, sommige kinderen in onze groep kunnen immers geen Fries verstaan. Dan kunnen ze het nu mooi leren, vindt Machtelt, ze krijgen de tekst er toch bij? Dat scheelt.

Uiteindelijk besluiten ze het Friese lied toch te kiezen. Ze laten het horen aan het eind van hun presentatie en ze playbacken erbij. De teksten hebben ze gekopieerd en uitgedeeld. Ze hebben er zelf een vertaling bijgemaakt. Die staat op de achterkant.

Het is een groot succes.

KERNDOEL 21

De leerlingen leren eenvoudige teksten in het Fries te schrijven over alledaagse onderwerpen met het doel met anderen over die onderwerpen te communiceren.

Toelichting en verantwoording

Ontwikkeling van de leestehnik en het leesbegrip gaan samen op.

Leerlingen leren gebruik te maken van passende decodeerstrategieën ofwel woordidentificatietechnieken. Die strategieën en technieken worden geleidelijk steeds meer geautomatiseerd.

Inhoud

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
G E B R U I K - soorten teksten			
• verhalende teksten, vooral expressief (bijv. bij tekeningen, briefjes en kaarten voor anderen, verhalen/boekjes) • af en toe informatieve teksten (bijv. berichtjes met eigen nieuws voor op het nieuwsprikbord) • af en toe instructieve teksten (bijv. recepten) • en verder: teksten die functioneel zijn voor eigen (spel)activiteiten: lijstjes (bijv. een boodschappenlijstje voor de winkelhoek of een bestellijst voor de 'bakker'), menukaarten, uithangborden, reclameborden	• verhalende teksten ((persoonlijke) verhalen, gedichtjes, briefjes en kaarten voor anderen) • eenvoudige informatieve teksten (bijv. berichten of antwoorden op vragen) • af en toe ook instructieve teksten (bijv. recepten of korte gebruiks- of gedragsaanwijzingen)	• verhalende teksten (bijv. verhalen, gedichten, brieven, e-mails) • informatieve teksten (bijv. verslagen, eenvoudige werkstukken, observaties van bijvoorbeeld diergedrag en proefjes) • instructieve teksten (bijv. recepten, een speurtocht, een routebeschrijving, gebruiks- of gedragsaanwijzingen) • betogende teksten (bijv. een boekverslag)	• naast verhalende, informatieve en instructieve teksten (bijv. een handleiding, een draaiboek) ook betogende teksten (bijv. een boekbespreking, een recensie over een tv-programma, een ingezonden brief, een oproep, een leus op een spandoek, reclame)
G E B R U I K - schrijfdoelen			
• schrijfdoelen hebben vooral betrekking op plezier verschaffen en op informeren	• schrijfdoelen hebben vooral betrekking op informeren en plezier verschaffen; ook op instrueren	• schrijfdoelen hebben betrekking op informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen	als groep 5/6
V O R M			
• (losse) woorden (bijv. labels, lijstjes of bij een tekening) • zinnen (bijv. bij een tekening of op een kaart of briefje)	• korte teksten met meestal één inhoudselement, vaak met een chronologische opbouw	• langere teksten met diverse inhoudselementen en meerdere (+ complexere) tekststructuren	• langere teksten met diverse inhoudselementen en meerdere (+ complexere) tekststructuren

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
• schrijven is vooral: - schrijven via tekenen - schrijven via krabbelen - schrijven via letterachtige vormen - schrijven via letter-/tekenreeksen - schrijven via spontane spelling • schrijven is ook naschrijven en nastempelen, en typen op de computer	• zinnen zijn kort, meestal enkelvoudig, grammaticaal eenvoudig, kunnen spellingfouten en grammaticale fouten bevatten	• zinnen worden langer, naast enkelvoudige ook samengestelde zinnen, grammaticaal complexer, kunnen spellingfouten en grammaticale fouten bevatten	• zinnen worden langer, naast enkelvoudige ook samengestelde zinnen, grammaticaal complexer; bevatten bij gevorderde taalleerders van het Fries weinig spellingfouten en grammaticale fouten; bij beginnende taalleerders van het Fries kunnen spellingfouten en grammaticale fouten voorkomen
• verzorgen is gericht op: - tekening kleuren - woorden versieren	• verzorgen is gericht op: - verdeling bladspiegel - illustraties bij tekst	als groep 3/4 + • aandacht voor spelling en interpunctie • alinea's, titels en kopjes	als groep 5/6 + • tekstconventies • werken met tekstverwerkingsprogramma's
I N H O U D			
• de onderwerpen zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu, zijn contextgebonden en concreet	• de onderwerpen zijn dichtbij, ze gaan over het hier en nu of over nabije omgeving, nabije toekomst/verleden. De onderwerpen zijn concreet	• de onderwerpen worden minder contextgebonden. Ze hebben ook betrekking op verleden en toekomst en op omgeving die minder nabij is. Er komen ook abstracte onderwerpen voor (bijvoorbeeld bij de zaakvakken)	• de onderwerpen zijn niet altijd contextgebonden. Het kan ook om abstracte onderwerpen gaan
A A N P A K			
• het inzetten van schrijfstrategieën wordt begeleid door de leraar en richt zich vooral op het verkennen van het onderwerp en het 'verzamelen' van informatie	• het inzetten van schrijfstrategieën wordt begeleid door de leraar en richt zich vooral op het oriënteren op het onderwerp, het verzamelen, selecteren en ordenen van informatie en op het reflecteren (vooral op de inhoud en in mindere mate op de vorm). Bij het verzorgen van de tekst gaat het vooral om de lay-out	• het inzetten van schrijfstrategieën wordt aangemoedigd door de leraar, waar nodig door haar begeleid. Bij het oriënteren komt meer aandacht voor het doel en publiek. Bij het plannen maken de leerlingen ook een opzet voor hun tekst. Het reflecteren en reviseren heeft betrekking op inhoud (doel, publiek, opbouw van tekst) en vorm (opbouw van zinnen, spelling)	als groep 5/6

Groep 1 en 2 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen ervaren het permanente karakter van geschreven taal. Ze ervaren dat tekenen en tekens produceren mogelijkheden bieden tot communicatie.
- Ze 'schrijven' allerlei soorten teksten (zie Inhoud).
- Ze 'schrijven' op hun eigen niveau. Zo tekent het ene kind over zijn belevenissen in de speeltuin en wil hij dat de leraar zijn verhaal erbij schrijft, schrijft een ander kind overal haar eigen naam op, maakt weer een ander kind allerlei letterreeksen en is een vierde kind bezig woorden te schrijven op zijn gehoor.
- De kinderen ervaren de functies van geschreven taal, door te 'schrijven' in functionele situaties, zoals:
 - het 'schrijven' van briefjes en kaartjes naar mensen in hun omgeving, bijvoorbeeld bij verjaardag, ziekte, geboorte of 'zomaar';
 - hun naam ergens op te schrijven;
 - lijstjes te maken (boodschappenlijstje, verlanglijstje).
- Ze presenteren hun tekst eventueel aan klasgenoten, bijvoorbeeld door de tekst in de lees- en schrijfhoek te leggen, via het digitale schoolbord, door de tekst op te hangen of door erover te vertellen op de 'schrijverstoel' (als ze dat willen).

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een stimulerende schrijfomgeving met een rijk en gevarieerd aanbod aan materialen:
 - veel voorbeelden van geschreven taal, zowel in het Nederlands als in het Fries (bv. eigen teksten van kinderen, nieuwsbord, labels);
 - schrijfhoek met diverse schrijfmaterialen, letterstempels, magneet- of flanelbord met letters, verschillende soorten papier;
 - wenshoek of wenskist met materialen voor het maken van kaartjes;
 - thematische spelhoek met schrijfmaterialen en eigen teksten van kinderen;
 - computer.
- Zij vertoont voorbeeldgedrag: maakt bijvoorbeeld regelmatig in het bijzijn van kinderen notities, schrijft nieuwtjes voor op het nieuwsbord, schrijft de dagplanning met pictogrammen op het bord, houdt een klassendagboek bij. Hiermee ervaren kinderen het functioneel gebruik van schrift.
- De leraar creëert betekenisvolle schrijfaanleidingen of grijpt ze aan.
- Zij speelt mee in de spelhoek, waarbij zij geschikte aanknopingspunten zoekt om schrijfactiviteiten uit te lokken.
- Zij accepteert elke vorm van schrijven (tekenen, krabbelen, letterachtige tekens, echte letters, fonetisch schrift).
- Zij schrijft op verzoek van kinderen bij hun tekening. Zij nodigt het kind uit zo letterlijk mogelijk te dicteren wat zij moet schrijven.
- Zij lokt uit tot denken en praten over geschreven taal. Zij praat voorafgaand aan een schrijfactiviteit, zodat kinderen op schrijfideeën komen. Zij voert na het schrijven met kinderen gesprekken over hun schrijfproduct of tekening.
- De leraar probeert de drempel om in het Fries te schrijven te verlagen door:
 - aandacht te besteden aan de mondelinge taalvaardigheid in het Fries;
 - samen met de kinderen te schrijven: kinderen bedenken de woorden of zinnen en de leraar schrijft ze op, bijvoorbeeld bij een tekening of foto.

Groep 1 en 2 - Doorkijkje

Kikker op reis

Juf Agnes van groep 1 en 2 heeft Kikkerverhalen van Max Velthuys voorgelezen. Er zijn twee Kikker-knuffels in de klas: een Nederlandse Kikker en een Friese Kikker, herkenbaar aan zijn broekje met pompeblêden.

Om de beurt mogen de kinderen Kikker samen met een digitale camera een tijdje mee naar huis, ze kiezen zelf welke Kikker ze meenemen. Thuis worden de belevenissen van Kikker op foto's vastgelegd. Zo gaat Kikker mee naar het zwembad, naar pake en beppe. Kikker mag ook op de schommel, van de glijbaan en op de tractor. Kikker is zelfs in Guatemala geweest.

In de klas mogen kinderen een thematafel inrichten bij hun foto's. Ze vertellen de andere kinderen in de taal van de gekozen Kikker bij de foto's, achter de computer en ook met behulp van het digitale schoolbord. Samen met Agnes bedenken ze woorden en/of zinnen bij de foto's. Agnes schrijft deze teksten erbij, in het Fries en in het Nederlands. Dit komt op een speciale plek op de website van de school.

Kinderen kunnen nu hun eigen Kikkerverhalen en die van elkaar bekijken en lezen. En ook bijvoorbeeld ouders, grootouders kunnen de foto's met verhalen bekijken. In de klas vertellen ze de andere kinderen in de taal van de gekozen Kikker bij de foto's, achter de computer en ook met behulp van het digitale schoolbord. Verder kunnen ze de woorden en zinnen naschrijven of nastempelen, in het Fries of in het Nederlands.

Bron:

Lepeltak, J. Project 'Beginnende geletterdheid en ICT in een meertalige omgeving' in het lectoraat 'ICT en veranderende didactiek'. Leeuwarden: Noordelijke Hogeschool.

Groep 3 en 4 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen ervaren de verschillende functies die schrijven kan hebben, met name de expressieve en communicatieve functie.
- Ze leren de elementaire spelhandeling ook in het Fries.
- Ze schrijven allerlei soorten teksten (zie Inhoud). Ze weten dat je verschillende redenen (doelen) kunt hebben om te schrijven:
 - voor je plezier of om anderen van te kunnen laten genieten;
 - om iemand te informeren;
 - om aan te geven hoe je iets moet doen of maken.
- Tijdens de planfase denken de kinderen, onder begeleiding van de leraar of samen met groepsgenoten, na over vragen als:
 - Voor wie schrijf ik?
 - Waarom schrijf ik? (schrijfdoel)
 - Wat schrijf ik?
- Ze worden zich bewust van een schrijfdoel en een lezerspubliek.
- De kinderen oriënteren zich op het schrijfonderwerp door:
 - met anderen te praten (vertelrondes, kringgesprek, interview, brainstormen, associëren);
 - te kijken (voorwerpen, platen, foto's, tv-programma);
 - te tekenen;
 - te luisteren;
 - te lezen;
 - te schrijven (woordslang, woordveld, lijstjes).
- Tijdens de formuleerfase formuleren de kinderen zinnen en passen ze de geleerde spellingregels toe. Ze formuleren (kiezen woorden, bouwen zinnen).
- Tijdens de revisiefase bespreken de kinderen met elkaar en met de leraar eerste versies van hun teksten. Daarbij staat de inhoud van de tekst centraal. Er zijn verschillende vormen voor tekstbesprekingen:
 - kinderen bespreken in tweetallen een tekst;
 - ze bespreken in groepjes een tekst;

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een stimulerende schrijfomgeving met een rijk en gevarieerd aanbod aan materialen:
 - veel voorbeelden van geschreven taal, zowel in het Nederlands als in het Fries (bv. eigen teksten van kinderen, nieuwsbord, labels);
 - schrijfhoek met diverse schrijfmaterialen, verschillende soorten papier;
 - computer.
- Zij vertoont voorbeeldgedrag: maakt bijvoorbeeld regelmatig in het bijzijn van kinderen notities in het Fries, schrijft eigen nieuwtjes, schrijft de dagplanning op het bord, houdt een klassendagboek bij. Zij doet hierbij hardop denkend voor hoe zij een tekst schrijft. Zij doet bijvoorbeeld voor hoe zij een geschikte titel verzint, hoe zij een pakkend begin en een boeiend slot bedenkt.
- Zij schrijft ook samen met de kinderen. De kinderen bedenken de zinnen en zij schrijft ze op het bord of op een groot vel papier, terwijl de kinderen kijken.
- Zij schrijft zoveel mogelijk letterlijk op wat de kinderen aandragen. Fouten in de zinsconstructies verbetert zij onopvallend. Zij geeft hierbij ondersteunende suggesties als 'Zullen we dat zo zeggen? Dat klinkt nog beter.' Wat er op het bord komt te staan, moet een goed lopend verhaal zijn met goede zinnen.
- Zij laat ook zien dat zij zaken die bij schrijven in het Nederlands aan de orde zijn geweest toepast bij het schrijven in het Fries.
- Zij geeft kinderen veel gelegenheid tot schrijven in het Fries, tijdens Fries als vak en ook bij andere vakken als Fries dan de voertaal is. Naast georganiseerde schrijfofdrachten, krijgen kinderen ook de ruimte voor vrij schrijven, dat wil zeggen schrijven in spontane en weinig gestuurde situaties. Kinderen schrijven bijvoorbeeld e-mails of brieven.
- De leraar creëert betekenisvolle schrijfaanleidingen of grijpt ze aan, zoals de geboorte van een broertje of zusje; kinderen schrijven een geboortekaartje, een wenskaart of een eigen verhaal.
- Zij begeleidt de kinderen tijdens de fase van het plannen. Zij stelt met de kinderen vast over welk onderwerp ze gaan schrijven.
- Zij maakt de kinderen bewust van een schrijfdoel en een lezerspubliek.

- de leerkracht bespreekt een tekst met één kind;
- de kinderen bespreken klassikaal een tekst waarbij de leerkracht de bespreking leidt.
- Bij die besprekingen wordt de inhoud van de tekst besproken en ook het schrijfproces.
- Op basis van deze besprekingen stellen kinderen hun tekst bij. Voordat ze een eindversie schrijven, bekijkt de leraar eventueel de tekst op spelling- en interpunctiefouten. De kinderen maken een definitieve eindversie, op papier of op de computer.
- Ze presenteren hun tekst eventueel aan klasgenoten (als ze dat willen), bijvoorbeeld door de tekst voor te lezen en erover te vertellen op de 'schrijverstoel' of door de tekst te publiceren.
- De kinderen reflecteren op hun teksten en op het schrijfproces:
 - in kleine groepjes;
 - alleen met de leerkracht;
 - met de hele groep, waarbij bijvoorbeeld de auteur van de tekst op de 'schrijversstoel' plaatsneemt om de vragen over zijn tekst te beantwoorden.

- Zij zorgt voor activiteiten waarin kinderen geprikkeld worden tot schrijven en ideeën opdoen voor hun schrijfonderwerp (praten, kijken, tekenen, lezen, luisteren, schrijven).
- Zij begeleidt de kinderen tijdens het schrijven. Zij praat tussentijds met ze en geeft tips. Zij stelt vragen over de schrijfaanpak en probeert de kinderen op verdere ideeën te brengen over de inhoud.
- De leraar schept ruimte voor tekstbesprekingen waarin de eerste versies van teksten besproken worden.
- Zij geeft kinderen veel gelegenheid om hun teksten te herschrijven.
- Zij laat de kinderen ook regelmatig met zijn tweeën een tekst schrijven.
- Zij helpt kinderen met de juiste spelling en interpunctie.
- Zij reflecteert met de kinderen na afloop van het schrijven op het schrijfproces en het schrijfproduct.
- De leraar probeert de drempel om in het Fries te schrijven te verlagen door:
 - aandacht te besteden aan de mondelinge taalvaardigheid in het Fries;
 - samen met de kinderen te schrijven: kinderen bedenken de zinnen en de leraar schrijft ze op, bijvoorbeeld op het bord of op een groot vel papier, terwijl de kinderen kijken. Zij schrijft zoveel mogelijk letterlijk op wat de kinderen aandragen. Fouten in de zinsconstructies verbetert zij onopvallend. Zij geeft hierbij ondersteunende suggesties.

Groep 3 en 4 - Doorkijkje

Het nieuwsbord

In de klas van juffrouw Marije hangt een groot prikbord. Dit is het nieuwsbord. Aan het begin van het schooljaar heeft Marije dit samen met een aantal leerlingen gemaakt. Het bord is in verschillende vakken verdeeld. Er is een vak voor verhalen en tekeningen, een informatief vak, een grappig vak, etc.

Door het hele jaar heen is er elke week weer een nieuw groepje van twee aan de beurt om het bord aan te vullen en te verzorgen. Deze week zijn Robin en Pascal aan de beurt. Robin heeft deze week samen met zijn moeder koekjes gebakken. Hij schrijft het recept op en heeft een foto meegenomen van het resultaat. Deze hangt hij in het informatieve vak. Pascal's hond heeft puppies gekregen. Hij heeft ook foto's meegenomen. Ook heeft hij een klein gedichtje geschreven over de jonge hondjes. Deze hangt hij in het verhalen vak.

Wesley is niet aan de beurt maar wil toch graag wat op het prikbord hangen. Hij overlegt dit met Pascal en Robin. Pascal en Robin vinden het leuk en hangen het krantenknipsel van Wesley ook bij de nieuwtjes.

Aan het eind van de week bekijkt juf Marije met de hele groep het nieuwsbord en bespreekt met de leerlingen die nieuwtjes. Ze kiest vervolgens één tekst uit om over te praten. Deze keer pakt ze het recept van Robin. Ze heeft in een doos alle spullen die in het recept staan, verzameld. Ze vraagt aan Wesley of hij het recept wil lezen en dan de spullen erbij wil zoeken uit de doos. Samen met de hele groep bekijken ze of het recept goed uit te voeren is.

Groep 5 en 6 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen ervaren de verschillende functies die schrijven kan hebben: expressief, communicatief en conceptualiserend.
- Ze schrijven allerlei soorten teksten (zie Inhoud). Ze weten dat je verschillende redenen (doelen) kunt hebben om te schrijven:
 - voor je plezier of om anderen van te kunnen laten genieten;
 - om iemand te informeren;
 - om aan te geven hoe je iets moet doen of maken;
 - om anderen te laten weten wat je ergens van vindt en/of om iemand te overtuigen.
- Tijdens de planfase denken de kinderen na over het doel, het publiek en de functie van de tekst. Ze bepalen welke tekstsoort daar bij past en denken na over de tekstkenmerken.
- Ze oriënteren zich op het schrijffonderwerp door:
 - met anderen te praten (vertelrondes, kringgesprek, interview, brainstormen, associëren);
 - te kijken (voorwerpen, platen, foto's, tv-programma);
 - te tekenen;
 - te luisteren;
 - te lezen;
 - te schrijven (woordslang, woordveld, lijstjes);
 - een klassikaal leergesprek.
- Ze maken een opzet voor de inhoud van de tekst.
- Tijdens de formuleerfase formuleren de kinderen hun gedachten (woordkeuze, zinsbouw, alinea's) en passen ze geleerde spelling- en interpunctieregels toe.
- Ze hebben een schrijfmaatje waarmee zij hun tekst tussendoor kunnen bespreken en waaraan zij hun teksten kunnen voorleggen. Met behulp van de opmerkingen van anderen stellen ze hun tekst bij.
- Tijdens de revisiefase bespreken de kinderen met elkaar en met de leraar eerste versies van hun teksten. Daarbij staat de inhoud van de tekst centraal. Er zijn verschillende vormen voor tekstbesprekingen:

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een stimulerende schrijffomgeving met een rijk en gevarieerd aanbod aan materialen:
 - veel voorbeelden van geschreven taal, zowel in het Nederlands als in het Fries;
 - de eigen teksten van kinderen krijgen een plekje in de klas;
 - diverse schrijfmaterialen;
 - computer.
- Zij vertoont voorbeeldgedrag door zelf ook verhalen en teksten in het Fries te schrijven.
- Zij laat ook zien dat zij zaken die bij schrijven in het Nederlands aan de orde zijn geweest toepast bij het schrijven in het Fries.
- Zij geeft kinderen veel gelegenheid tot schrijven in het Fries, tijdens Fries als vak en ook bij andere vakken als Fries dan de voertaal is. Naast georganiseerde schrijfp opdrachten, krijgen kinderen ook de ruimte voor vrij schrijven, dat wil zeggen schrijven in spontane en weinig gestuurde situaties. Kinderen schrijven bijvoorbeeld e-mails of brieven.
- De leraar creëert betekenisvolle schrijfaanleidingen of grijpt deze aan waarbij zij ervoor zorgt dat de leerlingen allerlei soorten teksten schrijven.
- Zij zorgt voor afwisseling in werkvormen: individueel schrijven, met zijn tweeën schrijven, in een groepje schrijven.
- Zij geeft instructie in schrijfstrategieën.
- Zij zorgt voor activiteiten waarin kinderen geprikkeld worden tot schrijven en ideeën opdoen voor hun schrijffonderwerp.
- Zij reikt modelteksten aan die tonen hoe verschillende soorten teksten eruit zien en wat de verschillen tussen deze teksten zijn qua structuur en opbouw.
- Zij maakt kinderen bewust van de kenmerken en functies van verschillende soorten teksten.
- Zij zorgt ervoor dat elk kind een schrijfmaatje heeft waarmee hij zijn tekst tussendoor kan bespreken.
- De leraar schept ruimte voor tekstbesprekingen waarin de eerste versies van teksten besproken worden.

- kinderen bespreken in tweetallen een tekst;
- ze bespreken in groepjes een tekst;
- de leerkracht bespreekt een tekst met één kind;
- de kinderen bespreken klassikaal een tekst, waarbij de leerkracht de bespreking leidt;
- kinderen bespreken klassikaal een tekst, waarbij de schrijver van de tekst de bespreking leidt.
- De besprekingen kunnen gaan over de inhoud, de kenmerken van de tekst, het taalgebruik, doel- en publiekgerichtheid en het schrijfproces.
- Op basis van deze besprekingen stellen ze de tekst bij qua inhoud en qua vorm.
- Ze presenteren hun tekst eventueel aan klasgenoten of ze publiceren hun tekst (als ze dat willen).
- De kinderen reflecteren op hun teksten en op het schrijfproces:
 - in kleine groepjes;
 - alleen met de leerkracht;
 - met de hele groep, waarbij bijvoorbeeld de auteur van de tekst op de 'schrijversstoel' plaats neemt om de vragen over zijn tekst te beantwoorden.
- Zij bespreekt met de kinderen wat voor vragen je kunt stellen aan elkaar over de tekst van een ander. Zij stimuleert hierbij dat kinderen elkaar inhoudelijke vragen stellen over hun teksten.
- Zij geeft kinderen veel gelegenheid om hun teksten te herschrijven.
- Zij helpt kinderen met de juiste spelling en interpunctie.
- Zij reflecteert met de kinderen na afloop van het schrijven op het schrijfproces en het schrijfproduct.
- De leraar probeert de drempel om in het Fries te schrijven te verlagen door:
 - aandacht te besteden aan de mondelinge taalvaardigheid in het Fries;
 - samen met de kinderen te schrijven: kinderen bedenken de zinnen en de leraar schrijft ze op, bijvoorbeeld op het bord of op een groot vel papier terwijl de kinderen kijken. Zij schrijft zoveel mogelijk letterlijk op wat de kinderen aandragen. Fouten in de zinsconstructies verbetert zij onopvallend. Zij geeft hierbij ondersteunende suggesties.
- Bij het samen schrijven met de kinderen probeert zij die aspecten van het schrijven aan de orde te stellen die in deze groep relevant zijn en/of waar de kinderen moeite mee hebben (zie Inhoud en Wat doen de kinderen).

Groep 5 en 6 - Doorkijkjes

Mei Pier op aventoer

Jorrit uit groep 6 zit op de website van de Fryske Digilessen, Mei Pier op aventoer. Pier vliegt in zijn vliegende schotel langs de planeten. Jorrit kan zelf kiezen naar welke planeet hij met Pier wil. Hij kiest de planeet Rym (Rijm) uit en klikt op brekkersechjes (tongbrekers). 'Blikstiender, dy blikskaterse bolbjirken bakker bakt bikkelharde broadsjes', hoort Jorrit. Hij beluistert het nog een keer en probeert het na te zeggen. Er is ook een opdracht om zelf een tongbreker te maken. Hij krijgt er een paar tips bij. Zo begint hij met 'Seis slachters...' (zes slagers...).

*Bron:
Oosterloo, A. en Paus, H. (2005).
Fries aan bod. Leerplan Fries voor
het Primair Onderwijs. Enschede:
SLO.*

Een routebeschrijving maken

Vóór het schrijven

In onderstaand voorbeeld zien we hoe kinderen uit groep 6 van meneer Jos zich oriënteren op een opdracht tot het schrijven van routebeschrijvingen. Meneer Jos combineert spelen (een korte improvisatie in de vorm van een rollenspel) en praten als voorbereiding op het schrijven. De gespreksvorm waarin hij de activiteit plaatst, heeft de kenmerken van een kringgesprek: de kinderen zitten in een kring, ze brengen hun kennis en ervaringen over routebeschrijvingen in, maar ook van een klassengesprek: het gesprek wordt sterk gestructureerd door inbreng van Jos die de kinderen vraagt een rollenspel te spelen en vervolgens met gerichte vragen het gesprek in de richting van 'herkenningspunten voor je publiek' stuurt.

Voorafgaand aan deze schrijfopdracht hebben de kinderen in de aardrijkskundeperiode ook plattegronden van de directe omgeving van de school getekend. De taalactiviteiten vertonen duidelijke samenhang met de lesinhouden bij andere vakken.

Fanny: "Goedemorgen meneer. mag ik u wat vragen?"

Elmar: "Ja."

Fanny: "Weet u misschien waar de Stadionweg is?"

Elmar: "Eh, ja. Dan moet u daar de deur door (hij wijst naar de deur van het

klaslokaal, er wordt gelachen). En dan die kant op (hij wijst met zijn vinger een richting aan) en dan daar de deur door en dan moet je de trap af en dan moet je helemaal naar beneden en dan kom je bij een hele grote deur en daar moet je uit en dan kom je bij het Hygieaplein en dan moet je de straat op en dan, ehm (hij denkt even na). Ja, dan moet je een stukje (hij wijst weer met zijn vinger een route aan), dan zie je daar een stukje straat en dan moet je zo (wijst weer een kant uit) en dan moet je die kant op (wijst weer). Dan kom je bij een heel groot Citroëngebouw."

Fanny: "We zijn er al lang volgens mij."

Elmar: "En dat is dan de Stadionweg."

Fanny: "Al eerder was de Stadionweg, hoor."

Meneer Jos: "En stel je nu eens voor dat je een mevrouw bent en je hebt de weg gevraagd, hè, aan hem. (Fanny stemt daarmee in). En stel je voor dat je nog nooit in deze stad geweest bent. Wat doe je dan nu op dit moment? (Het blijft even stil, ze denkt na. De rest van de kinderen denkt mee en opeens roept één van hen: "Dank je wel").

Jos: "Ja, maak het toneelstuk maar af."

(...)

Meneer Jos: "Als je nou die mevrouw was, wist je dan de weg nu?"

Fanny: "Niet echt (moet lachen)."

Jos: "Ga maar zitten. Ik dank jullie wel, want jullie zijn in het diepe gesprongen en dat hebben jullie goed gedaan. Nu heb ik een vraag aan alle kinderen in de klas. Wie weet er nog iets wat Elmar zei? Iets wat hij zei over de wegwijzing."

(Hij kijkt de kring rond, kinderen steken hun vingers op. Er worden verschillende stukjes tekst teruggehaald. De trap wordt genoemd; het stukje zo en zo wordt met dezelfde armgebaren weergegeven. Tenslotte noemt Anna waar Jos al op hoopte).

Anna: "Nou als je beneden bent dan kom je bij een hele grote deur en daar moet je doorheen."

Jos: "Goed. Onthoud hem. Ja."

Lannee: "Ik weet nog dat hij zei: De grote deur en Hygieaplein."

Jos: "Wat waren nou aanwijzingen waarvan je denkt: "Oh, maar die kan ik makkelijk onthouden?" (een stilte volgt)

Davey: "Hier de deur uit, omdat je die nu voor je ziet."

Jos: "Heel goed. Merel."

Merel: "Als je de trap afgaat dan kom je een grote deur tegen en dan ben je, als je die door gaat, dan ben je bij het Hygieaplein."

Jos: "Waarom kan je die makkelijk onthouden?"

Job: "Omdat je het voor je kunt zien. Je loopt hier elke dag zo, dus je kunt het voor je zien."

Jos: "Heel goed. Elmar?"

Elmar: "Omdat het groot is en dan is dat makkelijk te herkennen."

Jos: "Dat is makkelijk te herkennen."

(De kinderen mogen even oefenen. Een kringronde lang noemt iedereen een herkenningspunt op. In die ronde vallen ook enkele straatnamen).

Meneer Jos: "Nou vraag ik jullie precies hetzelfde te doen, maar dan voor iemand die de weg niet kent. Dus dan kan je niet zeggen: 'Hygieaplein'. Maar je moet net doen alsof iemand hier voor het eerst is en je wilt iets vertellen over hoe je de school inkomt en je zegt dan iets waardoor iemand die hier nog nooit geweest is het meteen kan herkennen. (Hij gaat het rondje langs)

Jos: "Heb jij ook een herkenningspunt dat je zou kunnen vertellen?"

(De kinderen noemen allerlei herkenningspunten)

De kinderen krijgen de opdracht een routebeschrijving voor een onbekende te schrijven. Ze kunnen kiezen of ze de routebeschrijving bij de slager laten beginnen, of bij de bushalte. Meneer Jos schrijft twee aandachtspunten op het bord:

- Heb ik herkenningspunten opgeschreven?
- Snapt een onbekende wat ik bedoel?

Tekstbespreking

In het volgende voorbeeld verkent meneer Jos met de kinderen een kenmerk (het taalgebruik) van een informatieve tekstsoort: de routebeschrijving. Hiermee zijn ze waarschijnlijk minder vertrouwd dan met sprookjes en verhalen.

De kinderen hebben inmiddels hun routebeschrijvingen gemaakt. Vandaag gaan ze die bespreken. Maar eerst wil meneer Jos de kinderen leren dat er verschillende tekstsoorten zijn en dat iedere tekstsoort eigen kenmerken heeft. Zo kan hij de rest van de week ook bij het leesonderwijs aandacht besteden aan het verschil tussen verhalend en beschrijvend taalgebruik. Hij realiseert zich terwijl hij bezig is, dat ze het niet alleen over tekststructuren hebben, maar dat ze ook taal aan het beschouwen zijn.

Meneer Jos: "Toen jullie gisteren gingen schrijven, toen wisten jullie wel waarover je ging schrijven."

Kinderen: "Ja" (door elkaar).

Jos: "Wacht even, we moeten niet tegelijk praten, want dan verstaan we elkaar niet."

Job: "Als je dingen moet bedenken voor een verhaal, dat is heel anders. Het is een groot verschil als je een verhaal gaat verzinnen of als je een routebeschrijving gaat schrijven. Als je een verhaal gaat verzinnen, nou, hoe zeg je dat nou, dan moet je het (de inhoud) bedenken en als je een routebeschrijving maakt, dan weet je eigenlijk wat je wilt schrijven. Je moet alleen even bedenken hoe je het opschrijft."

Davey: "Ja, bij een verhaal moet je ook nog bedenken wat er gebeurt en zo."

Jos: "Als je een routebeschrijving maakt, gebruik je andere taal. Dat hebben jullie net zelf uitgevonden. Kun je nu iets zeggen over wat voor taal je gebruikt?"

Mira: "En-dantaal."

Jos: "En-dantaal, ja." (schrijft dit op het bord)

Fanny: "En ehm, ja, ehm, ja, eigenlijk allemaal dezelfde woorden zeg maar. Allemaal woorden die komen steeds terug. Meestal is dat en dan en dan en dan."

Jos: "Dezelfde woorden. Wie weet er nog iets? Job?"

Job: "Puntsgewijs."

Jos: "Puntsgewijs. Dat is die manier van schrijven, hè. Dat je eerst het ene en dan het andere schrijft."

Elmar: "Ik weet hoe het komt dat je soms steeds en dan schrijft."

Jos: "Ja, zeg het maar."

Elmar: "Omdat je, als je iets doet, steeds weer op iets anders komt en dan schrijf je dat op."

Jos: "Ja. En als je nou een routebeschrijving loopt, dan kom je ook steeds van het een naar iets anders, dus dat komt samen."

Daniel: "Ik heb maar één keer en dan, maar ik heb ook: en dan moet je..."

Anna: "Ja, ik ook."

Jos: "Ja. Nou, dan kan ik ook nog zeggen en-dan-moet-jetaal, maar daarmee bedoelen jullie hetzelfde."

Isa: "Nee dat moet, maar en dan hoeft je niet per se te doen."

Jos: "Nee, dan mag je, dan kan je ook nog en-dan-mag-jetaal zeggen en-dan-zou-je-kunnentaal en als-u-heel-erg-graag-zou-willen-dan-zou-u-kunnentaal, maar dat is allemaal hetzelfde. Deze taal is geen verhalende taal, waarmee je mooie verhalen schrijft, maar dit is beschrijvende taal."

Bron:

Hoogeveen, M., Seelen, M. en Wijnbergh, A. (2002). Taal in beeld. Enschede: SLO.

Groep 7 en 8 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen ervaren en kennen de verschillende functies die schrijven kan hebben: expressief, communicatief en conceptualiserend.
- Ze schrijven allerlei soorten teksten (zie Inhoud). Ze weten dat je verschillende redenen (doelen) kunt hebben om te schrijven:
 - voor je plezier of om anderen van te kunnen laten genieten;
 - om iemand te informeren;
 - om aan te geven hoe je iets moet doen of maken;
 - om anderen te laten weten wat je ergens van vindt en/of om iemand te overtuigen.
- Tijdens de planfase denken de kinderen na over het doel, het publiek en de functie van de tekst. Ze bepalen welke tekstsoort daar bij past en denken na over de tekstkenmerken.
- Ze oriënteren zich op het schrijffonderwerp door:
 - met anderen te praten (vertelrondes, kringgesprek, interview, brainstormen, associëren);
 - te kijken (voorwerpen, platen, foto's, tv-programma);
 - te tekenen;
 - te luisteren;
 - te lezen;
 - te schrijven (woordslang, woordveld, lijstjes);
 - een klassikaal leergesprek.
- Ze maken een opzet voor de inhoud van de tekst.
- Tijdens de formuleerfase formuleren de kinderen hun gedachten (woordkeuze, zinsbouw, alinea's) en passen ze geleerde spelling- en interpunctieregels toe.
- Ze hebben een schrijfmaatje waarmee zij hun tekst tussendoor kunnen bespreken en waaraan zij hun teksten kunnen voorleggen. Met behulp van de opmerkingen van anderen stellen ze hun tekst bij.
- Ze besteden steeds meer aandacht aan de planning van een schrijftaak.
- Tijdens de revisiefase bespreken de kinderen met elkaar en met de leraar eerste versies van hun teksten. Daarbij staat de inhoud van de tekst cen-

Wat doet de leraar?

- De leraar zorgt voor een stimulerende schrijffomgeving met een rijk en gevarieerd aanbod aan materialen:
 - veel voorbeelden van geschreven taal, zowel in het Nederlands als in het Fries;
 - de eigen teksten van kinderen krijgen een plekje in de klas;
 - diverse schrijfmateriaal;
 - computer.
- Zij vertoont voorbeeldgedrag door zelf ook verhalen en teksten in het Fries te schrijven.
- Zij laat ook zien dat zij zaken die bij schrijven in het Nederlands aan de orde zijn geweest toepast bij het schrijven in het Fries.
- Zij geeft kinderen veel gelegenheid tot schrijven in het Fries, tijdens Fries als vak en ook bij andere vakken als Fries dan de voertaal is. Naast georganiseerde schrijfoopdrachten, krijgen kinderen ook de ruimte voor vrij schrijven, dat wil zeggen schrijven in spontane en weinig gestuurde situaties. Kinderen schrijven bijvoorbeeld e-mails of brieven.
- De leraar creëert betekenisvolle schrijfaanleidingen of grijpt ze aan waarbij zij ervoor zorgt dat de leerlingen allerlei soorten teksten schrijven.
- Zij zorgt voor afwisseling in werkvormen: individueel schrijven, met zijn tweeën schrijven, in een groepje schrijven.
- Zij geeft instructie in schrijfstrategieën.
- Zij zorgt voor activiteiten waarin kinderen geprikkeld worden tot schrijven en ideeën opdoen voor hun schrijffonderwerp.
- Zij reikt modelteksten aan die tonen hoe verschillende soorten teksten eruit zien en wat de verschillen tussen deze teksten zijn qua structuur en opbouw.
- Zij maakt kinderen bewust van de kenmerken en functies van verschillende soorten teksten.
- Zij zorgt ervoor dat elk kind een schrijfmaatje heeft waarmee hij zijn tekst tussendoor kan bespreken.
- Zij schept ruimte voor tekstbesprekingen waarin de eerste versies van teksten besproken worden.

traal. Er zijn verschillende vormen voor tekstbesprekingen:

- kinderen bespreken in tweetallen een tekst;
- ze bespreken in groepjes een tekst;
- de leraar bespreekt een tekst met één kind;
- de kinderen bespreken klassikaal een tekst waarbij de leerkracht de bespreking leidt;
- kinderen bespreken klassikaal een tekst waarbij de schrijver van de tekst de bespreking leidt.
- De besprekingen kunnen gaan over de inhoud, de kenmerken van de tekst, het taalgebruik, doel- en publiekgerichtheid en het schrijfproces.
- Op basis van deze besprekingen stellen ze de tekst bij qua inhoud en qua vorm.
- Ze presenteren hun tekst eventueel aan klasgenoten of ze publiceren hun tekst (als ze dat willen).
- De kinderen stellen zichzelf vragen tijdens het schrijven en koppelen terug naar hun planning, zoals:
 - Is de tekst geschikt voor mijn lezerspubliek?
 - Sluit het aan bij mijn tekstdoel?
 - Past de tekststructuur bij de tekstsoort?
- De kinderen reflecteren op hun teksten en op het schrijfproces:
 - in kleine groepjes;
 - alleen met de leraar;
 - met de hele groep, waarbij bijvoorbeeld de auteur van de tekst op de 'schrijversstoel' plaats neemt om de vragen over zijn tekst te beantwoorden.

- De leraar stimuleert dat leerlingen een reflectieve houding ontwikkelen ten aanzien van hun eigen teksten. Zij maakt kinderen ervan bewust dat je je bepaalde vragen kunt stellen tijdens het schrijven die je helpen kritisch naar je eigen tekst te kijken.
- De leraar probeert de drempel om in het Fries te schrijven te verlagen door:
 - aandacht te besteden aan de mondelinge taalvaardigheid in het Fries;
 - samen met de kinderen te schrijven: kinderen bedenken de zinnen en de leraar schrijft ze op, bijvoorbeeld op het bord of op een groot vel papier terwijl de kinderen kijken. Zij schrijft zoveel mogelijk letterlijk op wat de kinderen aandragen. Fouten in de zinsconstructies verbetert zij onopvallend. Zij geeft hierbij ondersteunende suggesties.
- Bij het samen schrijven met de kinderen probeert zij die aspecten van het schrijven aan de orde te stellen die in deze groep relevant zijn en/of waar de kinderen moeite mee hebben (zie Inhoud en Wat doen de kinderen).

Groep 7 en 8 - Doorkijkje

In projekt oer bouwe en wurk

In de buurt van de school wordt een oud bedrijfsgebouw afgebroken. De grond op die plek is vervuild en die grond wordt afgevoerd. Er komt nieuwe grond op en een heimachine slaat lange palen in de bodem. Een groot bord bij de ingang van het terrein geeft aan dat er nieuwe huizen gebouwd worden. De kinderen komen op weg naar school langs dit terrein en ze blijven er regelmatig even staan om naar de activiteiten te kijken. Het onderwerp komt ook aan de orde in de groep. De leraar en de kinderen besluiten er een project van te maken.

(...)

De volgende schrijfactiviteiten kunnen in het kader van dit project plaatsvinden:

- de kinderen houden een draaiboek van de bouwactiviteiten bij;
- ze schrijven een brief aan de gemeente met de vraag om informatie over het bestemmingsplan;
- ze stellen vragen op voor een interview met de aannemer;
- ze werken het interview uit in een verslag;
- ze schrijven een artikel over het project voor de schoolkrant of de plaatselijke/regionale krant.

*Bron:
(2005). Taal didaktyk foar de basis-
skoallen yn Fryslân. Leeuwarden:
CEDIN.*

Schrijven over Sinterklaas

Op basisschool De Blaak is Sinterklaas het thema voor verschillende functionele en betekenisvolle schrijfactiviteiten in de groepen. Zo maken/schrijven de kleuters een tekening of 'brief' voor de Sint, waarin ze iets van hem willen weten. Deze 'brief' wordt gepost in een speciale brievenbus die in de school staat. De kinderen in groep 7 beantwoorden deze 'brieven'. Ze vinden dit heel leuk om te doen en pakken deze taak serieus aan. Ze proberen zo goed mogelijk rekening te houden met hun doelgroep. Juffrouw Diny heeft een adviserende rol.

In groep 8 schrijven de kinderen een Sinterklaasverhaal, dat ze gaan voorlezen aan een kleine groep kleuters. Het schrijven gebeurt volgens drie fasen: plannen, schrijven en reviseren. Voordat de kinderen beginnen met schrijven,

bedenken ze aan de hand van een verhaalschema de inhoud van het verhaal. De vragen in het verhaalschema bieden steun bij het plannen van de inhoud van het verhaal.

In de volgende fase schrijven de kinderen een eerste versie van het verhaal. Ze maken daarbij gebruik van de schrijfgeregels die juffrouw Diny met de groep heeft afgesproken. Deze schrijfgeregels hangen aan de muur, maar de kinderen hebben zelf ook een A4-tje waar de regels op staan.

(...)

Wanneer de oefenversies van de Sinterklaasverhalen klaar zijn, leggen de kinderen deze voor aan hun schrijfmaatje. Het schrijfmaatje geeft tips (adviezen) en tops (complimenten) over de opbouw, inhoud en de stijl van het verhaal.

Voorbeelden van tips zijn:

- Er worden teveel dezelfde woorden gebruikt;
- 'Kade' is een te moeilijk woord voor kleuters;
- Ik vind het vreemd dat een duikpiet de rommel in het meertje opruimt en toevallig ook de sleutel tegenkomt.

Voorbeelden van tops zijn:

- Het verhaal heeft een mooi einde;
- Er gebeurt veel in het verhaal, spannend dat de sleutel van de pakjeskluis weg is;
- Het verhaal heeft een goede inleiding, kern, slot.

Het werken met tips en tops is een routine geworden in deze groep, waardoor kinderen leren om elkaars verhalen kritisch te beoordelen. Zij geven de tips en tops de ene keer mondeling en de andere keer schriftelijk. Afspraak is: nooit een tip zonder een top.

Nadat het verhaal is gereviseerd, lezen de kinderen hun verhaal voor aan een groepje van zes kleuters.

Bron:

Aarnoutse, C. en Verhoeven, L. (red.) (2003). Tussendoelen gevorderde geletterdheid. Nijmegen: Expertise-centrum Nederlands.

KERNDOEL 22

De leerlingen verwerven een woordenschat van frequent gebruikte Friese woorden en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden.

Toelichting en verantwoording

Bij dit kerndoel gaat het erom dat leerlingen:

- een ruime receptieve en productieve woordkennis verwerven;
- strategieën verwerven om de betekenis van woorden af te leiden uit de context;
- strategieën verwerven om de betekenis van woorden te onthouden;
- reflecteren op hun eigen woordenschatontwikkeling.

Inhoud

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
I N H O U D - woordenschat			
• beheersen van een basiswoordenschat • conceptuele netwerken ervaringsgericht uitbreiden • nieuwe woordbetekenissen (uit verhalen) afleiden met behulp van de strategie: gebruik maken van contextinformatie en/of illustraties uit het boek • woorden actief leren gebruiken • onderscheid tussen vorm- en betekenisaspecten van woorden • reflectie op woordbetekenissen	als groep 1/2 + • eigen woordenschat opbouwen • doelgericht in en buiten de klas nieuwe woorden afleiden • betekenisrelaties die woorden kunnen hebben, zoals onderschikking, bovenschikking, tegenstelling, synoniem • uitbreiden van conceptuele netwerken, zodat diepe woordbetekenissen ontstaan • interpreteren van eenvoudig figuurlijk taalgebruik • strategieën toepassen voor het afleiden van de betekenis van woorden uit de tekst: - gebruik maken van contextinformatie en/of illustraties uit het boek - gebruik maken van woordvorm: van eenvoudige samengestelde woorden (bv. <i>stoomboot</i>) aangeven uit welke woorden ze bestaan • strategieën toepassen voor het onthouden van nieuwe woorden: - het woord herhalen en opschrijven - het woord ophalen uit het geheugen - het woord produceren	als groep 3/4 + • signaleren van onbekende woorden • strategieën toepassen voor het afleiden van de betekenis van woorden uit de tekst: - gebruik maken van contextinformatie en/of illustraties - analyseren van woorddelen met het oog op de betekenis, zoals bij: samengestelde woorden (bv. foardoar, lânbou), voorvoegsels (anti-, super-, pre-), morfo-syntactische verbuigingen (enkelvoud/meervoud, mannelijk/vrouwelijk), woordsoortverandering (-leas, -ing, -sel, -ber) en verkleinwoorden - gebruik maken van een bron in de eerste of tweede taal: een woordenboek gebruiken, hulp vragen aan een klasgenoot of aan de leraar - letten op overeenkomsten tussen de eerste en tweede taal • weten dat woorden onderschikkende en bovenschikkende betekenisrelaties kunnen hebben • weten dat woordparen betekenisrelaties kunnen hebben, zoals tegenstelling en synoniem • woorden opzoeken in naslagwerken (woordenboek) • hanteren van verschillende middelen om de betekenis van woorden te definiëren: het aangeven van verwante begrippen (synoniemen), ondergeschikte en bovengeschiedte begrippen, een associatie-	als groep 5/6 + • zelfstandig uitbreiden van woordenschat • zelf betekenisrelaties tussen woorden leggen • zelfstandig nieuwe woordbetekenissen afleiden en onthouden • woorden buiten de context definiëren • toepassen van figuratief taalgebruik • positieve houding ten aanzien van het leren van woorden

groep 1 en 2	groep 3 en 4	groep 5 en 6	groep 7 en 8
		netwerk van begrippen, het aanduiden van letterlijke en figuurlijke betekenis, toelichten van de betekenis in de eigen context, uitbeelden (bijv. met gebaren, drama of mimiek) van de betekenis • onderscheiden van woordsoorten • figuurlijk taalgebruik interpreteren • de principes van verbuiging en vervoe- ging van woorden	
	I N H O U D - uitbreiding woordenschat		
	• de woordenschat van de kinderen breidt zich uit (kwantiteit) en de woordkennis wordt dieper (kwaliteit), ook van woorden die ze al eerder verworven hadden. Kinderen leren steeds meer betekenisaspecten van een woord kennen, kennen betekenisverschillen van woorden die op elkaar lijken, begrijpen én gebruiken woorden in nieuwe situaties	als groep 3/4	als groep 5/6 + • het accent verschuift naar het leren leren van woorden

Groep 1 en 2 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen helpen mee met de inrichting van de leeromgeving; ze nemen bijvoorbeeld materialen mee voor de thematafel.
- Ze maken bij een thema een gezamenlijke (tweetalige) woordmuur.
- Ze doen actief mee aan een voorleesactiviteit en leren daarbij nieuwe woorden.
- Ze verkennen de wereld door te observeren en te experimenteren. Ze bespreken hun ontdekkingen en leren er zodoende woorden bij.
- De kinderen doen oefeningen met nieuwe woorden, bijvoorbeeld het groeperen van woorden in een beeldwoordenweb.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden in betekenisvolle taalactiviteiten, bijvoorbeeld bij het naspelen van het voorgelezen verhaal aan de verteltafel of bij het ordenen van de voorwerpen op de thematafel, waarbij ze toelichten wat bij elkaar hoort en waarom.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden in woordenspelletjes, zoals het maken en spelen van een memoryspel of het uitbeelden en raden van woorden.
- Ze bespreken onder begeleiding van de leerkracht met elkaar wat een woord in de gegeven context zou kunnen betekenen.
- Ze wisselen van gedachten over woorden: over zelfverzonnen woorden, 'mooie' en 'lelijke' woorden.

Wat doet de leraar?

- De leraar creëert, samen met de kinderen, een rijke leeromgeving waarin nieuwe woorden gevisualiseerd worden en herhaaldelijk onder de aandacht van de kinderen gebracht worden:
 - gevarieerd aanbod van boeken, passend bij het thema;
 - materialen in hoeken waarmee kinderen concrete ervaringen op kunnen doen rond het thema en de woorden;
 - thematafel met concrete materialen;
 - woordmuur met woorden, illustraties en teksten van de kinderen.
- Zij ordent met de kinderen de woorden op de woordmuur (categoriseren).
- Zij selecteert doelwoorden waarvan de betekenis voor kinderen relevant is (zij hanteert daarbij de criteria nut, frequentie en pregnante context).
- De leraar leert de woorden en hun betekenissen volgens de viertakt: voorbereken, semantiseren (uitleg van betekenis), consolideren (inoefenen), controleren.
- Voorbereken:
De leraar creëert een context voor de aan te leren woorden. Zij biedt nieuwe woorden aan in clusters: de woorden hebben met elkaar te maken.
- Zij biedt nieuwe woorden aan in betekenisvolle contexten, zoals:
 - voorleesactiviteiten, waarbij zij eenzelfde verhaal herhaald interactief voorleest en gerichte introductie- en verwerkingsactiviteiten met de kinderen uitvoert die bijdragen aan de receptieve en productieve beheersing van nieuwe woorden;
 - ontdekactiviteiten, waarbij zij met een kleine groep een stukje van de wereld verkent en ontdekkingen bespreekt.
- Zij ondersteunt de kinderen bij het structureren en verwoorden van de ontdekkingen die ze doen; zij fungeert daarbij als model en verwoordt wat zij ziet en denkt, vraagt zichzelf hardop dingen af en nodigt de kinderen uit om dat ook te doen; bij het verwoorden van de ontdekkingen gebruikt zij nieuwe woorden en zorgt ervoor dat de betekenis van de woorden duidelijk is.
- Semantiseren:
De leraar semantiseert nieuwe woorden met behulp van de drie 'uitjes': uit-

beelden (gebaren, aanwijzen, voordoen, uitspelen, laten ervaren), uitleggen (vertellen, verduidelijken), uitbreiden (koppelen aan andere woorden die betekenisverbindingen hebben met het woord). Zij maakt woordbetekenissen zichtbaar met behulp van een concreet plaatje, voorwerp of een situatie, én verwoordt ze én legt relaties met andere uitbreidingswoorden. Zij noemt de woorden vaak.

- Consolideren:
Ten behoeve van de consolidatie organiseert de leraar activiteiten waarbij de kinderen gericht met de nieuwe woorden en hun betekenis oefenen, bv. een nieuw woord in een zin gebruiken of woorden groeperen in een woordenweb, woordenspelletjes waarin kinderen de aangeboden nieuwe woorden onthouden (receptieve beheersing) en leren gebruiken (productieve beheersing), naspelen van het verhaal aan de verteltafel of het voeren van een gesprek n.a.v. een interessant experiment. Zij zorgt er bij de consolidatieactiviteiten voor dat zij nieuwe woorden in verschillende contexten laat terugkomen, zodat kinderen er veel en gevarieerd mee kunnen oefenen.
- Zij praat met de kinderen, individueel of in een kleine groep, over woorden en onderhandelt met de kinderen over de betekenis van woorden.
- Zij laat de kinderen reflecteren op de woordenschatactiviteiten en op woorden.
- Controleren:
Om te controleren of de kinderen woorden en hun betekenis na verloop van tijd ook inderdaad kennen voert de leraar tussentijdse observaties uit en geeft zij controleopdrachten, en noteert zij of kinderen de doelwoorden receptief dan wel productief beheersen. Op basis hiervan biedt zij nieuwe activiteiten aan.
- Zij evalueert het woordleerproces tussentijds en aan het eind van een thema en plant zo nodig extra woordenschatactiviteiten.
- Bij de woordenschatactiviteiten maakt de leraar onderscheid tussen kinderen die het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in het Fries (deze kinderen kennen dus wel het concept, maar niet het label) en kinderen voor wie het woord in beide talen nieuw is (zij beschikken nog niet over een concept).
- Als kinderen het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in het Fries, kan de fase van semantiseren en consolideren korter duren; het woord hoeft immers niet meer geconceptualiseerd te worden.

Groep 3 en 4 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen helpen mee met de inrichting van de leeromgeving; ze nemen bijvoorbeeld materialen mee voor de thematafel.
- Ze maken bij een thema een gezamenlijke (tweetalige) woordmuur.
- Ze doen actief mee aan een voorleesactiviteit en leren daarbij nieuwe woorden.
- Ze verkennen de wereld door te observeren en te experimenteren. Ze bespreken hun ontdekkingen en leren er zodoende woorden bij.
- Ze doen oefeningen met nieuwe woorden, bijvoorbeeld het groeperen van woorden in een beeldwoordenweb.
- De kinderen gebruiken de nieuwe woorden in betekenisvolle taalactiviteiten, bijvoorbeeld bij het naspelen van het voorgelezen verhaal aan de verteltafel of bij het ordenen van de voorwerpen op de thematafel, waarbij ze toelichten wat bij elkaar hoort en waarom.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden in woordenspelletjes, zoals het maken en spelen van een memoryspel of het uitbeelden en raden van woorden.
- Ze bespreken onder begeleiding van de leerkracht met elkaar wat een woord in de gegeven context zou kunnen betekenen.
- Ze wisselen van gedachten over woorden: over zelfverzonnen woorden, 'mooie' en 'lelijke' woorden.
- De kinderen maken woordenschema's die relaties tussen woorden visueel weergeven, zoals een woordenweb of een kenmerkenmatrix. Hiermee worden de betekenisrelaties tussen woorden duidelijk.
- Ze ontwikkelen samen een (tweetalig) klassenwoordenboek en/of maken een persoonlijk woordenboek.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden ook in schriftelijke woordenspelletjes. Ze maken bijvoorbeeld woordkaartjes en spelen ermee (op een woordkaartje staat op de ene kant een woord en op de andere kant een definitie of plaatje). Bij het spelen met woordkaartjes kun je werken aan de receptieve verwerving (betekenis bij een woord geven) en aan de productieve verwerving (woord bij betekenis geven).
- Ze passen tijdens het lezen, onder begeleiding, strategieën toe voor het afleiden van woordbetekenissen:

Wat doet de leraar?

- De leraar creëert, samen met de kinderen, een rijke leeromgeving waarin nieuwe woorden gevisualiseerd worden en herhaaldelijk onder de aandacht van de kinderen gebracht worden:
 - gevarieerd aanbod van boeken, passend bij het thema;
 - materialen in hoeken waarmee kinderen concrete ervaringen op kunnen doen rond het thema en de woorden;
 - thematafel met concrete materialen;
 - woordmuur met woorden, illustraties en teksten van de kinderen;
 - woordenboeken (zowel Nederlands als Fries);
 - klassenwoordenboek (tweetalig of in twee talen) met eigen woorden van de kinderen.
- Zij ordent met de kinderen de woorden op de woordmuur (categoriseren).
- Zij selecteert doelwoorden waarvan de betekenis voor kinderen relevant is (zij hanteert daarbij de criteria nut, frequentie en pregnante context).
- Zij leert de woorden en hun betekenissen volgens de viertakt: voorbewerken, semantiseren (uitleg van betekenis), consolideren (inoefenen), controleren.
- Voorbewerken:
De leraar creëert een context voor de aan te leren woorden. Zij biedt nieuwe woorden aan in clusters: de woorden hebben met elkaar te maken.
- Zij biedt nieuwe woorden aan in betekenisvolle contexten, zoals:
 - voorleesactiviteiten, waarbij zij eenzelfde verhaal herhaald interactief voorleest en gerichte introductie- en verwerkingsactiviteiten met de kinderen uitvoert die bijdragen aan de receptieve en productieve beheersing van nieuwe woorden;
 - ontdekactiviteiten, waarbij zij met een kleine groep een stukje van de wereld verkent en ontdekkingen bespreekt.
- Zij ondersteunt de kinderen bij het structureren en verwoorden van de ontdekkingen die ze doen; zij fungeert daarbij als model en verwoordt wat zij ziet en denkt, vraagt zichzelf hardop dingen af en nodigt de kinderen uit om dat ook te doen; bij het verwoorden van de ontdekkingen gebruikt zij nieuwe woorden en zorgt ervoor dat de betekenis van de woorden duidelijk is.

- gebruik maken van contextinformatie en/of illustraties uit het boek;
- gebruik maken van woordvorm: van eenvoudige samengestelde woorden aangeven uit welke woorden ze bestaan.

- Semantiseren:
De leraar semantiseert nieuwe woorden met behulp van de drie 'uitjes': uitbeelden (gebaren, aanwijzen, voordoen, uitspelen, laten ervaren), uitleggen (vertellen, verduidelijken), uitbreiden (koppelen aan andere woorden die betekenisverbindingen hebben met het woord). Zij maakt woordbetekenissen zichtbaar met behulp van een concreet plaatje, voorwerp of een situatie, én verwoordt ze én legt relaties met andere uitbreidingswoorden. Zij noemt de woorden vaak.
- Consolideren:
Ten behoeve van de consolidatie organiseert de leraar activiteiten waarbij de kinderen gericht met de nieuwe woorden en hun betekenis oefenen, bv. een nieuw woord in een zin gebruiken of woorden groeperen in een woordenweb, woordenspelletjes waarin kinderen de aangeboden nieuwe woorden onthouden (receptieve beheersing) en leren gebruiken (productieve beheersing), naspelen van het verhaal aan de vertelafel of het voeren van een gesprek n.a.v. een interessant experiment. Zij zorgt er bij de consolidatieactiviteiten voor dat zij nieuwe woorden in verschillende contexten laat terugkomen, zodat kinderen er veel en gevarieerd mee kunnen oefenen.
- Zij praat met de kinderen, individueel of in een kleine groep, over woorden en onderhandelt met de kinderen over de betekenis van woorden.
- Zij laat de kinderen reflecteren op de woordenschatactiviteiten en op woorden.
- Controleren:
Om te controleren of de kinderen woorden en hun betekenis na verloop van tijd ook inderdaad kennen voert de leraar tussentijdse observaties uit en geeft zij controleopdrachten, en noteert zij of kinderen de doelwoorden receptief dan wel productief beheersen. Op basis hiervan biedt zij nieuwe activiteiten aan.
- Zij evalueert het woordleerproces tussentijds en aan het eind van een thema en plant zo nodig extra woordenschatactiviteiten.
- Bij de woordenschatactiviteiten maakt zij onderscheid tussen kinderen die het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in het Fries (deze kinderen kennen dus wel het concept, maar niet het label) en kinderen voor wie het woord in beide talen nieuw is (zij beschikken nog niet over een concept).
- Als kinderen het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in het Fries, kan de fase van semantiseren en consolideren korter duren; het woord hoeft immers niet meer geconceptualiseerd te worden.

- De leraar zorgt voor mondelinge én schriftelijke woordenspelletjes (het aanbod is mede afhankelijk van de schriftelijke beheersing van het Fries), waarin kinderen de aangeboden nieuwe woorden onthouden (receptieve beheersing) en leren gebruiken (productieve beheersing), bv. het naspelen van het verhaal aan de verteltafel of een schrijfactiviteit n.a.v. het verhaal.
- Zij geeft instructie in strategieën voor het afleiden en onthouden van woordbetekenissen.
- Zij begeleidt kinderen bij het inzetten van de strategieën.
- Zij heeft aandacht voor woordenschatontwikkeling tijdens Fries als vak, maar met name ook op de momenten waarop Fries als voertaal wordt gebruikt.

Groep 3 en 4 - Doorkijkje

Max en de toverstenen voorbereiden

Vera, juffrouw van groep 3, heeft het prentenboek 'Max en de toverstenen' van Marcus Pfister (1997) uitgekozen om te gaan voorlezen. Het boek is bijzonder door zijn onverwachte plot; de kinderen kunnen kiezen tussen een goede of een slechte afloop. Vera leest het boek een aantal keren door, markeert de kernwoorden met potlood in het boek, noteert kernwoorden en nieuwe woorden op het voorbereidingsformulier, maakt woordkaartjes en denkt na over introductie- en verwerkingsactiviteiten.

Vera onderscheidt de volgende hoogfrequente kernwoorden: muis (dier), eiland, hol, winter, steen (muur). Bij een goede afloop ook: mooi, gelukkig. Bij een slechte afloop ook: mooiere. Als minder-frequente kernwoorden en kernwoordcombinaties kiest ze: rotseiland, (de winter) is in aantocht, flonkerend, toversteen, bescherming, omwikkelen en afloop. Bij een goede afloop ook: beiten, rotssplinter, zich in het zweet werken, rotsspleet en triest. Bij een slechte afloop ook: allermooist, rotswand, uithollen, hebzucht, ramp, puinhoop en overleven.

Vera heeft 24 kinderen in de klas, die ze verdeelt in vier groepjes van vijf en één groepje van vier kinderen. Ze is ongeveer twee weken met het boek bezig. In die tijd introduceert ze het thema en boek klassikaal, leest ze het verhaal in kleine groepjes interactief voor met voor- en nagesprek, zorgt ze voor een herhaalde klassikale aanbieding van het verhaal en voert ze in kleine groepjes verwerkingsactiviteiten uit. Als Vera met een kleine groep werkt, voert de rest van de groep zelfstandig verwerkingsactiviteiten of andere activiteiten uit.

*Bron:
Kienstra, M. (2003). Woordenschat-
ontwikkeling. Nijmegen: Expertisecen-
trum Nederlands.*

Groep 5 en 6 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen helpen mee met de inrichting van de leeromgeving; ze nemen bijvoorbeeld materialen mee voor de thematafel.
- Ze maken bij een thema een gezamenlijke (tweetalige) woordmuur.
- Ze doen actief mee aan een (voor)leesactiviteit en leren daarbij nieuwe woorden.
- Ze verkennen de wereld door te observeren en te experimenteren. Ze bespreken hun ontdekkingen en leren er zodoende woorden bij.
- Ze doen oefeningen met nieuwe woorden, bijvoorbeeld het groeperen van woorden in een beeldwoordenweb.
- De kinderen gebruiken de nieuwe woorden in betekenisvolle taalactiviteiten, bijvoorbeeld bij het naspelen van het voorgelezen verhaal, het bespreken ervan, het toelichten van de voorwerpen op de thematafel.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden in woordenspelletjes, zoals het maken en spelen van een memoryspel of het uitbeelden en raden van woorden.
- Ze bespreken onder begeleiding van de leerkracht met elkaar wat een woord in de gegeven context zou kunnen betekenen.
- Ze wisselen van gedachten over woorden: over zelfverzonnen woorden, 'mooie' en 'lelijke' woorden.
- De kinderen maken woordenschema's die relaties tussen woorden visueel weergeven, zoals een woordenweb of een kenmerkenmatrix. Hiermee worden de betekenisrelaties tussen woorden duidelijk.
- Ze ontwikkelen samen een (tweetalig) klassenwoordenboek en/of maken een persoonlijk woordenboek.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden ook in schriftelijke woordenspelletjes. Ze maken bijvoorbeeld woordkaartjes en spelen ermee (op een woordkaartje staat op de ene kant een woord en op de andere kant een definitie of plaatje). Bij het spelen met woordkaartjes kun je werken aan de receptieve verwerving (betekenis bij een woord geven) en aan de productieve verwerving (woord bij betekenis geven).
- Ze passen tijdens het lezen, onder begeleiding, strategieën toe voor het afleiden van woordbetekenissen:
 - gebruik maken van contextinformatie en/of illustraties uit het boek;

Wat doet de leraar?

- De leraar creëert, samen met de kinderen, een rijke leeromgeving, waarin nieuwe woorden gevisualiseerd worden en herhaaldelijk onder de aandacht van de kinderen gebracht worden:
 - gevarieerd aanbod van boeken, passend bij het thema;
 - materialen in hoeken waarmee kinderen concrete ervaringen op kunnen doen rond het thema en de woorden;
 - thematafel met concrete materialen;
 - woordmuur met woorden, illustraties en teksten van de kinderen;
 - woordenboeken (zowel Nederlands als Fries);
 - klassenwoordenboek (tweetalig of in twee talen) met eigen woorden van de kinderen.
- Zij ordent met de kinderen de woorden op de woordmuur (categoriseren).
- Zij selecteert doelwoorden waarvan de betekenis voor kinderen relevant is (zij hanteert daarbij de criteria nut, frequentie en pregnante context).
- Zij leert de woorden en hun betekenissen volgens de viertakt: voorbewerken, semantiseren (uitleg van betekenis), consolideren (inoefenen), controleren.
- Voorbewerken:
De leraar creëert een context voor de aan te leren woorden. Zij biedt nieuwe woorden aan in clusters: de woorden hebben met elkaar te maken.
- Zij biedt nieuwe woorden aan in betekenisvolle contexten, zoals:
 - voorleesactiviteiten, waarbij zij eenzelfde verhaal herhaald interactief voorleest en gerichte introductie- en verwerkingsactiviteiten met de kinderen uitvoert die bijdragen aan de receptieve en productieve beheersing van nieuwe woorden;
 - ontdekactiviteiten, waarbij zij met een kleine groep een stukje van de wereld verkent en ontdekkingen bespreekt.
- Zij ondersteunt de kinderen bij het structureren en verwoorden van de ontdekkingen die ze doen; zij fungeert daarbij als model en verwoordt wat zij ziet en denkt, vraagt zichzelf hardop dingen af en nodigt de kinderen uit om dat ook te doen; bij het verwoorden van de ontdekkingen gebruikt zij nieuwe woorden en zorgt ervoor dat de betekenis van de woorden duidelijk is.

- gebruik maken van woordvorm: van eenvoudige samengestelde woorden aangeven uit welke woorden ze bestaan.

- De kinderen verwerven ook nieuwe woorden tijdens de zaakvakken door het doen van experimenten en het lezen van en praten over teksten.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden in andere situaties.
- Ze bespreken met de leraar en met elkaar wat een woord in de gegeven context zou kunnen betekenen.
- Ze maken zelf nieuwe woorden, bijvoorbeeld een zelfstandig naamwoord door een achtervoegsel achter de stam van een werkwoord te zetten.
- Ze passen zelfstandig strategieën toe voor het afleiden en onthouden van de betekenis van nieuwe woorden tijdens het lezen en luisteren:
 - gebruik maken van contextinformatie;
 - het analyseren van woorddelen, zoals bij: samengestelde woorden, voorvoegsels (anti-, super-, pre-), verbuigingen (enkelvoud/meervoud, mannelijk/vrouwelijk), woordsoortverandering
 - (-leas, -ing, -sel, -ber), verkleinwoorden;
 - een woordenboek gebruiken, hulp vragen aan een klasgenoot of aan de leraar.

- Semantiseren:

De leraar semantiseert nieuwe woorden met behulp van de drie 'uitjes': uitbeelden (gebaren, aanwijzen, voordoen, uitspelen, laten ervaren), uitleggen (vertellen, verduidelijken), uitbreiden (koppelen aan andere woorden die betekenisverbindingen hebben met het woord). Zij maakt woordbetekenissen zichtbaar met behulp van een concreet plaatje, voorwerp of een situatie, én verwoordt ze én legt betekenis met andere uitbreidingswoorden. Zij noemt de woorden vaak.

- Consolideren:

Ten behoeve van de consolidatie organiseert de leraar activiteiten waarbij de kinderen gericht met de nieuwe woorden en hun betekenis oefenen, bv. een nieuw woord in een zin gebruiken of woorden groeperen in een woordenweb, woordenspelletjes waarin kinderen de aangeboden nieuwe woorden onthouden (receptieve beheersing) en leren gebruiken (productieve beheersing), naspelen van het verhaal aan de vertelafel of het voeren van een gesprek n.a.v. een interessant experiment. Zij zorgt er bij de consolidatieactiviteiten voor dat zij nieuwe woorden in verschillende contexten laat terugkomen, zodat kinderen er veel en gevarieerd mee kunnen oefenen.

- Zij praat met de kinderen, individueel of in een kleine groep, over woorden en onderhandelt met de kinderen over de betekenis van woorden.
- Zij laat de kinderen reflecteren op de woordenschatactiviteiten en op woorden.

- Controleren:

Om te controleren of de kinderen woorden en hun betekenis na verloop van tijd ook inderdaad kennen voert de leraar tussentijdse observaties uit en geeft zij controleopdrachten, en noteert zij of kinderen de doelwoorden receptief dan wel productief beheersen. Op basis hiervan biedt zij nieuwe activiteiten aan.

- Zij evalueert het woordleerproces tussentijds en aan het eind van een thema en plant zo nodig extra woordenschatactiviteiten.
- Bij de woordenschatactiviteiten maakt de leraar onderscheid tussen kinderen die het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in het Fries (deze kinderen kennen dus wel het concept, maar niet het label) en kinderen voor wie het woord in beide talen nieuw is (zij beschikken nog niet over een concept).
- Als kinderen het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in het Fries, kan de fase van semantiseren en consolideren korter duren; het woord hoeft immers niet meer geconceptualiseerd te worden.

- Zij zorgt voor mondelinge én schriftelijke woordenspelletjes (aanbod is mede afhankelijk van schriftelijke beheersing van het Fries), waarin kinderen de aangeboden nieuwe woorden onthouden (receptieve beheersing) en leren gebruiken (productieve beheersing), bv. het naspelen van het verhaal aan de verteltafel of een schrijfactiviteit n.a.v. het verhaal.
- Zij geeft instructie in strategieën voor het afleiden en onthouden van woordbetekenissen.
- Zij begeleidt kinderen bij het inzetten van de strategieën.
- Zij heeft aandacht voor woordenschatontwikkeling tijdens Fries als vak, maar met name ook op de momenten waarop Fries als voertaal wordt gebruikt.
- Zij selecteert doelwoorden bij een thema en/of bij elke zaakvakles (met Fries als voertaal).
- Zij biedt en leert de nieuwe woorden aan in betekenisvolle contexten en/of creëert ervaringscontexten bij een zaakvakles, waarin de kinderen op concrete wijze kennismaken met het onderwerp van de les door te doen, te kijken en/of te luisteren (doen een ontdekactiviteit).
- Zij creëert toepassingactiviteiten waarin kinderen geleerde kennis toepassen en de nieuwe woorden gebruiken, bijvoorbeeld het houden van een presentatie.
- Zij leert kinderen strategieën te gebruiken om de betekenis van nieuwe woorden af te leiden.

Groep 5 en 6 - Doorkijkje

Het zelfregulerende kruispunt

Het is vandaag de Friese dag. In groep 6 staat verkeer op het rooster. Meester René grijpt dit aan om tegelijkertijd de taalvaardigheid in het Fries te stimuleren, met name de woordenschat.

Jelmer en Auke hebben foto's gemaakt van het zelfregulerende kruispunt in de buurt. De foto's worden in de groep besproken. "Dizze frou mocht earst, mar dy wein gie earst," vertelt Jelmer. René vraagt: "Wêrom mocht dy frou earst?" Het begrip voorrang wordt besproken. Myrthe vertelt dat haar oma altijd een eindje verderop oversteekt. Aan de hand van eigen ervaringen en foto's introduceert René begrippen als 'foarrang', 'fuotgongers', 'rjoch'tútgeand', 'ôfslaand ferkear', 'motorris-jearre ferkear'.

In groepjes bespreken de leerlingen daarna voor- en nadelen van het zelfregulerende kruispunt. Wanneer die voor- en nadelen vervolgens klassikaal geïnventariseerd worden, zorgt René ervoor dat hij de begrippen weer terug laat komen.

*Bron:
Oosterloo, A. en Paus, H. (red.)
(2005). Fries aan bod. Leerplan Fries
voor het Primair Onderwijs. Enschede: SLO.*

Groep 7 en 8 - Activiteiten

Wat doen de kinderen?

- De kinderen helpen mee met de inrichting van de leeromgeving; ze nemen bijvoorbeeld materialen mee voor de thematafel.
- Ze maken bij een thema een gezamenlijke (tweetalige) woordmuur.
- Ze doen actief mee aan een (voor)leesactiviteit en leren daarbij nieuwe woorden.
- Ze verkennen de wereld door te observeren en te experimenteren. Ze bespreken hun ontdekkingen en leren er zodoende woorden bij.
- Ze doen oefeningen met nieuwe woorden, bijvoorbeeld het groeperen van woorden in een beeldwoordenweb.
- De kinderen gebruiken de nieuwe woorden in betekenisvolle taalactiviteiten, bijvoorbeeld bij het naspelen van het voorgelezen verhaal, het bespreken ervan, het toelichten van de voorwerpen op de themadagen.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden in woordenspelletjes, zoals het maken en spelen van een memoryspel of het uitbeelden en raden van woorden.
- Ze bespreken onder begeleiding van de leerkracht met elkaar wat een woord in de gegeven context zou kunnen betekenen.
- Ze wisselen van gedachten over woorden: over zelfverzonnen woorden, 'mooie' en 'lelijke' woorden.
- De kinderen maken woordenschema's die relaties tussen woorden visueel weergeven, zoals een woordenweb of een kenmerkenmatrix. Hiermee worden de betekenisrelaties tussen woorden duidelijk.
- Ze ontwikkelen samen een (tweetalig) klassenwoordenboek en/of maken een persoonlijk woordenboek.
- De kinderen gebruiken de nieuwe woorden ook in schriftelijke woordenspelletjes. Ze maken bijvoorbeeld woordkaartjes en spelen ermee (op een woordkaartje staat op de ene kant een woord en op de andere kant een definitie of plaatje). Bij het spelen met woordkaartjes kun je werken aan de receptieve verwerving (betekenis bij een woord geven) en aan de productieve verwerving (woord bij betekenis geven).
- Ze passen tijdens het lezen, onder begeleiding, strategieën toe voor het afleiden van woordbetekenissen:

Wat doet de leraar?

- De leraar creëert, samen met de kinderen, een rijke leeromgeving waarin nieuwe woorden gevisualiseerd worden en herhaaldelijk onder de aandacht van de kinderen gebracht worden:
 - gevarieerd aanbod van boeken, passend bij het thema;
 - materialen in hoeken waarmee kinderen concrete ervaringen op kunnen doen rond het thema en de woorden;
 - thematafel met concrete materialen;
 - woordmuur met woorden, illustraties en teksten van de kinderen;
 - woordenboeken (zowel Nederlands als Fries);
 - klassenwoordenboek (tweetalig of in twee talen) met eigen woorden van de kinderen.
- Zij ordent met de kinderen de woorden op de woordmuur (categoriseren).
- Zij selecteert doelwoorden waarvan de betekenis voor kinderen relevant is (zij hanteert daarbij de criteria nut, frequentie en pregnante context). Zij selecteert ook doelwoorden uit niet-schoolse bronnen: internet, tv, krant, contexten uit het leven van de kinderen (bijvoorbeeld sport, hobby's).
- Zij leert de woorden en hun betekenissen volgens de viertakt: voorbereken, semantiseren (uitleg van betekenis), consolideren (inoefenen), controleren.
- Voorbereken:
 - Zij creëert een context voor de aan te leren woorden. Zij biedt nieuwe woorden aan in clusters: de woorden hebben met elkaar te maken.
- Zij biedt nieuwe woorden aan in betekenisvolle contexten, zoals:
 - voorleesactiviteiten, waarbij zij eenzelfde verhaal herhaald interactief voorleest en gerichte introductie- en verwerkingsactiviteiten met de kinderen uitvoert die bijdragen aan de receptieve en productieve beheersing van nieuwe woorden;
 - ontdekactiviteiten, waarbij zij met een kleine groep een stukje van de wereld verkent en ontdekkingen bespreekt.
- Zij ondersteunt de kinderen bij het structureren en verwoorden van de ontdekkingen die ze doen; zij fungeert daarbij als model en verwoordt wat zij ziet en denkt, vraagt zichzelf hardop dingen af en nodigt de kinderen uit om dat ook te doen; bij het verwoorden van de ontdekkingen gebruikt zij nieu-

- gebruik maken van contextinformatie en/of illustraties uit het boek;
- gebruik maken van woordvorm: van eenvoudige samengestelde woorden aangeven uit welke woorden ze bestaan.
- Ze verwerven ook nieuwe woorden tijdens de zaakvakken door het doen van experimenten en het lezen van en praten over teksten.
- Ze gebruiken de nieuwe woorden in andere situaties.
- Ze bespreken met de leraar en met elkaar wat een woord in de gegeven context zou kunnen betekenen.
- Ze maken zelf nieuwe woorden, bijvoorbeeld een zelfstandig naamwoord door een achtervoegsel achter de stam van een werkwoord te zetten.
- Ze passen zelfstandig strategieën toe voor het afleiden en onthouden van de betekenis van nieuwe woorden tijdens het lezen en luisteren:
 - gebruik maken van contextinformatie;
 - het analyseren van woorddelen, zoals bij: samengestelde woorden, voorvoegsels (anti-, super-, pre-), verbuigingen (enkelvoud/meervoud, mannelijk/vrouwelijk), woordsoortverandering
 - (-leas, -ing, -sel, -ber), verkleinwoorden;
 - een woordenboek gebruiken, hulp vragen aan een klasgenoot of aan de leraar.
- De kinderen leren steeds beter om de betekenis van onbekende woorden en figuurlijk taalgebruik te analyseren en op te zoeken en de woorden vervolgens zelf in nieuwe situaties toe te passen.
- Ze definiëren de betekenis van woorden op verschillende manieren: het aangeven van verwante begrippen (synoniemen), ondergeschikte en bovengeschikte begrippen, een associatienetwerk van begrippen, het aanduiden van letterlijke en figuurlijke betekenis, toelichten van de betekenis in de eigen context.
- Ze wisselen van gedachten over woorden en het woordgebruik in verschillende contexten (formele en informele situaties; spreektaal en schrijftaal).

we woorden en zorgt ervoor dat de betekenis van de woorden duidelijk is.

- Semantiseren:
De leraar semantiseert nieuwe woorden met behulp van de drie 'uitjes': uitbeelden (gebaren, aanwijzen, voordoen, uitspelen, laten ervaren), uitleggen (vertellen, verduidelijken), uitbreiden (koppelen aan andere woorden die betekenisverbindingen hebben met het woord). Zij maakt woordbetekenissen zichtbaar met behulp van een concreet plaatje, voorwerp of een situatie, én verwoordt ze én legt betekenis met andere uitbreidingswoorden. Zij noemt de woorden vaak.
- Consolideren:
Ten behoeve van de consolidatie organiseert de leraar activiteiten waarbij de kinderen gericht met de nieuwe woorden en hun betekenis oefenen, bv. een nieuw woord in een zin gebruiken of woorden groeperen in een woordenweb, woordenspelletjes waarin kinderen de aangeboden nieuwe woorden onthouden (receptieve beheersing) en leren gebruiken (productieve beheersing), naspelen van het verhaal aan de verteltafel of het voeren van een gesprek n.a.v. een interessant experiment. Zij zorgt er bij de consolidatieactiviteiten voor dat zij nieuwe woorden in verschillende contexten laat terugkomen, zodat kinderen er veel en gevarieerd mee kunnen oefenen.
- Zij praat met de kinderen, individueel of in een kleine groep, over woorden en onderhandelt met de kinderen over de betekenis van woorden.
- Zij laat de kinderen reflecteren op de woordenschatactiviteiten en op woorden.
- Controleren:
Om te controleren of de kinderen woorden en hun betekenis na verloop van tijd ook inderdaad kennen voert de leraar tussentijdse observaties uit en geeft zij controleopdrachten, en noteert zij of kinderen de doelwoorden receptief dan wel productief beheersen. Op basis hiervan biedt zij nieuwe activiteiten aan.
- Zij evalueert het woordleerproces tussentijds en aan het eind van een thema en plant zo nodig extra woordenschatactiviteiten.
- Bij de woordenschatactiviteiten maakt de leraar onderscheid tussen kinderen die het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in het Fries (deze kinderen kennen dus wel het concept, maar niet het label) en kinderen voor wie het woord in beide talen nieuw is (zij beschikken nog niet over een concept).
- Als kinderen het woord al wel in het Nederlands kennen, maar nog niet in

-
- het Fries, kan de fase van semantiseren en consolideren korter duren; het woord hoeft immers niet meer geconceptualiseerd te worden.
- Zij zorgt voor mondelinge én schriftelijke woordenspelletjes (aanbod is mede afhankelijk van schriftelijke beheersing van het Fries), waarin kinderen de aangeboden nieuwe woorden onthouden (receptieve beheersing) en leren gebruiken (productieve beheersing), bv. het naspelen van het verhaal aan de verteltafel of een schrijfactiviteit n.a.v. het verhaal.
 - Zij geeft instructie in strategieën voor het afleiden en onthouden van woordbetekenissen.
 - Zij begeleidt kinderen bij het inzetten van de strategieën.
 - Zij heeft aandacht voor woordenschatontwikkeling tijdens Fries als vak, maar met name ook op de momenten waarop Fries als voertaal wordt gebruikt.
 - Zij selecteert doelwoorden bij een thema en/of bij elke zaakvakles (met Fries als voertaal).
-
- De leraar biedt en leert de nieuwe woorden aan in betekenisvolle contexten en/of creëert ervaringscontexten bij een zaakvakles waarin de kinderen op concrete wijze kennismaken met het onderwerp van de les door te doen, te kijken en/of te luisteren (doen een ontdekactiviteit).
 - Zij creëert toepassingactiviteiten waarin kinderen geleerde kennis toepassen en de nieuwe woorden gebruiken, bijvoorbeeld het houden van een presentatie.
 - Zij leert kinderen strategieën te gebruiken om de betekenis van nieuwe woorden af te leiden.

SLO is het nationaal expertisecentrum voor leerplan-ontwikkeling. Al 30 jaar geven wij inhoud aan leren en innovatie in de driehoek tussen overheid, wetenschap en onderwijspraktijk. Onze expertise bevindt zich op het terrein van doelen, inhouden en organisatie van leren. Zowel in Nederland als daarbuiten.

Door die jarenlange expertise weten wij wat er speelt en zijn wij als geen ander in staat trends, ontwikkelingen en maatschappelijke vraagstukken te duiden en in een breder onderwijskader te plaatsen. Dat doen we op een open, innovatieve en professionele wijze samen met beleidsmakers, scholen, universiteiten en vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo